

BARTÓK NAGYVÁRADON

a helyi sajtó tükrében

Összeállította:
Thurzó Sándor

Kiadja
a Partiumi és Bánsági Múemlékvédő és Emlékhely Társaság,
a Királyhágómelléki Református Egyházkerület
és a Nagyváradai Római Katolikus Püspökség

2007

A sorozatot szerkeszti:

Dukrét Géza

Szöveggörrektúra:

Mihálka Magdolna

Számítógépes tördelés:

Szilágyi Gabriella

Készült
a Bihar Megyei Tanács,
az RMDSZ Bihar Megyei Szervezete
és a Várad-Olaszi Plébánia
támogatásával

ELŐSZÓ

Egy hiánypótló kötetet tart a kezében a kedves olvasó. A cél: megismerni a nagy magyar zeneszerző kapcsolatát Nagyváradal, vagy talán inkább Nagyvárad ragaszkodását Bartók Bélához. Mert mindkettő fontos számunkra. Büszkék vagyunk arra, hogy nemcsak mi ragaszkodunk a zseniális zeneszerzőhöz, de Ő is sokat köszönhetett Nagyváradnak. Hogy miért? Erre választ ad a kötet szerkesztője, id. Thurzó Sándor, Nagyvárad legnagyobb zeneszakértője. Idézem 1981-ben megjelent írását:

„Bartók Béla 10 éves korában, az 1891–92-es tanév első felét Nagyváradon töltötte. Voit-Krocsek Emma tanítónőnél, nagybátyja özvegyénél lakott. Ebben az időben Kersch Ferenc volt a zongoratanára. A jeles orgonaművész, karmester és zeneszerző, Liszt Ferenc tanítványa, kezdetől fogva felismerte a fiúcska rendkívüli tehetségét és eltökélte, hogy tanítványa adottságaihoz méri a pedagógiai feladatokat. Komplex zongoratechnikai és előadó-művészeti követelmények elé állította, attól sem riadva meg, hogy nehezebb darabokat osszon ki rá, mint amilyeneket a gyermek Bartók akkori felkészültsége alapján kényelmesen megoldhatott volna. Ilyen körülmények között nyilván nem mélyíthette el a tanultakat, a kompozíciók nagy része kidolgozatlan maradt, bár a lelkiismeretes kisdíák igyekezett, hogy tanára követelményeinek legalább mennyiségileg eleget tegyen. Ez meghökkentette, talán el is keserítette Béla édesanyját. Bartókné aggodalmait följegyzéseiből, leveleiből ismeri a zenetudomány, akárcsak Kacsóh Pongrác 1903-ban publikált írásából: „...Nagyváradon Kersch nevű zenetanár oktatta, kinél roppant sok darabot tanult, de kissé felületesen; túlnehéz darabokat adott neki; szeretett vele brillírozni és öröme telt benne, ha egy hét alatt valami nehezebb darabot megtanult; hogy ez nem lehetett tökéletes, ez természetes.”

A fentiekből azt a következtetést vonták le egyesek, hogy Kersch Ferenc felületes zenetanár volt, aki nem jól irányította a rábízott tanítványt... A jeles pedagógus ugyanis – a látszat ellenére – bölcsen cselekedett. Nem azonnali, elkápráztató eredményre törekedett, mert nem „csodagyereket” óhajtott nevelni Bartókból, hanem rendhagyó

tehetségével egybehangzó, széles körű zenei műveltséget nyújtani neki, azaz hosszú távra, egész életre időzítette tanítványa felkészültségét. Kersch szerint nem helyes néhány hatásos zeneszámot úgy kidolgoztatni a gyermekkel, hogy az a művészi tökély látszatát keltve elkápráztassa a felületes hallgatót – ahogyan azt gyakran teszik zseniális gyerekekkel. Sokkal fontosabb ebben az életkorban nagy mennyiségű anyagot elsajátíttatni a tanulóval, megismertetni vele az előbbi korok stílusirányzatait, technikáját és módszertanát. A mennyiségi felhalmozódás – kitartó munka mellett – minőségi ugrást eredményez az érett korban, egyben vízváltató is: a valódi, tartós tehetség elkülönül a felszínen mozgó középszerűtől.

Az eltelt idő feljogosít megállapítani: Kersch Ferenc Bartókkal alkalmazott módszertani elvei – az anya ijedelme ellenére – meghozták később az eredményt: Bartók ugyanis nagy zongorista lett, enciklopédikus műveltségű muzsikus és párját ritkító partitúrajátékos.

Zenetudományi szempontból azért tartjuk jelentősnek e mozzanat kihangsúlyozását, mert Kersch Ferenc éppen ezzel az előremutató módszertani bátorsággal vette rá Bartókot, hogy rengeteget olvasson, minden műfajt, stílust és zenei formát lelkiismeretesen megvizsgáljon, megalapozva legendássá vált széles körű zenei műveltségét. Kersch érdeme az is, hogy azonnal felismerte a gyermek tüneményes tehetségét és idejében hozzásegítette Bach, Mozart, Beethoven és más nagy mester művészetének a megismeréséhez.

...A Kersch-oktatta gyermek Bartók nem maradhatott közömbös Nagyvárad általános zenei élete iránt sem. Tanára gyakori szereplője lévén a hangversenyeknek, minden bizonnyal a tanítvány is eljárógatott meghallgatni őt. Az is feltételezhető, hogy a kiemelkedő művészi eseményekre – Alice Barbi énekesnő, Mary Würm zongoraművész nő koncertjeire, vagy a Bachó István és Beleznay Antal vezényelte szimfonikus zenekar hangversenyeire – ugyancsak felhívta tanítványa figyelmét. Az 1891–92-es helyi zenei évad fontos eseményei – Haydn 99. szimfóniájának első nagyváradai megszólaltatása, Hubay Jenő és Bodó Alajos szólóestje stb. – aligha kerülte el a tanuló figyelmét.

...Kersch irányítása alatt Bartók sokat tanult, érdeklődési köre nagy mértékben kitágult, megalapozta azt a széles körű zenei műveltséget, mely a nagy magyar géniusz személyiségében később kiteljesedett.”

És milyen csodálatos a történelem, hogy rá harminc évre, 1920. március 17-én születik Nagyváradon egy másik fiúcska, aki nagyon hasonló gyermekkori zenei hatások alatt bontakozik ki felnőtt korára. Most lehet, hogy egyesek csóválják a fejüket, sőt egyeseken megbotráncztatónak találják, hogy összehasonlítást merek említeni Bartók Béla, a nagy magyar zeneszerző és Thurzó Sándor zenetudós között. Nem is merném ezt vállalni. De a sok hasonlóság miatt be szeretném mutatni egy rendkívüli ember életét, aki szintén a zenének szentelte egész tevékenységét, merem állítani, szinte önfeláldozó módon. Ilyenformán vállalom a megkövezést is.

Újra az Ő szavaival kezdem: „Hétéves voltam, amikor az édesapám gyermekkori barátja, Weisz Sámuel hegedűtanár azt tanácsolta, hogy négy gyermeke közül legalább egyet taníttasson hegedülni. Különbben a családban senki nem foglalkozott a komoly zenével. Az édesanyám szerette az egyházi éneket, tekintettel a vallásosságára. Az apám pedig rajongója volt a népdalnak.” Így kezdődött. Hegedűtanáráról így beszélt: „Csak szépet és jót mondhatok róla, mert nem csupán tanár volt, hanem fantasztikusan tudta lelkesíteni a növendékeit. Nagyon hamar rászoktatott arra is, hogy milyen fontos a kamarazene. Gyermekként duettekkel lehetett kezdeni, de ezek az élmények életre szólóak voltak számomra. Körülbelül tízéves lehettem, amikor arra biztatott, hogy minden héten vegyem meg a budapesti rádióműsört, húzzam alá a hegedűműveket és hallgassam meg valamelyik ismerőssömnél. Minden órán be kellett számolnom, hogy milyen műveket hallgattam meg, majd az órák után duetteztünk. Ezzel magyarázható, hogy egész életemen át a kamarazene volt az egyik legnagyobb szenvedélyem. Majd 12 éves koromban arra ösztönzött, hogy ezután jegyezzem meg az előadók nevét is, nemcsak a szerzők és a művek nevét. Ez nagyon hasznos volt. Amikor betöltöttem a 15. évet azt mondta: meg kell kezdeni a zenei könyvtár- és a kotta gyűjtését is.

Rövidesen a filharmóniához kerültem. Akkor is egy fantasztikus tanácsot adott a tanárom: „Ha az elsőhegedűbe akarnak ültetni, mondd azt, hogy soha nem játszottál zenekarban, engedjék meg, hogy a második hegedűben szokd meg a zenekari játszást.” Ez nagy hatást gyakorolt arra a három kiválóságra, akik abban az időben a filharmóniát vezették: Macalik Alfréd, a festőművész, Boda Oszkár és egy

másik európai nagyság, Weisz Miklós. El voltak ragadtatva, hogy egy fiatal kezdő nem törekszik arra, hogy elsőhegedűs legyen egy szimfonikus zenekarban. Az első pillanattól kezdve emberileg is megszerettek.”

Thurzó Sándor 1936-tól a Filharmónia tagja. 1941-ben a nagyváradi színházba hívják elsőhegedűsnek. Erről így mesélt: „Néhány év múlva a színházi zenekar koncertmestere lettem, ami egy életre szóló élményt jelentett, mert ott nagyoperákat is játszottunk a budapesti opera kiváló szólistáival.” 1949–56 között az Állami Filharmónia koncertmester-helyettese és művészeti titkára. „... éveken keresztül a filharmónia művészeti titkáráként tevékenykedtem, de mint elsőhegedűs továbbra is játszottam. Ez is nagy élmény volt számomra. Azért kértek fel, hogy vállaljam el a művészeti titkárságot, mert akkor már összeállítottam a 61 éves nagyváradi filharmónia repertoárját.”

1956–59 között az Állami Bábszínház zenei vezetője volt. Erről az időszokról így emlékezett: „Életem nagy élményei közé tartozik. Itt ismertem fel, hogy a világ egyik legnagyobb művészete a bábművészet. Áttanulmányozva a szakirodalmat megtudtam, hogy a világ minden jelentős színháza báboperákat is tart. A legrövidebb időn belül színre vittük Pergolesi Az úrhatnám szolgáló című operáját. Országosan is nagy sikert aratott. Úgy tudom, hogy Romániában ez volt az első bábopera. Három év után visszamentem a filharmóniához, mert több prózai bábszínész is attól félt, hogy a nagyváradi bábszínház át fog alakulni báboperává. Hiába mondtam, hogy a zene nem szorítja ki a prózát, csak kiegészíti azt.”

1959-től 1973-ig, nyugdíjba vonulásáig, újra a filharmóniánál találjuk. „A bábszínházban ismertem meg a kamaraoperát, ahogy visszamentem a filharmóniához, már nem tudtam kamaraopera nélkül meglenni, és a Szakszervezetek Művelődési Házában megszerveztünk egy kamaräopera-társulatot. Egy Mozart-operával kezdtünk, a Bastien és Bartienne-nel, 47 előadást ért meg. Utána Gheorghe Dumitrescu, majd Doru Popovici egy-egy kamaraoperáját mutattuk be, majd Dittersdorfnak a Reménytelen szerelem című darabját, összesen 65 előadásban. Ez nekem nagyon nagy öröm volt.”

Mindezek mellett Thurzó Sándor sokoldalú tevékenységet fejtett ki. Szerzői esteket rendezett, Nagyvárad zenei múltját kutatta, a közép-

kortól napjainkig, zenetörténeti témájú cikkeket közölt különböző lapokban és folyóiratokban, állandóan tanított és szervezett. Megtudtam az is, hogy régebben volt saját vonósnégyese. Talán a legnagyobb boldogságát abban lelte, hogy szerzői esteket szervezett, s ezzel a szerzőknek is nagy örömet szerzett. 27 zeneszerzőnek összesen 58 szerzői estet szervezett. 1989-ben megalapította a Varadinum vonósnégyest, amely első koncertjét november 15-én tartotta.

Élete folyamán létrehozta az ország egyik legnagyobb kottatárát. Fő hangsúlyt fektetett Michael Haydn, Wenzel Pichl és Karl Dittersdorf műveinek, szimfóniáinak összegyűjtésére. A Váradon is valamikor muzsikáló zeneszerzők művei, Thurzó Sándor kimutatása alapján, 1962-től 2006-ig, tehát 44 év alatt, a különböző nagyváradi hangversenyeken 345 alkalommal szólaltak meg. „Nem azért sikerült ezt így megoldani, mert akkorára gazdaggá nőtte ki magát a kottatár, hanem az volt a jó, hogy ezek a művek a közönségnek és az előadók-nak nagyon tetszettek, sokszor műsorra lehetett ezeket tűzni.” 2006-ban Thurzó Sándor megszervezi azt a zenei fesztivált, amely emléket állít e három zeneszerzőnek.

Thurzó Sándor 2003. november 15-én, zenei életünk sok évtizedes, áldozatos, önzetlen munkássága elismeréseként megkapja a Pro Partium-díjat, a Királyhágómelléki Református Egyházkerülettől. 2006. október 29-én, Bartók Béla születésének 125. évfordulója alkalmából Bartók-emlékdíjjal tüntetik ki.

Két élet, két külön világ. A zseniális gyermekből világhírű zeneszerző lesz. A tehetséges gyermekből zenei életünk kiváló szervezője, zenetudós lett. Nyilván, nagy a különbség kettejük között. De összekötötte őket az emberiesség, az önzetlenség, a mások iránti szeretet és tisztelet, és a zene mérhetetlen szeretete és művelése.

E kötet, amely emléket állít Bartók Béla zeneművei nagyváradi szereplésének, Thurzó Sándor hangyaszorgalmának köszönhető, aki összegyűjtötte azokat a sajtótermékeket, amelyek hírről adták ezeket a zenei eseményeket. Tőle tudjuk, hogy 1908-tól napjainkig 548 alkalommal hangzott el Nagyváradon Bartók-mű.

Dukrét Géza

Nagyvárad, 1922. október 22.

Bartók Béla egyetlen zeneestélye. A hét műsorán a kivételes tehetségű zeneköltő Bartók Bélát fogjuk hallani és megismerni. Ugyanis Bartók Béla kedden este egy önálló hangverseny keretében fog a nagyváradai közönség elé lépni nagyszerű és változatos műsorával, mellyel Londonban a királyi elismerést is kivívta. Gazdag és addig még nem ismert műsorában két székely dalt fognak énekelni a színház művészei Bartók kísérete mellett, a dalokat Kelmay [Ilona] és Kovács Dezső adják elő. Erre az előadásra már szombat reggeltől kezdve árusította a pénztár a jegyeket fölemelt helyárák mellett.

Nagyvárad, 1922. október 26.

BARTÓK

Ez a név ma a világegyetem minden zenei gózában fogalom. Kévs név van, melyhez a szellemi evolúció annyi forradalmi hangulata fűződne, mint Bartók Béláéhoz. Az ő egyénisége és működése határkő a zenetörténelemben, az impresszionizmus birodalma ez, hol elvész az ember, ha gondolkodni akar. Itt érezni kell. Amint az impresszionista piktúrának – en plain air – a látószöge, úgy az impresszionista muzsika is a tiszta őstermészetben keresi fundamentumát. Azért térnek vissza a primitív népdal motívumokhoz Bartók, Sztravinszkij stb. és ezeknek a zenei színezésében és ellenállásában érik el a legrappánsabb sikereiket. Amikor először csendült fel emberi ajkon az első dal, szöveggel jelentkezik évezredek át. Azért a leghűbb kifejezője az emberi érzésvilágnak: a népdal. A formák kialakulása évszázadokon át hadat üzent a szubjektivizmusnak. A romantikusok szólaltatták meg először ezt. Az ember kezdi belső világát figyelni, ellesi vágyainak reszkető hangját, érzéssé kialakult szenvedélyeit és dalba, zenébe önti azt. Nincs az a nyelve a világnak, mely azt úgy kifejezni tudná, mint a zene.

A szabadon csapongó érzések idővel széttörnek a zene külső szerkezeti formáit, a koncepció útját az eszmei tartalom és a cselekmény

folyama adja meg. Így érkezünk el a XX. század forrongó új zenei irányzatához, melynek legmarkánsabb képviselője Debussy.

Vízió, hallucinációszerű világ ez, százszorta zárkózottabb a romantikusokénál. Szerne foszlik a hangulat, tovaröppen, mielött testet öltött volna. Szokatlan, hogy egy pillanatnak is meglegyen a maga külön világa s hogy az egyetlen pillanatvilágán belül állandóan fluktuáló phaotikus képzetek is kifejezést nyerjenek, Böklin színharmóniákat szed ki a természetből, hogy minél világosabban fejezze ki egy adott pillanat színhatasát, derűjét, érzését, képzeletének gazdag színskáláján. A zenei impresszionizmusban minden szín, fény, pára lesz, mit nem lehet formai szerkezetbe fogni, dallamívekkel, páthosszal kifejezni. Lágyan egymásba oldódó akkordsorozatok, melyek legjobban megfelelnek a pillanatnyi hangulatoknak, ezek a hangszínek.

Hangulatot megrögzíteni – ez az impresszionista zeneszerzés. Újabb kérdés, miként adjuk vissza azokat? Kilenced, tizenegyed és tizenharmad hangzatokkal, szeptim és nónakkordoknak alapállásban való sorakoztatásával, két, sőt három idegen akkord egyszerre való megszólaltatásával dolgoznak a debussyisták. A hangulatváltozásokat előkészítés nélkül belépő disszonánsok jelzik és ezek a legújabb követőknel feloldás nélkül újabb disszonánciákba ugranak. A miszticizmus megérzékítéséhez egész hangú skálarendszereket, a középkori lyd- és dúrhangsorokat alkalmazták. A légies, testetlen képzetek a hangulatlehelletek visszaadását finom színárnyalatokkal, letompításokkal, puha tónusokkal érzékítik meg.

Ennek a zenei impresszionizmusnak, melynek megszületése a zenetudománynak nagy nyereség, s amellyel a jövőben minden komponistának számolnia kell, legegységibb képviselője Bartók. Tegnapi szerzői és zeneestélyén új világba vezetett bennünket. Az ő markáns egyénisége dacára a szédületes távnak, mely a mi eddigi világunk és az ő világa között áll, úgy éreztem, mindenkit lenyűgözött. Mindnyájan átérettük, hogy itt valami titáni erővel állunk szemben, melynek erőkitöréseire elégtelen a rendelkezésére álló eszközök. Brillións technikájában, elegáns finom frazeológiájában és dübörgő dinamikájában kifejezésre törő érzelmeket alig gyöztük követni. Bámulva álltunk meg ennek a törékeny fizikumú embernek gigászi nagysága előtt. Az egész világ kritikája és esztétikája tanácstalanul áll ezen új,

jelentős valóságok előtt. Mi is hatása alatt álltunk egy egész estén át, habár utólag nem tudunk magunknak számot adni impressziókról, de ott vele együtt éreztünk.

A briliánsan előadott Scarlatti darabok közül a középső valósággal elragadott bennünket. A magyar parasztdalok buja színekben ragyogtak. *Este a székelyeknél* a hangulatok gyöngye volt és bizarrul érdekes a *Medvetánc*. Négy székely népdalt énekeltek azután zseniális feldolgozásban Kelmay Ilona igazán művészi finomsággal muzikalitással és Kovács Dezső kifejező érzéssel. Debussynek ma nagyszerűbb játékos a nincs Bartóknál. b), d), tetszett nagyon, de főképpen g), h) számok, a maga finom hangulataival. Az érdekes *Sonatina* és a pergő román népi táncdallamok férköztek még legközelebb a hallgatóság lelkületéhez.

Az ünneplés – melynek méltóbb színteréül a magyar kultúrának lelkes harcosa Parlagi igazgató színházát engedte át – meleg, lelkes és megértő volt. Az ősz, de amellet fiatal magyar mestert a románság is megkülönböztetetten ünnepelte, hisz nincs ma egész nagy Romániában hivatottabb művelője a román nemzeti zenének Bartóknál.

Parlagi igazgató nagyszerű babárkoszorúval lepte meg a mestert a hálás váradiak nevében, mely kiváló figyelem őszintén meghatotta az egész világon oly nagyon ünnepelt, zseniálisan úttörő mestert.

B.

Nagyvárad, 1924. március 18.

Bartók Béla ma kétségtelenül a nemzetközi értelemben vett legnagyobb zongoraművészek közé tartozik és nincs az európai művészek között egy sem, aki ennyire rövid idő alatt futott volna be olyan szédületesen nagy karriert, mint Bartók. Tulajdonképpen nemzetközi szereplése akkor kezdődött, amikor a párizsi Akadémia meghívására bemutatta a székely népdal, a román táncok és román néptáncok gyűjteményét. Akkor, mint zeneszerzőt ünnepelték, de egyidejűleg megállapította róla a párizsi sajtó, hogy mint zongoraművész is a legelsőkhöz tartozik. Azóta Európa összes nagy városaiba kapott meghívást és mindenütt elragadtatással ünnepelték, a sajtó pedig rendkívüli művész-zseninek ismeri el, aki „a legnagyobbak között is a legnagyobb”.

Nagyvárad, e hó 22-i körútján Beethoven, Chopin, Scarlatti és Debussy művei mellett szerzeményeinek gyöngyeiből játszik, így a *Szonatinát*, a gyermekeknek írt *Tót népdalok* gyűjteményét, híres *Román népi táncait*, *Este a székelyeknél*, *Medvetánc* és a *Régi magyar parasztdalokat*.

Nagyvárad, 1924. március 20.

BARTÓK BÉLA

A jelenkor legnagyobb művésze 22-én e hét szombatján tartja egyetlen zongoraestélyét a Katholikus Körben. Ezúttal a világhírnevű szerző szerényen háttérbe vonul, hogy utat engedjen az előadóművészeknek. Mindkettőnek egyaránt nagymestere Bartók, de ezúttal inkább az előadóművészből lesz alkalmunk gyönyörködni. *Beethoven F-dúr szonátájában*, Chopin, Debussy, Scarlatti stb. műveiben be fogja mutatni, hogy ő méltán ünnepelt zongoraművésze a világvárosok pódiumainak, aki lábba tudja hozni közönségét, mert nem hideg virtuóz, hanem színes játéku, finom billentésű, széles dinamikájú, szívvel, lélekkel játszó zseni. Örömnövény lesz szombaton minden lelkes zeneértő és zenekedvelőknek; hallani fogjuk, hogy kell elmélyedni, frappírozni, a közönség szívéhez férkőzni.

Nagyvárad, 1924. március 22.

BARTÓK BÉLA NAGYVÁRADON

Eugen d'Albert után Bartók Béla fogja mesteri játékaival ma a publikumot gyönyörködtetni. Amíg d'Albertnek – maholnap aggastyánnak csillaga nemsokára letűnőben, Bartóké – ereje teljében, alkotásának delén, büszkén felmenőben. Az idei zenei eseményekben sovány saison lezártát nem lehetett volna fényesebben megkoronázni, mint éppen Bartók szerepeltetésével. A művész most negyvenhárom éves. Már növendék korában oly fényes pianista-kvalitásokkal rendelkezett

és oly tüneményes technikával játszott, mint senki kortársai közül s a szivárvány színében csillogóan szólaltatja meg a francia impresszionistákat: Debussyt, Ravelt, Albéric Magnardt s a spanyol Albenizt. Ma Bartók neve: zenei világfogalom. A zenei géniusz leghivatottabb s egyben legmarkánsabb reprezentánsa az egész világ előtt. Egy bizonyos: ma este a távollevők lesznek a vesztesek, mert utóbbiak egy pótolhatatlan zenei élménytől fosztják meg magukat.

Guttman Miklós

Nagyvárad, 1924. március 25.

Bartók finom ízléssel összeállított műsorral kedveskedett nekünk. Szubtilis finomsága, elmélyedő interpretálása, briliáns technikája, egész közel férköztek a lelkek világához. Színdús billentése mindent kifejezett és azt az érzést keltette bennünk, mint aki játék közben is játszik a billentyűkkel és hangulatokkal. Szívekhez szólott és ebben rejlik magyarázata tomboló sikerének, melynél melegebbet eddig zongorista itt nem kapott.

Merész újításnak látszott a műsor első számaként Debussy: de a címek már elárulták a régieskedő mestert és Bartók zsenialitására vetett csillogó fényt, midőn ezt a Debussyt Scarlatti elé helyezte, nagyszerű érzékkel vonultatva fel annak színpompás szépségeit. Scarlatti keresetlen szépségei annál cizelláltabban jutottak érvényre játékában. Felvillanyozó hatású volt a Beethoven szonáta, melynek utolsó tétéle tündöklően pazar volt. Külön bájt adott az egésznek a mű világos elgondolása. Brahms, Chopin külön-külön tanulmány voltak. A zenei iróniának nagyszerű torzképei a három saját szerzeményű burleszk. Lenyűgözően éreztük a zsenialitásnak új – számunkra merész utakon járó – elképzelését, de csak szárnyalva tudtuk követni útjait, megjárni azokat meg nem bírjuk. Annál közvetlenebbek voltak nemes egyszerűségüknél fogva a többi apróságok. Mindezek kezéhez, hangulatához azonban Bartók kétszeres művészete szükséges először, mint komponistáé, de főképp, mint előadóé. A ritka élvezetes estéről sokan

hiányoztak, akik önmagukat büntették távolmaradásukkal, mikor a zenekultúrát, élvezetet mögéje helyezték más szórakozásoknak.

B. [dr. Bánáss László]

Nagyvárad, 1924. március 26.

INTERJÚ BARTÓK BÉLÁVAL

Parkszállóbeli lakásán, koncertje előtt látogattam meg a Mestert. Igen nyájasan fogad s cigarettával kínál meg. Mialatt kissé nehezen működő öngyújtójával bajlódik, közelebbről veszem szemügyre a Mestert. Filigrán alakja csak olyan, mint növendék korában volt, ez előtt húsz évvel s az ember váltig csodálkozik felette, hogy ily törékeny testben, mennyi páncélozott energia lakik! Alkarja, csuklója, mint az öntött vas, ujjai acélból valók, innen persze utolérhetetlenül színes dinamikája. A Mester immár teljesen ősz, de ez nála csak hajszínváltozási külső jelenség, mert a szíve az ifjú s meleg; hiszen nemrég – elválván első nejétől – vett nőül egy tizennyolc éves, viruló szép leányt... Organuma rendkívül kellemes, lágy, beszédjén imponálóan fölényes nyugalom honol. Lassan ejti a szót, szinte leszűri magában a mondandókat. Gondolkozás közben tekintete néha merev s szinte a szúróssáig élessé válik...

– Miben állhatok rendelkezésére? – kérdi tőlem.

Szerényen biztosítom felőle, hogy a világért sem óhajtanám kifárasztani, csupán arra kérem, miszerint arról beszéljen, amiről éppen szeret s miről csevegnie részéről a legkevesebb fáradtsággal jár...

– Csak kérdezzen, szívesen válaszolok mindenre – mondja bátorítón Bartók – lekötelező kedvességgel...

– Honnan jön, hova megy innen ezután s milyen tervei vannak még az idényre, Mester?

– Legutoljára Aradon s Temesvárt játsztam, – feleli, – még hátra vannak koncertjeim néhány kisebb városban, azzal aztán végre be is telt az idei szezon, melynek folyamán harminc koncerten játsztam.

– Szívesen utazik, Mester?

– Nem mondhatnám – válaszolja Bartók, – erősen kifárasztanak ezen turnék; a háború előtt nem kellett utazgatnom, most sajnos – mi, művészek – mindannyian rá vagyunk ezen forszírozott pénzkeresésre utalva.

– S a háború előtt gyakran utazott passzióból külföldre?

– Igen, – feleli, – jártam Itáliában, Rómában, Velencében, de Firenze-t nem ismerem, s talán ezután már nem is jutok el oda soha. Németországot – sajnos – egyáltalán nem ismerem: nagyon szeretem a franciák művészetét, népét, hazáját, arrafelé legtöbbit jártam; voltam Párizsban, Marseille-ben, jártam Savoyában, barangoltam Bretagne-ban, a világháború kitörése St. Malot-ban ért, honnan csak ügyel-bajjal jutottam haza. Svájcot is jól ismerem.

– Mily műveken dolgozik jelenleg, Mester?

– Kamarazenét most nem csinálok – feleli, – hanem elsősorban Lengyel Menyhért *A csodálatos mandarin* című pantomímjához írt zeném partitúráját akarom befejezni, melynek vázlatai már öt év óta hevernek készen fiókomban. Zongoradarabokat fogok átdolgozni: Domenico Scarlattitól, azután Couperintől, később Rameautól is. Ezek Pesten, Rozsnyainál jelennek meg. Azonfelül sajtó alá kerül nemsokára egy Londonban angolul, Pesten pedig Rózsavölgyinél megjelenő könyvem a Magyar népdalról 320 kotta illusztrációval, típus és kölcsönhatási megállapításokkal. Legutolsó zenekari művem egy a magyar székesfőváros ünnepi koncertjének alkalmából szerzett *Magyar táncszvit* volt.

– Nemde, Mester – Ön Afrikában, a sivatagban az araboknál is folytatott folklórisztikus kutatásokat?

– Csakugyan – feleli – jártam a háború előtt Biszkrában, hol arab s berber törzsek közt egy franciául tanuló arabs tolmács s jó gramofon lemezeim segélyével, igen érdekes antológiát sikerült összegyűjtenem arab-berber motívumokból. Írtam is róluk egy bő tanulmányt egyik elsőrendű német zenei folyóiratban. Bár ezek a dallamok – fűzte hozzá Bartók – csupán három hangon mozognak, mégis felette érdekesek, mert a – bár igen kezdetleges szerkezetű – hangszerek játékosai zenéjük erősen monoton volta dacára is igen eredeti ritmusokat képesek produkálni.

– Kit tart Mester napjaink legjelentékenyebb zongorapoétájának?
– Debussyt – válaszolta Bartók. – Debussy után Ravelt tartom, – folytatja a Mester – a modern franciák legkiforrottabb egyéniségének. Az orosz Igor Sztravinszkij rendkívül imponáló alkotó zseni – fűzi hozzá. – Legutóbb Genfben halottam a *Sacre du Printemps* című művét, mely – bevallom – igen mély benyomást gyakorolt reám; én ezen művet az utolsó harminc év leghatalmasabb zenei emanációjának tartom, zenetörténelmi szempontból is, jelentőségében határozottan még Debussy *Pelleas és Melisande*-jét is messze túlszárnyaló, monumentális munka. Sztravinszkij ezen műve ti. teljes szakítást jelent a régi szimmetrikus formákkal, a Wiederkehr-ek teljesen ki vannak belőle küszöbölve, mint ilyen a polytonális irány leghatározottabb kifejezője. Amellett teljesen újszerű, ritmusaiban egyenesen frappáló erő robban ki ezen hangzatokból. Igen zseniálisnak tartom – mondja Bartók – a francia Darius Milhaud-t.

– Ki Ön szerint Mester, a jelenlegi legnagyobb zongoravirtuóz?

– Ezzel a kérdéssel zavarba hoz – feleli a Mester. – Óriási elfoglaltságom közepette sem a múltban, sem a jelenben nem jutott időm a legnagyobb pianisták meghallgatására: pl. képzelje, soha nem hallottam Busonit, Friedmant, Rahmanyinovot; Zürichben legutóbb halottam a francia Cortot-t, az lássa a legkitünőbbek közül való. Ugyancsak Zürichben választottak be engem februárban abba a zsűribe, melynek küldetése a jövő nyáron tartandó Musikfestek helyét, idejét kijelölni. Júniusban Prágában tartunk három zenekari estélyt, többek közt bemutatásra kerülnek a cseh zenei géniusz jelenlegi első reprezentánsainak művei: Suké s Ostracelé.

A társaságában eltöltött értékes félóráért hálás köszönetet mondva a Mesternek, elbúcsúztam tőle.

Guttman Miklós

Nagyvárad, 1927. február 17.

BARTÓK BÉLA NAGYVÁRADI KONCERTJE ELÉ

Bartók Béla a jelenkor egyik legnagyobb komponistája – akire méltán büszkék lehetünk, – e hó 21-én tartja nagyvárad hangversenyét. Kimagasló, markáns egyénisége úttörő forradalmiságával új irányt mutat és szinte átformálta zenei ideológiánkat. Az elsatnyuló dekadenciába hajló és már-már összeomló dallam- és harmóniavilágunkba új erőt és vért ömlesztett. Benne van a muzsikájában az ázsiai ősmagyar lélek. Motívumai azért oly grandiózusan őszerejűek, mert az örökéletű és örökké friss népi zene alapelemein épülnek fel. Jött, mint Ady, „új időknék új dalaival”. Mint minden úttörőnek, sok meg nem értéssel és gáncssal kellett megküzdenie, míg a mai, minden feltétel nélküli elismerését és világhírt kivívta magának.

Neve ma már fogalom, éppúgy ismerik Európában, mint Amerikában. Munkássága a zene minden ágára kiterjed. Nem tudjuk, hogy mint miniaturistát, vagy mint hatalmas konstruktív egyéniséget csodáljuk-e inkább? Szinte kimeríthetetlenül írja az újabb remekműveket. Ebben a szezonban mutatják be Pesten Lengyel Menyhért szövegére írt pantomímjét, *A csodálatos mandarint*. Érdekes, hogy a kínai mese dacára, a pantomím zenéje nem a már kissé elcsépelet kínai motívumok külsőségeire épül fel, hanem speciálisan „bartókos”. Nagyvárad hangversenyén újabb zongoraszerzeményeiből mutat be néhányat, így többek közt a *Szabadban* című érdekes sorozatból a *Síppal, dobbal...* és az *Éjszaka* zenéjét.

Saját szerzeményein kívül Beethoven, Chopin és Kodály darabokat is fog játszani, továbbá XVII. századbeli olasz mesterek munkáiból – ritka zenei csemegeként – mutat be néhányat. Mint értesülünk, Bartók a közeljövőben kelet-ázsiai (indiai) körútra készül. Oda, ahol talán az ősi magyar zene bölcsője ringott és nem lehetetlen, hogy az ő zenéje a keleti szívekben rokonhúrokat fog megpendíteni. Bartók sokat fog adni, de kapni is Indiától. Zsenije Ázsia még nagyrészt kiaknázatlan termékeny zenei talajából új kincseket fog felszínre hozni.

Dr. Sz. K.

Nagyvárad, 1927. február 20.

BARTÓK

Az este még itt csillogott ezüstös feje, amelynek nemes formájából, mint a zseni mindent bevilágító fákllyafénye, lobognak okosan, jószágosan szemei. Szubtilis szerkezetű, finom figurája holnap már a londoni nagy Concert-Hall pódiumán jelenik meg, hogy ne csak az angol főváros, de London egész zenevilágának hódolatát fogadja. Ki ez a törekeny, rajongó ember? Csodatevő virtuóz, aki boszorkányságot csal ki a pianóaviasztikába? Elkényeztetett dirigens-sztár, vagy a zene divatszeszéjének nehéz fontokkal mért átmeneti komponistája? Egyik sem. És mindezeknél mennyire elérhetetlenül több és magasabb: Bartók Béla az új zene megteremtésének és kiépítésének honfoglalója egy birodalomban –, mely az egész világ. Neve és művészte egy új korszakot hoz, új határköveket állít a nagy komoly muzsika nemzetközi talajába. Nem dönti le az újítók sokszor-kegyetlen kezével a régi emlékeket, zenei momentumokat és nemes tisztelettel van minden iránt, ami klasszikai érték. Hiszen Bartók zenei nyelvújításai is klasszikai magaslatra jutott úgyszólván születési percében.

Ez az új zene nem akar rombolni, de differenciáltabb fölfogást, egészen friss meglátásokat és nézőpontokat hoz. Más levegő ömlik el, egy desztilláltabb zenei világ kezdődik, amelynek ritmusa, színe, harmóniai fölépítése az újrászületés vérkeringését hozza a múlt zenéjének már-már elmeszesedő ércsatornájába.

A magyar Bartók Béla lobog legelől az egész világ zenei országútján. Az ő kedves lavallier-csokra, mint az elmélyült romantikának zászlócskája lengedez és munkái, melyek Amerikától Európa minden művelt városának pódiumáig állanak sorfalat, a legmélyebb hódolat kürtjelét szignálják Bartók Béla – a költő előtt is. Mert Bartók a szó, a szív, a gondolat és jelentőség legmélyebb értelmében költő. Új zeneszerményében, a *Falun* című népdalsorozatban közelebb viszi a magyar nép lelkét, örömét, ellágyulását és szomorúságát a világ rokonszenve és megismerése elé, mint akárhány kötetekre menő tudományos szakokoskodás. De a *Lakodalom*, a *Legénytánc* lázas ütemeiben, a *Bölcsődal* melankóliájában benne van – úgy véljük –

minden népnek szíve dobbanása. Ezért magyar dicsőség Bartók Béla, – de ő maga és művészete közös kincs, közös anyanyelv a világ minden fajtájú embere előtt, akik érezni, hinni és dalolni tudnak...

(m – t)

*Nagyvárad Estilap, Nagyvárad Friss Újság,
Nagyvárad Napló, 1927. február 20., 21., 22.*

BARTÓK BÉLA ZONGORAESTJÉRŐL

Az illusztris mester szombat este ismét emlékezetes műélvezetben részesítette a koncertjén jelenvoltakat. Ezúttal a mester hangversenyét régi – 16-ik századbéli – olasz „clavecin”-isták műveivel vezette be. Eljátszta Lotti és Caldara híres kortársának, a jeles velencei egyházi komponistának, Benedetto Marcellonak négyteteles szonátáját, s Händel híres barátjának, a nápolyi Domenico Scarlattinak egyteteles, homofon, dalformában írt szép szonátáját, azonfelül Della Ciapa és Michel Angelo Rossi egy-egy opuszát klasszikus stílushűséggel. Majd Beethovenre tért át a mester. Bartók Beethoven játéka az isteni zenepoéta szellemébe való legköltőibb elmerülés, csupa ihletelt magasztosság, differenciált, művészi – amellet mindenkor póznélküli – magábaszállás. Tiszta lelki muzsika, a hallgató részére felejthetetlen zenei élmény. Így kell s másképp nem is szabadna Beethovent interpretálni – gondoljuk magunkban.

Mennyi üde poézis csendül ki, mily pompázó szépségérzék nyilvánul meg; s a billentésnek mily gazdag szivárványa tündöklök Bartók Chopin-játékában. Hallottunk még két Kodály-darabot a székely folklorista ciklusból, s Bartók saját régibb s újabb szerzeményeiből néhányat. Annyi kétségtelenül megállapítható, hogy a mester jelenlegi írásmodorát a hajdanitól – midőn pályája elején a tiszta mélosztól áthatott öttételes zenekari szvitet megírta – egy egész világ választja el. Mily végeláthatatlan metamorfózison ment azóta a mester keresztül.

Ráadásul Chopin egyik legszebb „nocturn”-jét kaptuk, melyben Bartók a legragyogóbb színekkel festett, sejtelmes éji kép hangulatát varázsolta lelkünkbe.

A terem nem egészen telt meg. A Klutsky-cirkusz megnyitótő-
adásán holtbiztosan többen lettek volna jelen.

Guttman Miklós

Nagyvárad, 1927. február 22.

BARTÓK BÉLA SZOMBATI KONCERTJE

Bukaresti zenekritikusok nem egy ízben úgy emlékeztek meg róla, mint az originális román muzsika legkiválóbb művelőjéről. Pedig Bartók Béla, a budapesti Zeneakadémia professzora és a legkiválóbb magyar komponisták egyike. De a népművészet magasabbrendű tanulmányozásába kevés zeneesztéta és még kevesebb komponáló erő mélyed olyan intenzitással, mint ez a szerény, szinte fiatalon is hófé-
hér úr. Ha szerelmesen és átszellemülten ráborul a fehér billentyűkre, akár Prágában a szláv melódiák bánatát, akár Pesten a román paraszt fájalmát variálja modern frazeológiával, egyaránt az igaz művészt megillető ünneplés fogadja. Bartók Béla kivételes jelentősége a magyar zeneirodalomnak. De nemcsak komponista ő, hanem kiváló előadóművész is és a zongorának ura akkor is, ha egy-egy ilyen turné alkalmával, amely Nagyváradra is elhozta, silányabb hangszerek mel-
lé kell leülnie.

Bartók Béla szombat esti hangversenyére nagyszámú publikum gyűlt össze a Katolikus Kör nagytermébe. A közönség soraiban románok is megjelentek, de korántsem demonstrative, mint amilyen demonstráció Bartók Béla művészete a román zenekultusz ápolásában. Bár Bartók Béla erre aligha reflektál, mert hiszen nagyon bő kárpót-
lást kap ő azért abban a lelkes fogadtatásban, amiben a múltban is része volt és ezúttal is része lesz.

Egyébként a művész hangversenyén a műsor olyan volt, ami méltóan karakterizálta Bartók Béla művészetét. Előbb tizenhetedik szá-

zadbeli olasz mesterek munkáiból finom zenei tanulmányokként mutatott be néhányat. Az igazi elmélyülésnek szintiszta bizonyítéka volt ez a néhány komoly szám, amelyet méltón koronázott be a Beethoven *Ász-dúr szonáta* kristályos stílusa. De aztán jött a modern kompozíciók gyöngyeként néhány Kodály-darab. És ezt követték Bartók saját piece-jei. Ezek között is néhány egészen új zongoraszerzemény, amelyek közül a *Síppal, dobbal...* és az *Éjszaka zenéje* igazi Bartók muzsika. A tót, a román és a magyar népmotívumokból összeszőtt kompozíciók az ő előadásában még elevebben lüktetők. A hangverseny végén a lelkes ünneplést egy ráadásal köszönte meg Bartók Béla, aki vasárnap délelőtt már Kolozsváron matiné keretében lép fel. Erdélyi turnéja után Bukarestbe megy, ahol ismét kivételes fogadtatást készítenek elő számára.

Nagyvárad, 1933. december 10.

A KREUTZER-SZONÁTA

A zeneirodalomnak ez az örökkön élő remeke, minden idők leg-hallhatatlanabb alkotása, Beethoven szellemének ez a drága kincse, egyik legragyogóbb műsorszám a Bartók—Waldbauer dec.14-i nagy koncertjének.

Világvárosi koncertpódiumokon is mindig ünnepet jelent, ha hivatott művészek interpretálásában hangzik fel az emberiségnek ez a leg-fájdalmasabb himnusza és egyben legmagasztosabb fohásza.

Már pedig ki lenne hivatottabb megszólaltatója Beethoven lángelméjének, ha nem Bartók Béla, aki ma már nemcsak a legelső magyar muzsikus, de az egész világon, tehát nemzetközi viszonylatban elismert zenei zseni.

Nincs a művelt nyugaton olyan hely, ahol Bartók nevét ne ismernék, ahol ne helyeznék az első sorokba alkotásait. A modern muzsika úttörője, a folklórikus zenének valóságos apostola. Toscanini New Yorkban, Bruno Walter Bécsben dirigálja műveit, maga Bartók éven-

ként több hangversenyt ad Rómában, Londonban, ahol rajongó hívei vannak.

Bartók Béla a megértést, az emberiséget, a fajok közeledését hirdeti muzsikájában, a népek közös nyelvét: a dalt, a táncot kutatja.

Bartók Béla egy svájci szerződését mondja le, hogy ígéretének eleget tegyen és ideutazzon Nagyváradra, ahol hosszú esztendőök óta nem hallották.

Waldbauer Imrével, a híres Waldbauer–Kerpely vonósnégyes első hegedűsével tartja egyetlen hangversenyét az Újságíró Klubban.

Olyan magas műélvezetben lesz része december 14-én, csütörtökön Nagyvárad közönségének, amire csak drága pénzért és fővárosokban nyílhat alkalma. Azért ajánlatos, ha a belépőjegyét mindenki már most előjegyezteti a klub irodájában.

Nagyvárad, 1933. december 14.

BARTÓK BÉLA MA ÖNÁLLÓ KONCERTET AD AZ ÚJSÁGÍRÓ KLUBBAN

Az a spontán érdeklődés, amely Nagyvárad közönségének széles rétegeiben a ma esti koncert iránt megnyilvánul, úgyszólván teljességében Bartók Béla személyének és művészetének szólott. Az Újságíró Klubban megtartandó koncertet, mint szonáta-estélyt hirdették és az estély keretében maga Bartók Béla csak néhány szóló számmal szerepelt volna. A késői órákban azt a telefonértesülést kaptuk, hogy Waldbauer Imre kamaramuzsikus, akivel ezt a koncertet már régebben együttesen kötötték le, – váratlanul megbetegedett és így nem jön Nagyváradra.

Maga Bartók Béla azonban súlyt helyez arra, hogy nagyváradi koncertjét művészi szempontból maradéktalanul kapja a közönség és így még az az örvendetes változás áll be, hogy az elvontabb szonáta-estélynek hirdetett mai koncert, Bartók Béla önálló nagy hangversenyévé szélesedik. A mai est műsora tehát ezek szerint úgy módosul, hogy Bartók Béla nemcsak mint komponista, hanem mint lebilincselő előadó és virtuóz teszi feledhetlenné az estét.

Ezek szerint a programba újabban Beethoven, Debussy, Rahnmaninov és más klasszikusok és modernek örökéletű művei kerülnek.

A mai Bartók-este fél 10 órakor kezdődik, amikor is az Újságíró Klub koncerttermének ajtóit lezárják.

A szünetben térki-jegyeket kap minden látogató, amely nélkül a terembe belépni nem lehet. A ruhatár fokozottabb kényelméről gondoskodás történt.

Nagyvárad, 1933. december 17.

BARTÓK

A ma élő muzsikusok között a legismertebb, a legegényibb és legtöbbet vitatott. Megoszolhatnak a vélemények az ő irányát, működését, stílusát és kifejezőmódját illetően, de minden vitán felül áll mint zongorista. Ma olyan nemesen egyszerűen zongorázni mint ő tud, nagyon kevesen tudnak. És én itt nem a technikai fölényéről beszélek, nem arról a készségről, mellyel a mai áramlatok legkomplikáltabbjait is kifejezésre tudja juttatni. Az ő keze alatt minden természetessé, érthető válik. A legkomplikáltabb harmóniai szövevények kikristályosodnak ott, ahol az ember a legkevésbé várná. A diszharmónia nem esik rosszul és az atonalitással megbékül a hallgató. És ez mindennél nagyobb művészet és tudás. És hogy ezek után milyen egyszerű dolog neki a klasszikusok világa, az beszédesen ragyogott az ő Beethoven játékában. Az a szerénység, mely az ő megnyerő, minden zárkózottsága mellett is a hallgatóság szimpátiája felé áramló egyéniségéből kiárad, gigantikus erővé növi ki magát, mikor ezzel az egyszerűségével hozzá fog a bonyodalmak kigondolásához és az emberi szívekbe való harmonikus átültetéséhez. Bartóknak kivételes sikere, megértő publikuma volt és az az ünneplés, mellyel körülvették és tapsolták, Várad közönségének is dicséret volt.

Műsora nagyon szerencsésen volt összeállítva s ha valami megjegyezni valóm van, az csak az, hogy szívesen vettük volna a Bartók kompozíciók között olyat, melyek az ő üstökös útját láthatóan jelzik,

mint a már tőle többször hallott régebbi kompozíciói. Mert Bartókot igazán és érthetően Bartók tud játszani s ha már szerencsénk lehetett őt városunk falai között köszönhetni, ezekért az emlékekért is hálásak lehettünk volna.

Bach *g-moll Suitjével* nyitotta meg gazdag műsorát és ragyogtatta tökéletes formaérzékét. Benedetto Marcello *B-dúr Szonátájában* a csupa szív és lélek Bartók oly nemesen tükröződött vissza. Saját kompozícióit annyira lelkén szűrte meg, olyan utolérhetetlen ritmus gazdagsággal, mely egy egész különleges idegrendszer titkát árulja el. Nem is fogadták még ilyen megértéssel dolgait nálunk. Kodály két művét sikerült még tolmácsolnia. De különösen Debussy sejtelmes világát és plain air hangszíneit festette meg plasztikus zenei kifejezőmóddal.

A tavasz üde lehelete a fojtott levegőjű teremben is megérintette és életre keltette a lelkeket, melyek az első ütemmel felszáguldottak az eszményien tiszta levegő szférájába. Csodálatos ragyogással, ősz fejét meghazudtoló fiatalsággal muzsikált ott minden, amint megcsendült Bartók ihlette keze alatt Beethoven. Megbékélt lelkek ültek ott magukbafeledten. Bartók tökéletes művésze, varázsa alatt tartott mindenkit. Oly önzetlenül adni ezt át életkedvtől és tavaszi vidámságtól duzzadó *Szonátát*, nem tudom ki tudta volna még Bartókon kívül. A fantázia világába utalom annak az elképzelését, ha Bartók kívülről, szabad lélektől tolmácsolta volna ezt a felejthetetlen költeményét a nagy zenei Titánnak.

Érdekes Chopin interpretációval köszönte meg a szívekből feltörő lelkes ovációt, mellyel Várad társadalmának színe-java ünnepelte.

Az Újságíró Klub vezetőségét ismét elismerés illeti a rendezésért és a körültekintő megszervezésért s talán a jövőben nem fogja figyelmét elkerülni, hogy helyiségeinek intim kereteiben fokozottabb mértékben kell utasítani közégeit, hogy: „Senki ez ajtón se be, se ki”, se elkésett közönség, se kíváncsi ajtónálló.

B[ánáss]

Fáklya, 1951. augusztus 23.

BARTÓK – ÉS A BIHARI NÉPZENE

Biharország gazdasági kincsei kimeríthetetlenek. A föld méhében szén, bauxit, színesfémek rejlenek, a hegyeket sűrű erdőségek borítják, gyorsvízű patakokban villanyerő szunnyad, a síkságon jó, zsíros földeken terem a gabona.

A századforduló idején, csakúgy mint hét-nyolc évvel ezelőtt, mindez a gazdagság a tőkésék és földesurak birtokában volt, akiknek legkisebb gondjuk is nagyobb volt annál, hogy ezeket a kincseket valóban a nép javára fordítsák. Még kevesebbet törődtek természetesen azzal, hogy tartományunk egy más, felbecsülhetetlen értékű kincsét, a népművészetet és elsősorban a népdalt, megmentse az enyészettől és az egyre jobban fenyegető várost, elpolgáriasodott, hanyatló művészet befolyásától.

Egy forradalmárlelkű, fiatal zeneszerző, Bartók Béla volt az egyedüli, aki a századfordulón erre a nagyon tövises, nagyon sok rosszindulatú gáncsoskodást kiváltó feladatra vállalkozott. Emberfeletti küzdelmet kellett a fiatal zeneszerzőnek folytatnia, hogy érvényt szerezzen ennek a hatalmas kultúrmisszióknak. Nemcsak hazai, de világviszonylatban is, zenei téren bátran korszakalkotónak nevezhetjük Bartók munkásságát. Valóságos felfedező tevékenységet fejtett ki a zene-tudomány terén, amikor elsősorban mutatta ki a válaszfalat a nyugati és a keleti zene felépítettsége és szellemisége között. Pusztán a népdalgyűjtés is hatalmas feladatot jelentett. De Bartók nem elégedett meg, nem elégedhetett meg ennyivel. A gyűjtött dalokat feldolgozta, rendszerbe szedte, összehasonlította és ebben a tevékenységében nemcsak arra a következtetésre jutott, hogy Kelet-Európa és Ázsia népeinek dalai egy zenei forrásból fakadnak, nemcsak azt állapította meg, hogy ezeknek a népeknek a kultúrái azonos történelmi adottságok mellett születtek meg, de értékes adalékokat juttatott a tudományos, materialista történelemkutatók számára is.

Népzene gyűjtő tevékenységét Bartók a XX-ik század első éveiben kezdte. Szükségét érezte annak, hogy a már nagyon elharapódzó, ká-

ros, kávéházi asztalok mellett írt „műnépdalok” pusztító hatását ellen-súlyozza. Tevékenysége első éveiben már nagyszerű, becsületes harcos társra talált Kodály Zoltán személyében.

Bihar tartomány dolgozói méltán büszkék lehetnek arra, hogy Bartók népdalgyűjtési tevékenységének legelején felfedezte ennek a tartománynak kincsesbányáját. Összegyűjtött leveleinek első kötetében (Bartók Béla-levelek, fényképek, kéziratok, kották – összegyűjtötte Demény János, Magyar Művészeti Tanács kiadása, 1948) Bartók így ír édesanyjának: „...Vasárnap átvitt Géza Bihar megyébe, a Sarkad melletti Fekete Pusztára, ahol végre akadt anyag is... Hétfőn elmentem kanászoknak és juhászoknak közibe, délután meg este a benede-ki cselédlányt fonografáltam le. Kedden reggel még egy aratót hívott be Galgóczy, azután indultam Dobozra.

A feketeéri gazdatiszt aznap estéjére átküldötte egy öreg énekesét, Franck is hozott egy néhányat vacsorára, s így este történtek a felvételek is, leírás is. Összesen feljegyeztem arrafelé 83 dalt és 47 felvételt készítettem...” (Uo. 76–77. o. Levél kelte 1906. júl. 15.) Édesanyjához intézett levelei közül ez az első, amelyben népdalgyűjtési tevékenységéről beszámol.

Bartóknak a népzene iránti érdeklődése nem véletlen. Gyűjteményes leveleiből nemcsak a zenészt, hanem a népét szerető, az elnyomást feneketlenül gyűlölő, becsületes, haladószellemű értelmiségit, igazi hazafit is megismerjük. Kultúrtörténeti szempontból egyik legérdekesebb levelét a gyűjtemény teljes egészében lenyomatban közli. Gmundenből írta ezt a levelet édesanyjának 1903. szeptember 23-án. A levél balsarkába a korona nélküli magyar címert rajzolta, a címer köré pedig nyomtatott nagybetűkkel rajzolta fel: „LE A HABSBURGOKKAL”. A levél tartalmából a következő idézetet ragadjuk ki: „Ha találkoznál Rigelével, mondd meg neki, hogy a főhercegeket semmiesetre sem hívja koncertemre. Én ilyen vesztegető, rabló, gyilkos népség előtt nem akarok játszani!”. Majd később ugyanebben a levélben: „Te igazán tévedsz Dohnányit illetően. Én őt mint embert és művészt igen nagyra becsülöm. Rosszakaratnak nyoma sincs benne. Mint művész, kollégáival szemben túl szigorú, de ez nem oly óriási hiba. Annál nagyobb, megbocsáthatatlan vétek hazafiatlansága. Ez kizárja, hogy valaha „jobb viszony” legyen közöttünk...” (Uo. 192. oldal.)

Bartók elítélte a már akkor kozmopolita, karrierista Dohnányit és ez az ítélete a történelem folyamán helyesnek is bizonyult...

Hazafi volt Bartók, aki szerette népét, szerette hazáját s annak minden kincsét – elsősorban természetesen legértékesebb kultúrkinccseit, a népdalokat – függetlenül attól, hogy ezeket a dalokat magyarul, románul, szlovákul, vagy más nyelven énekelték. Bartók ezen a téren is élenjárt és kíméletlenül küzdött a nemzetiségi uszítás ellen. Íme egy dokumentum erről is.

A képeslevelezőlap a bukaresti Calea Victoriei egy részét ábrázolja. A hátlapon a következő szavak: „Kirándultam egy kicsit a Balkán-félszigetre! Összebarátkoztam a románokkal, (ha már otthon nem tudok barátkozni).” (Uo. 196. o.) A levelet 1908-ban írta édesanyjának és a barátkozásról szóló megjegyzés a voltaképpen hivatalos nemzetiségi politika elleni keserű kifakadás. Bartókot ugyanis abban az időben „nemzetietlennek” bélyegezték, mert az erdélyi román népdalok gyűjtésével és értékelésével foglalkozott.

Bartók természetesen keveset törődött az áskálódással. Szenvedélye, a népzene iránti valóságos rajongása, megsokszorozta energiáját. Újra visszatér Bihar megyébe, járja a havasokat és különösen Belényes környékét tartotta kimeríthetetlen kincsesbányának népdalgyűjtés szempontjából. Íme két levelezőlap, amit egy napon írt (1909. aug. 31.). Az egyik képeslap Biharfüred vidékén a Galbina-patak közelében akkoriban feltárt „Eszkimó” jégbarlangot ábrázolja, de keltezése már Marosludas. Ebben a levelezőlapban a következőket írja: „Én a nyarat Belényesen akartam eltölteni, azazhogy a vidékén, de a sok kint és bajt nem bírtam csak 14 napig... A román dalok a legegztikusabbak, amifajta melódiát eddig hallottam. Íme egy: (Itt kottasor következik, egy siratódal.) Szakmai szempontból Bartók a következőket jegyzi meg: „Feltűnő a sok melizma, valóságos koloratúra-áriákat hallottam. Ezen a nyáron 25 magyar, 20 szlovák és 320 román dalt szereztem! A másik levelezőlap kelte Belényes. Bartók egy hora dalamát jegyzi le, majd a következőket írja:

„Ezt és hasonlókat játszott egy paraszt hegedűs a III. fekvésben, spárgával lekötött hegedűjén. Elég érdekes?...” (Mindkét képeslap reprodukciója Bartók Béla levelei, II. kötet. Összegyűjtötte és sajtó alá rendezte Demény János, Művelt Nép könyvkiadó, Budapest, 1951, 88–89. old.)

Még egy dokumentum a Belényes környéki népdalgyűjtésről: levelezőlap 1911. dec. 31. és ezt is kottával kezdi, egy hora dallamát és románnyelvű szövegét jegyezte fel. A levél szövege a következő:

„Sajnos éppenséggel sehogyan sem értem rá az utolsó héten. Hét nap óta dagasztom Szombatság, Rogoz, Drágcséke, Tasádfő, Korbezd és Kotyiklet sarát. Hiába, ez az ország legérdekesebb része, népzene szempontjából (kiemelés tőlem). Itt minden ősi. Kotyikletnek pl. sose volt iskolája, se papja; egy ember se tud se írni, se olvasni. Mintaközség! Sáros üdvözetek, B.” (Uo. 93. old.)

Mintaközség! – jegyzi meg keserű gúnnyal Bartók – és ez a megjegyzés a burzsoá-földesúri rendszernek szól, amiért ilyen elmaradottságban tartja a hegyvidéki falvakat. Másrészt azonban, zenei szempontból is mintaközségnek tartja, mert a pap- és tanítómentes falu analfabétái a maguk tisztaságában tartották meg az ősi népdalokat. Ide még nem férközött el a „műnépdal” romboló hatása...

A dokumentumok felsorolásában végezzük egy ilyen jellemző levélével 1919. október 23-án az Osztrák–Magyar Monarchia széthullása után írta édesanyjának:

„...Már három országban érdeklődtem boldogulási eshetőségek iránt... a három külföldi ország pedig: Erdély, Bécs és Németország... Nekem legkellemesebb Erdély volna; az egész volt Magyarországból úgyis ezt a földet szerettem a legjobban.” (I. kötet, 93. old.)

Erdély szerelmese volt Bartók és nem utolsósorban Biharmegye varázslata, népművészeti kincsei vonzották...

* * *

Bartók Belényes vidékén kifejtett tevékenységében értékes segítő-társakra lelt a ma is élő Ioan Bușiția nyugalmazott tanár és Cornel Jivulescu (ma a kolosvári Zenei Intézet tanára) személyében. Két lelkes munkatársával fáradhatatlanul járta a hegyvidék falvait és több ezer népdalt gyűjtött, amelyek közül sok ma is a bukaresti Folklórintézet tulajdonában van.

Írásos dokumentumai is vannak biharmegyei tevékenységének Nagyváradon, volt tanítványa, Fischerné Szalay Stefánia zongoratanárnő birtokában. Ezek közül a legérdekesebb – a magyarországi,

1919-es proletárdiktatúra idejében írt levele – sajnos, még nem került elő. A címzett azonban jól emlékszik a levél tartalmára. A háborút felváltó kommünnek óriási erőfeszítéseket kellett tennie a lakosság ellátása érdekében. A négy gyermekét csak nagy nehézségekkel ellátni tudó nagyváradi zenetanárnő elpanaszolta nehézségeit. Bartók azonnal válaszolt, elküldötte a budapesti művész-szövetség igazolványait a Fischer-művészházaspárnak, aminek alapján kiváltották élelmiszerjegyeiket. A kísérőlevélben pedig így írt: „Fel a fejjel, gyönyörű jövő vár reánk művészekre...”

A gyönyörű jövőt, azonban, amiről Bartók minden forradalmár művésztársával együtt ábrándozott, eltaposta a kommün ellen szövetkezett imperialista intervenció.

Hosszú éveken keresztül újra vissza-visszatért Erdélybe. Különösen Belényes környékét és a Torda megyei Tonánfalva vidékét szerette és életének nem volt egyetlen mozzanata sem, hogy ne foglalkozott volna az itt gyűjtött román és magyar népdalokkal. Emigrációjában, amikor a fasizmus elől az Amerikai Egyesült Államokba kényszerült, a népdalgyűjtemény mélyebb értelmezését tűzte ki céljául és ebben a munkájában érdekes lélektani, sőt, szociológiai következtetéseket von le. Íme egy ilyen részlet Szigeti Józsefhez írt leveléből:

„Itt nagyon érdekes, (de mint mindig, hosszadalmas) munkába fogtam, amelyet eddig nem csináltam. Tulajdonképpen nem zenei munka: a román népdalszövegeket rendezem és tisztázom. Kétezer darabot. Azt hiszem, sok érdekes dolog fog ebből kiderülni, legalábbis a parasztokra vonatkozólag. Pl., hogy a lány számára sokkal nagyobb baj a cserbenhagyás, mint a legény számára. Ezt ugyan eddig is tudtuk, de most „svárcaufvejsz” statisztikai adatokkal bizonyítható. Aztán, hogy a lányok (vagy asszonyok) sokkal hevesebbek, mérgeesebbek: sokkal több átokszöveg van lánytól hűtlen legényre, mint fordítva. Ezek az átokszövegek egyébként is rendkívül különösek: kicsoda shakespeare-i fantázia nyilvánul meg bennük, egészen csodálatosak. Sajnos, a románokból nem idézhetek, mert nem értenéd meg. De nekünk, magyaroknak is van effélénk bőven, pl.:

„Tizenhárom sor patika
Ürüljön ki a számodra;

Kilenc szekér széna, szalma
Rothadjon el az ágyadba,
Tűrülködő lángot hányjon,
Mosdóvized vérré váljon.”

Vagy pedig:

„Verjen meg az isten, pénzen vett kenyérrrel.”

Pénzen vett kenyérrrel – ezt a városi amerikai meg sem értené, hiszen ugyebár mindnyájan pénzen vesszük a kenyeret. Igen ám, de nem a kisbirtokos paraszt: ez maga termeli a búzát, maga süti a kenyeret és ha a jég elverte a termést, akkor pénzen kellene vennie a kenyeret, igen, de honnan vegye a pénzt!

Ehhez hasonlóan „érthetetlen”, amikor a román leánya ilyet kíván: („Törjön ki a nyavalya, mikor esküvőre mész és hasonló szép dolgok után”), „Verjen meg az Isten kilenc feleséggel”. Hiszen ez jó, mondaná az amerikai: *varietas delectat!* Igen, de a parasztnál nincs válás. Feleség-„csere” csak haláleset után lehetséges. Haláleset pedig nagy baj náluk: „költéssel és mindenféle egyéb zavarral jár!...” (Uo. II. kötet, 184–185. oldal.)

Íme, a népdal tartalmának filozófiai értelmezése!

Más leveleiben Bartók a népdalszövegeket a természetükből adódó összehasonlítható nyelvészetre használja fel. Ezen a fokon fonódik össze a népművészet a tudománnyal.

Bartók jellemzésére még egy utolsó részletet! Emigrációja előtt végrendeletet írt Budapesten. Ebben hitet tesz politikai meggyőződése mellett:

„Ha netalán halálom után utcát akarnának nevemről elnevezni, vagy nyilvános helyen velem kapcsolatban emléktáblát akarnának elhelyezni, akkor kívánságom ez:

Mindaddig, amíg a budapesti volt Oktogon-tér és a volt Körönd azoknak az embereknek nevére van elnevezve, akikéről jelenleg van (mély megvetése kifejezésekképpen Bartók nem veszi tollára Hitler és Mussolini nevét), továbbá mindaddig, amíg Magyarországon erről a két emberről elnevezett tér vagy utca van vagy lesz, rólam ez ország-

ban ne nevezzenek sem teret, sem utcát, sem nyilvános épületet; velem kapcsolatban emléktáblát mindaddig ne helyezzenek el nyilvános helyen.” (Uo. II. kötet, 153. oldal.)

* * *

Így forrott össze a belényesvidéki román népdalok hallhatatlan magyar gyűjtője a néppel, minden békeszerető, elnyomás és kizsákmányolás fasiszta rabság, vagy imperialista bitorlás ellen küzdő néppel.

Ma, amikor a most kezdődő nagyváradi kultúrhét keretében a népzenenek is napja lesz, joggal tehetjük fel a kérdést: mit tettünk felszabadulásunk óta Bartók hagyományának továbbápolásáért? A válasz – sajnos – csak negatív lehet. A Dankó Pista népi zenekar hősi küzdelmén kívül nem történt semmilyen egészséges kezdeményezés a népzene terjesztése és népszerűsítése érdekében. A Dankó Pista-zenekar is magára maradt és kellő irányítás hiányában nem képes egészséges irányban fejlődni. A Filharmonikus Zenekar egyetlen hangversenyén sem szerepelt Bartóknak – vagy zenei ikertestvérének – Kodálynak a népi gyűjtések motívumaira írott munkája közül egy sem. A zeneiskolában nem vezették be a zenetudománynak a népzeneire támaszkodó és a Szovjetúnióban kidolgozott pedagógiai rendszerét. Szólóhangversenyeken is csak elvétve hallunk Bartók-szerzeményeket. Csak ha a nagyváradi születésű Halmos György látogatott el néha-néha szülővárosába, csendülnek fel a koncert-teremben a hangszerre átírt népdalok. Vokális hangversenyeken sem volt alkalmunk gyakran hallani bihari román vagy magyar népdalokat. Ha mégis hallunk valami népi éneket, ez többnyire székelyföldi gyűjtésből származik.

Gyökeres fordulatot kell teremteni ezen a téren. Nemcsak Bartók szelleme kötelez erre, hanem népünkkel szembeni kultúrmissziónk, proletár hazafiasságunk. A feladat nem könnyű, ez vitathatatlan. Zenei anyagot nehéz szerezni. Bár kétségtelen, hogy a bukaresti és kolozsvári folklórintézet vagy a főiskolák szívesen állnak zenei szerveink rendelkezésére. Ezeketől az intézetektől már átszűrte, átértékelt ideológiailag helyes anyagot szerezhet be mind a Filharmonikus

Zenekar, mind a Zeneiskola, amelyek ilyen körülmények között nem eshetnek abba a hibába, hogy a nagy zenetudósnak esetleg a formalista dekadens atonális szerzeményeit válasszák műsorszámként. A Dankó Pista-zenekarnak is meg kell adni a jövőben a helyes irányítást. Ezek a feladatok pedig elsősorban a Filharmonikus Zenekarra, a Zeneiskolára és a nagyváradi zeneszerzőkre hárulnak. Mindehhez pedig hozzátehetjük, hogy a folklórintézet irányításával tovább kell folytatni Bihar tartományban a népdalgyűjtést!

Íme, nagy vonalakban, zenei életünk feladatai. És nem kevés a munka, ami nagyváradi és bihartartományi zenészeinkre vár!

Boros Endre

Fáklya, 1955. szeptember 25.

A NÉPDALGYŰJTÉS BÖLCSŐJE

Az 1905-ös polgári demokratikus forradalom nemcsak Oroszországban, de az egész világon mély nyomokat hagyott. Stockholmtól Athénig, a Visztulától az Atlanti-óceánig izgalommal vegyes lelkességgel követték a népek az oroszországi eseményeket. Nem véletlen, hogy elsősorban az európai félfedális országok népi tömegei ismerték fel, hogy az oroszországi demokratikus forradalom egy új, szabadabb, boldogabb élet reménysugarát jelenti.

Az 1905-ös forradalom hatása alól nem menekülhetett a tőkés rendszer belső ellentmondásaival küszködő, a társadalmi ellentétek és a nemzetiségi kérdés hálójában vergődő Osztrák–Magyar Monarchia sem. Új társadalomért küzdött a szervezkedő munkásosztály, embe-ribb életet követelt az elégedetlenséget sztrájkokban kifejező parasztság, megújulásért, független szabad hazáért, haladó nemzeti kultúráért harcolt az egész néppel együtt a haladó értelmiség.

A megújulás, a függetlenség, az új élet jelszavaival folytatott küzdelem természetesen hangot kap az irodalomban és művészetben is. Új hangot kerestek a költők, friss, eleven kifejezőeszközökhöz folyamodtak a festők.

A zenei életben két fiatal zenetudós keresett új utakat. Bartók és Kodály felismerték, hogy a zene csak akkor érezhető mély gyökereket a nép életében, ha megtalálja, felfrissíti saját zenei anyanyelvét. A fáradt, városias, gyakran elfajult, és kétségtelenül a Nyugatról behozott zenekultúra természetesen nem fejezhette ki a népek törekvéseit. A két fiatal zenetudósnek tehát valóságos bűvármunkával kellett felszínre hoznia az egészséges zenei elemeket.

Bartók és Kodály együtt és külön-külön évtizedekig végezték ezt a kutatómunkát. A zenei anyanyelv kincseinek feltárásával egyidőben Bartók – akinek tíz évvel ezelőtt bekövetkezett haláláról most emlékezünk meg – érdekes következtetésre jutott: a Duna-medence népeinek zenei anyanyelve rokonvonásokat tükröz. De ezen túlmenően, kétféle zenét különböztet meg: nyugati és keleti zenét, amelyeknek kifejező ereje, törekvései merőben ellentétesek. Bartók a keleti zene hívének vallotta magát. Már népdalkutató tevékenységének kezdetén szeretettel közeledett a román folklórhoz. Tíz esztendőn át foglalkoztatta a román népzene rendszeres gyűjtése. Octavian Beu román folkloristához intézett levelében erről a következőket írja: „A román népzene gyűjtését 1909 nyarán kezdtem meg Belényes környékén; befejeztem ugyanott 1918 nyarán.” Tehát Bartók bevallása szerint is, Bihar, elsősorban Belényes vidéke volt a népdalgyűjtés bölcsője.

Belényesben Bartók egy lelkes, támogatásra kész barátot talált Bușiția Ioan iskolaigazgatóban, akinek 1915-ben a következőket írta: „Csak Romániával maradjunk barátságban; roppantul fájna nekem az én kedves Erdélyemnek szétdúlása amellelt, hogy kilátásaimat nagy munkám befejezésére, illetve inkább folytatására ugyancsak csökkenteném”.

A népdalkutatás, a közös zenei nyelv megtalálása már 1917-ben a Duna-medence népeinek, elsősorban a román és magyar nép barátságának előfutárává avatja Bartókot: „Ez a folyton fokozódó világfelfordulás, amely – úgy látszik – pályámat derékon törte (a népdalkutatásra célzok), hiszen a legszebb területek, éppen Kelet-Európa és a Balkán vannak tökéletesen feldúlva”, – írja egy 1917. május 6-án kelt levelében Bușițianak, akihez később a következő szavakat intézi: „Nagyon kérem, fogadja barátsággal azt a három magyar könyvet (két Balázs Béla és egy Móricz művet), amit az eljövendő magyar–román barátság jelképe gyanánt küldök Önnek. Ez a barátság ugyan egyelőre

– Apponyi „áldásos” működése következtében – késik, de majd eljön ennek is az ideje”.

A Magyarországon korán jelentkező fasizmus, az úgynevezett fehér terror a kivándorlás gondolatát vetette fel Bartókban. Belényesi barátjának 1920 márciusában a következőket írja Berlinből: „Nálunk otthon nagyon sivárak az állapotok; idejöttem széjjelnézni, mit lehetne tenni. Örömmel láttam, hogy itt már nagyon megbecsülnek. Mindenesetre lehetséges volna itt is megtelepednem. De – amint jól tudja – a népdalok nehezen engednek engem Nyugatra: Hiába minden, Kelet felé húznak”.

Ady felismerte: „Dunának, Oltnak egy a hangja”. Bartók zenei, népdalkutató munkái megerősítették Adynak ezt a felismerését. Alkotásaiban a magyar, a román, a szlovák, a bolgár, a délszláv népi muzsika elemei elevenerejű szintézisben olvadnak össze. Bartók egész életműve a dunamenti népek testvériségét, de egyben minden nép testvéri együttélésének lehetőségét és szükségességét hirdeti.

Bartók szakadatlanul egybe tudta olvasztani a saját népe, saját hazája iránt érzett forró szeretetet a más országok népei iránt érzett megbecsüléssel. A különböző népzeneik történetének kutatása a közös eredet gondolatát vetette fel előtte, az összehasonlítható folklortudomány azt a sok szálát fedte fel és bogozta ki, mellyel a szomszédos népek élete egymásba fűződik. A tudományos kutatók egymásra utaltságának felismeréséből Bartók nemzetközisége, amely az emberiség legjobbjai összefogásának szükségességét hirdette a haladás, a fejlődés érdekében. De tudta, vallotta és hirdette, hogy a haladás, a fejlődés, az élet alapfeltétele a béke! 1936-ban, a második világháborút előkészítő „próbaháborúk” kirobbanásának idején írt nagy népzenei tanulmányának („Miért és hogyan gyűjtsünk népzenet?”) befejező mondatában figyelmeztetve emeli fel szavát: „...ha csak azt a pénzt fordítanák népdalkutatásra, amit az egész világon egy esztendőben háborús készülődésekre fordítanak, akkor ezen a pénzen az egész világ népzenejét nagyjából fel lehetne gyűjteni”.

A nagy zeneköltő emlékének adózva, a Nemzetközi Békedíj bírálóbizottsága a tiszteletbeli (posthumus) Békedíjat ítélte oda Bartók Bélának, a híres magyar zeneszerzőnek, aki műveivel jelentős mértékben hozzájárult a népek közötti barátság ügyéhez.

Ma Bartók az egész világon az egyik legtöbbet játszott zeneszerző. S ez minden békeszerető ember számára többet jelent egyszerű statisztikai adathnál: biztató jel, reménythozó üzenet, boldog híradás, egy a békeszeretetet, a megértés, a munka megbecsülése jegyében fogant, nyugodtan alkotó, építő korról.

Halálának tizedik évfordulóján magyarok és románok, szlovákok, szerbek és horvátok egyforma szeretettel gondolnak a népek közötti barátság nagy előhírnökére.

Nekünk, Nagyvárad tartomány dolgozóinak különösen drága Bartók emlékezete, hiszen itt kezdte meg művészi és politikai szempontból egyaránt áldásos tevékenységét. A gazdag Belényes vidéki népdalkincs ihlette meg első kutatásaiban, melynek nemzetközi jelentősége ledöntötte a két világháború között a román és a magyar nép közé emelt mesterséges válaszfalat. A Belényesben megkezdett mű tovább terebélyesedett: Bartók megismerte és feldolgozta hazánk számos vidékének népdalgyományait, amelyekből a legismertebb *Román táncok* című szvitje, de túl ezen, egész alkotó munkájával, egész életével a népek, elsősorban a román és magyar nép testvéri összefogásának gondolatát hirdette.

A népdalkutatás terén kifejtett munkásságát, annak eredményeit, korszakalkotó tudományos felfedezéseit kénytelen volt elismerni a burzsoá-földesúri rendszer reakciós kultúrpolitikája is. A közvélemény nyomására a Román Tudományos Akadémia a harmincas évek elején levelezőtagjává választotta a nagy magyar zeneszerzőt és tudóst, akinek első lépései itt, tartományunkban bontakoztak ki, s akinek hatalmas jelentőségű munkáját és életművét ma már az egész világon elismerik és értékelik.

Boros Endre

EMLÉKEIM A MESTERRŐL

Halálának 10 éves évfordulóján e néhány sorban kegyelettel emlékezik a hálás tanítvány...

Akik nem láthatták, leírom számukra, milyen volt a mester. Inkább kistermetű, törekeny alakú, profilja mintha márványba faragták volna. Nemes, tökéletes. Szeme átható, kutató tekintetében volt valami gyermekes érdeklődés. Ha mosolygott, száját kissé összehúzta, mintha titkolni akarná, hogy ő nevetni is tud. Szerény, egyszerű, szinte igénytelen volt a megjelenése, csak a pódiumon tört ki a lángeszű zenetítán. Rengeteget dolgozott, komponált, gyakorolt, ha végzett munkájával, sétákat tett a hegyekben.

Bartók Béla Thomán Istvánnál tanult. Thomán Liszt tanítványa volt. Egy alkalommal Thomán tanárom egy Bartók művet adott nekem, s megígérte, ha Bartók visszatér hangversenykörútjáról, megkéri a szerzőt, vegye át velem. Bartók készséggel bejött a főiskolára és segített. Rövidesen Thomán tanár katedráját ő vette át, a növendékek között – nagy boldogságomra – én is helyet kaptam. Bartók rendkívül lelkiismeretesen tanított. Nem volt asszisztense, mint a többi tanárnak. Rendesen úgy tanított, hogy a kotta nála volt a másik zongorán, néha megállította a játékost, lejátszotta a kifogásolt részt, s a tanítványnak rögtön kellett folytatnia. Egy Beethoven koncert adagiója sokszor egy jó órát is igénybevett. A végén a mester megjegyezte: ilyenformán gondolhatta Beethoven.

Ha koncerteztem valahol, megnézte a kritikákat. Egy ízben az egyik kritikus az akkori zenei körökben uralkodó konzervativizmus hangján írt. Idegennek, értetlennek minősítette Bartók új utakat kereső, a zenei életben valósággal forradalmat jelentő művészetét. A kritikus többek között így gratulált: „Stefánia asszony, maga kislány korában szép Liszt rapszódíát játszott, de most... ennek a Bartóknak nem volt se eleje, se vége, se füle, se farka”. Bartók nagyot nevetett a különös gratuláción. Más alkalommal meghívták vendégnek egy nagy

zenei körbe, de Bartókot nem engedték játszani azzal az indokkal, hogy a Bartók zene „zavarja” a hallgatóságot. – „Persze akkor figyelni kellene” – mosolygott a mester.

Bartók mester maga mondta nekem, hogy itt Nagyváradon járt a Főgimnázium második osztályában. Mint sok nagy művész, Bartók is szerette Nagyváradot. Később is többször hangversenyezett Nagyváradon, a Színházban, az Újságíró Klubban és egy akkori hangversenytéremben. Mindig óriási sikerrel. Nagy számú levelei igazolják, milyen szívesen jött Erdélybe. Rajongott a hegyekért. Szerette a kirándulást, hegymászást. Egy ízben a Félixfürdőben megcsodálta a lótuszvirágokat. Nagyszerű megfigyelő képességére jellemző, észrevette a forróvízben élő, számunkra ismeretlen bogarakat. Rendkívül csodálkozott, hogy mi itt élünk és minket nem érdekel a forróvízben élő bogár. Egyszer, amikor ellátogatott akkori Szalárdi utcai (most Coşbuc) lakásunkra, restelltem, hogy olyan görbe utcában lakunk, de a mester megnyugtatóan: „Az egyenes utca nem érdekes, látni a végét” – mondta.

Nagyvárad hangversenyei alkalmával Bartók Béla gyakran találkozott Ioan BuşitŃia belényesi zenetanárral, aki segítséget nyújtott neki a román népzene gyűjtésében. BuşitŃia sok levele, amit Bartóktól kapott, bő felvilágosítással szolgál erre vonatkozólag. Egy alkalommal a belényesi zenetanár megkérdezte Bartóktól: Nem unalmas-e minden idejét a zongora mellett tölteni? S ezután utalt rá, hogy ő maga nemcsak zeneszenvedélyét elégíti ki, hanem ugyanakkor méhészt, vadászt, halászt, sőt festőt is. Bartók mosolyogva felelt: „Minden művészet egész embert kíván... és én a zongoránál maradok”.

Bartók zongoraművészete káprázatos volt. Úgy érezte az ember, hogy több hangszer hozza ki azokat a csodálatos hangszíneket, szinte egy egész orchester. Hangversenyeinek közönsége átszellemülten hallgatta, s utána tömegek várták a művészkijáráson. Alig tudott kiszabadulni az autogramgyűjtők tömegéből.

Közvetlen emberi magatartására jellemző, hogy olyan nagy hangversenyre, ahová már jó előre nem lehetett kapni jegyet, átadta nekem az ő tiszteletjegyet, mondva: Ha már a fővárosban van, hallgassa meg. Maga Bartók a Kavics utcában lakott akkor a Rózsadombon. Mikor meglátogattam, megkérdezte, milyen utcán mentem fel hozzá. – Az

Apostol utcán, hol gyönyörű villasorok vannak – feleltem. Mire ő így válaszolt: „Ott azok járnak, akiknek autójuk van. Nekünk gyalogosoknak a Kavics utca felel meg”. Késő este hazafelé arra mentem, a rosszul világított, csupa lépcsős Kavics utcán. Keserves út volt, síkos, hideg, zord.

Mesteremnek ezt a megjegyzését jelképes figyelmeztetésnek éreztem. Megtanultam tőle, hogyan kell járni az élet útján, hogy az ember észre vegye a kövek között az üde zöld mohát és a bimbóba szökkenő kövirózsát, amely megszépíti a fáradt vándor életét.

Fischerné Szalay Stefánia,
a Népi Művészeti Iskola tanára

(Szemelvények a szerző most készülő emlékirataiból.)

Fáklya, 1956. szeptember 23.

EMLÉKEZÉS BARTÓK BÉLÁRA

(11 éve, hogy Bartók Béla elköltözött az élők sorából. A haladó világ ebből az alkalomból számos hangversennyel, méltató előadással, megjelent tanulmánnyal emlékezik a modern zene kimagasló alakjára. Az alábbiakban részletet közlünk Fischerné Szalay Stefánia nagyváradi zongoraművésznő Bartókról szóló, készülő könyvéből. A cikknek – mely ugyancsak e könyvben jelenik meg – szerzője Alexander Albrecht, pozsonyi karmester-tanár, akit öt évtizedes barátság fűzött Bartókhoz.)

Mint életének minden szakaszában mellette voltam akkor is, mikor elkezdte a népdalgyűjtést. A dalok rendezését mondhatatlan alapos-sággal végezte. Ha e munkája közben látogatója érkezett, az ember nem tudta hova lépjen, hova üljön, – minden asztal, szék, kanapé, sőt a padló is tele volt rakva a csoportosított népdalokkal. A népdalgyűjtés természetesen nagy nyelvtanulásokkal járt; ezen stúdiuma közben

is láttam rendszeres munkáját. Angolul, franciául, románul, németül perfektül, szlovákul igen jól tudott és nagy érdeklődéssel tanult később törökül is. E nyelv különlegességeiről élénken számolt be nekem.

Komponálás közben is alkalmam volt sokszor és közlőről megfigyelni. Munka közben nem volt abban a bizonyos művészek által hangoztatott transzban, „félőrületben”, a nyugodt a józanság sose hagyta el, s ez általában jellemző volt rá. Minden nehézség közepette meg tudta őrizni hidegvérét, még akkor is, ha valami nagyon bántotta.

Forradalmi modernsége egy hosszabb komponálási szünet után hirtelen tört utat magának. E meditálással eltöltött szünet után kezdte írni a *14 zongoradarabot*, melyet egymásután még tintától nedvesen mutatott meg nekem.

Az újszerűség, az abszolút újszerűség volt az ő csatakiáltása és ebben nem ismert semmiféle megalkuvást. Az eklektikusokat nem nagyon becsülte, később Brahmsról is hűvösebben nyilatkozott. Beethovennek is azokat a műveit értékelte legtöbbször, melyek valami újítást tartalmaztak, mint például a *Hammerklavier-szonáta*, vagy a IX., vagy az utolsó *quartettek*. Egyik legnagyobb fiatalkori élményének mondta mindig, mikor először hallotta a *Tristant*. Nagyon hatott rá később R. Strauss megjelenése, a *Salome*-nak első budapesti előadásán a Népoperaiban is együtt voltunk. Sztravinszkij megjelenése egészen boldoggá tette.

Azokról a műveiről, melyek valóban a merészség szélső határát súrolták, maga is gyakran humorizált. Egyszer mikor Bartók éppen nálunk időzött, látogatóba jött hozzánk egy hegedűművész, és közölte, hogy tanulja a mester egyik hegedűszonátáját. Bartók azt a tanácsot adta neki: semmiesetre se játssza a rádióba, mert a hallgató rögtön kikapcsolja, az ilyen muzsika hallatára. Nyilvános koncerten kell játszani, ott a publikum sokkal „védtelenebb”.

Kétségtelenül azok voltak hosszú barátságunk legkedvesebb időszakai, mikor Bartók pozsonyi látogatásai alkalmából nálunk tartózkodott. Ezek az együtt töltött órák nemcsak, hogy tartalmasak és értékesek voltak a sok komoly témáról való beszélgetés folytán, hanem igen kedélyesek is. Hiszen barátom szívből tudott nevetni, és szeretett is nevetni. Ilyenkor mindig eljátszottuk egymásnak új kompozícióin-

kat és bizony örült, ha hozzáértő dicsérte műveit. Amíg Bartók édesanyja Pozsonyban élt, ő is gyakran eljött hozzánk fiával, az ilyen közös muzsikálásokra. Ilyenkor aztán Bartók befejezésül mindig eljátszotta az *Este a székelyeknél* című hangulatképet, mondván, hogy „ez az egyetlen, ami Mamának tetszik”.

Egy pozsonyi koncertjén együtt játszottam Bartókkal kézzongorás *Rapszódiaját*. Az ezt megelőző próbák a lakásomon, szintén nagyon kedves emlékeim. Egy alkalommal elhozta magával Darius Milhaudnak egy felületesen mulatságos és mulatságosan felületes művét (*Le boeuf sur le toit*). Ezt csapkodtuk a zongorán négykézre, nagy vígság közepette. Nagyobb társaságban kissé félszeg, mondjuk inkább: félős volt Bartók. Barátok között azért néha ilyenkor is belemelegedett a mulatságba.

Mikor elment Amerikába, azt írtam neki: „Ha hazalátogatnál, régi szeretettel vár rád kis vendégszobánk”. Sajnos, sajnos – hiába várt a kis vendégszoba.

Alexander Albrecht

Fáklya, 1956. december 28.

BARTÓK BÉLA EMLÉKÉRE

Hatvanöt évvel ezelőtt egy sápadt arcú vészna kisdíák lépett be az egykori Premontrei gimnázium kapuján. Senki nem gondolta akkor, hogy a kis legény lelkében ott szunnyad a zenei lángész szikrája.

A 4. számú Fiúiskolában Bartók Béla halálának évfordulója alkalmából az elmúlt napokban emlékünnepelet rendeztek. A nagytermet zsúfolásig megtöltötték az iskola növendékei, a meghívott vendégek.

Tátray Barna tanár üdvözölte a megjelenteket, majd ismertette az ünnepi műsort. Utána Lukács László énektanár Bartók Béla munkásságát és művészetét méltatta. Megemlékezett arról, hogy Bartók Bélát elnyomták, üldözték a régi rendszer urai, mert meg nem alkuvó következetességgel hirdette szerzeményeiben a világ valamennyi népének, nemzetiségének testvériségét, békéjét. A szüntelen üldözés végre

is arra kényszerítette, hogy szeretett hazáját elhagyja. A felszabadulást még megérte, de már nem tudott hazatérni; Amerikában húnyt el 1945-ben, a „győzelem esztendejében”...

Az ünnepi beszéd után a Filharmónia együttese Oláh Demeter vezényletével Bartók Béla *Román táncok* című művét adta elő.

Mogyoróssy Győző, az Állami Színház magyar tagozatának művésze Somlyó György: *Bartók búcsúestje* című versét szavalta mély átérzéssel.

Utána Fischerné Szalay Stefánia a nagy zeneköltő nagyváradi tanítványa volt tanárának néhány gyönyörű szerzeményét tolmácsolta művészi előadásban.

Ezután került sor a nagy zeneköltőről készült, az iskola egyik falába elhelyezett relief leleplezésére. Mihályi Béláné iskolaigazgató beszédében utalt Bartók Béla népeket átfogó emberségére, műveire, amelyből kicsendülnek a népek testvériségének, békéjének vágya. Példaképpen állította az ifjúság elé lelkének nemességét. Majd lehullt a lepel a falba helyezett plaketról s a két növendék babérkoszorút helyezte rá.

Végezetül Lukács László karnagy vezényletével az iskola leánynövendékeinek kórusa Bartók Béla *Ne menj el* című énekkari művét adta elő.

Jákó Elemér

Fáklya, 1957. szeptember 25.

BARTÓK BÉLA KUTATÓ MUNKÁSSÁGÁRÓL

Bartók Béla nemcsak korunk egyik legnagyobb zeneszerzője, de zenetudósa is: lángelme, akinek életművében az alkotó zenész és a népdalkutató harmónikusan fonódik össze – írja Zeno Vancea, bukaresti zeneszerző Bartók válogatott írásainak egyik nemrég megjelent román kiadásának előszavában. A tanulmányorozatot Bartók önéletrajza vezeti be. Látjuk szárnypróbálgatását az új keresésében, megtudjuk, mint fordul 1905-ben Kodály Zoltánnal az addig úgyszólván

ismeretlen magyar népzene felkutatásához, majd végigkísérjük alkotói egyéniségének kibontakozásában.

Magyar népzenei tanulmányában a népdal és a népies műzene fogalmával ismertet meg ezután Bartók. Tisztázódik előttünk a falusi népzene és a népies műzene közti lényeg, az, hogy Szentirmay, Simonffy, Fráter szerzeményei nem népdalok, hanem népdal hatása alatt írt „magyar nóták”. Népzenei befolyást mutat fel sok klasszikus zene is, mint a dudát, vagy forgólantot utánzó Bach *Pastorálék* és *Musettek*. Beethoven gyakran nyúl népi eredetű zenéhez: a VI. *Pastoraleszimfónia* fő témája egy délszláv táncdallamra épül. Liszt Ferenc magyar rapszódiai, Chopin lengyel táncai, Grieg, Smetana, Dvorzsák, Muszorgszkij művei mind a népzeneből merítik gondolataikat. A magyar szerzők közül Kodály alkotásait emeli ki Bartók és példaként rámutat a *Psalmus Hungaricus* csodálatos szépségeire és megjegyzi, hogy magyar parasztzene nélkül ilyen kompozíciók nem jöhettek volna létre; „igaz viszont, hogy Kodály Zoltán nélkül sem!” – teszi hozzá.

A népzene-kutatás jelentőségével ismerkedünk ezután. Bartók itt kifejti, hogy különböző, egymástól távol álló népek dallama, dallamstílusa gyakran mennyire hasonlít egymáshoz. Leírja, hogy a törökországi gyűjtőmunkája alatt lejegyzett népdalok egyötöde mennyire meglepő rokonságot mutat a régi magyar dalok felépítésével. Hasonló szerkezetű dallamokat talált a moldvai csángók körüli románoknál, cseremiszeknél és az északi törököknél is. A népdalok ilyen méretű megegyezése nem lehet véletlen; feltehető – következtet Bartók – hogy ezek egy régi, ezer év előtti török zenei stílus maradványai. Hogy a népzenei összehasonlító munka milyen meglepetéseket tartogat a kutató számára, a következő példa is szemlélteti: Bartók 1912-ben a máramarosi románoknál egy erősen cifrázott, keleti színezetű dallamfajtát fedezett fel; a következő évben Algériában egy Szaharamenti faluban hasonló dallamtípust talált. Később kiderült, hogy ez a dallamfajta Ukrajnában, Irakban, Iránban és a régi Romániában is ismeretes. Véletlen egyezésről tehát nem lehetett szó, ez a perzsa-arab eredetű dallamtípus még eddig ismeretlen módon terjedt el ezekben az országokban.

A különböző nemzetek zenéje tehát nem áll meg egy nyelvhatárnál, hanem belopja magát a szomszéd nép szívébe, itt azonban új kör-

nyezetében megváltozik. Amikor például egy magyar népdal Szlovákiában elterjed, ugyanakkor szlovákizálódik is. Ez a szlovákizált dal egy újabb magyar környezetben visszamagyarosodik. Csakhogy ez a dal már lényegesen eltér az eredetitől. A népzenenek ez a kölcsönhatása eredményezi az új stílusok állandó születését, végtelen gazdagságát.

Bartók Béla a román folklór tudományos feldolgozásában is mérhetetlen értékkel gazdagított bennünket. Egyik román népzenei tanulmányában ismerteti a századeleji román falvak életét és rámutat arra a hivatásra, amit a zene a falvak közösségi megnyilvánulásaiban – aratáskor, a fonóban és a tollfosztáskor, vagy lakodalmak alatt – betölt. A tanulmány a legrégebb szöveges román népi zene, a „hora lungă” után a „kolindát” – karácsonyi dalt jellemzi. Megállapítja, hogy bár akadnak vallásos kolinda szövegek, mégis a daloknak egy harmada semmi kapcsolatban nincs magával a karácsony ünnepével; a kolindák nagyrésze pogánykori emlékeket idéz. A román népdalok további csoportosítása folyamán Bartók leírja, hogy egyes, alkalmakhoz kötött dalok gyűjtése gyakran mily nehézségekbe ütközött. Sirató éneket például csak hosszas rábeszéléssel sikerült elénekeltetnie, mint mondták, „ha nincs halott, nem lehet halottat siratni”. A népzene kutatás kimagasló román egyéniségeként Bartók itt Constantin Brăiloiu-t idézi, akit nemcsak a románok legkiválóbb zenefolklór kutatójának, hanem európai viszonylatban is a legjobbak közé sorol.

A román népdal jellegzetességeivel ismerkedünk meg. Megtudjuk, hogy a román népi dallam és szövege nem jelent elválaszthatatlan egységet; a dalszöveg vándorolhat, cserélődhet. Egy magyar népdal kezdő szavaiból rögtön egy bizonyos dallamra gondolunk, nem úgy a román népdalnál Bartók ezzel kapcsolatban elmondja, hogy amikor 1914 tavaszán Budapesten a román népzeneről előadást tartott, a bemutatandó dalokat a szereplő román paraszt asszonyok előtt előbb halkán el kellett fütyülnie; azok csak így tudták, melyik dalról van szó.

A nagy magyar muzikus kiszélesítette látókörünket, a „falu bámulatos kifejezőképességű zenéje” felé. Megismertük a zene alkotóját, a parasztot, mint akiben más népek iránti gyűlölködésnek nyoma sincs és sohasem volt. Ennek döntő bizonyítékaként Bartók a nép lel-

kének tükrét: a lírai népdalszövegeket állítja elénk. Így domborítják ki e tanulmányok Bartók humanista világnézetét, forradalmi haladástól áthatott zenei állásfoglalását; tények, melyek ismerete visz alkotó művészetének megértéséhez.

Boda Oszkár

Fáklya, 1957. szeptember 29.

Arcképcsarnok

FISCHER STEFÁNIA – BARTÓK TANÍTVÁNYA

Az igazi emberi nagyság olyan, mint a gyémánt. Sziporkázó fénye bárholnan elővillan s a drágakő lángoló ragyogásával világosságot és fényt sugároz s felgyújtja azt, aki bűvkörébe kerül. Életet lehel a nemes fémfoglatba, amely megőrzi tiszta ragyogását az idők végtelenjén. Ilyen briliáns, ilyen lángész volt Bartók Béla, s ha portrét festünk tanítványáról, Fischer Stefániáról, lépten-nyomon elővillan a mester, akinek művészi emberi nagyságát ma is rajongással tiszteli és holnapjáig őrzi az egykori Szalay kisasszony, – ahogy Bartók nevezte – mindannyiunk szeretett Stefi nénije.

Vannak tanítványok, akik mesterüknek csak kirívó tulajdonságait, extravaganciáit követik annak igazi mély művészete nélkül. Fischer Stefánia nem tartozik ezek közé. Ő megértette Bartókot, nemcsak a korszakalkotó zeneszerzőt, de az igaz embert is. Ma is mindig ott lebeg előtte a Mester tanítása: szakadatlan energia. Nem érezni, hogy göröngyös az út, nem nézni, hogy kavicsokon járunk, hogy kövek akadnak utunkba, csak haladni előre, egyre tisztultabb légkör felé, a gyenge erőnkkel elérhető legnagyobb művészi és emberi csúcsockig. Fischer Stefánia gazdag és szakadatlan munkában telt élete igazolja, hogy azt tanulta meg Bartóktól, ami a legfontosabb. Ötvenéves zene-pedagógusi, zongoraművészi pályáján soha egy pillanatra meg nem tántorodott és az elsők között küzdött az ifjúság zenei neveléséért, a művészet minél szélesebb körben való elterjesztéséért.

Nem lehet meghatottság nélkül belépni abba az Eminescu utcai házba, amelyben Fischer Stefánia él. Ez a kívülről rozoga, ütött-kopott, az időtől erősen megpróbált ősi fészek történelmet látott. Egy ideig hajlékot nyújtott a Tragédia halhatatlan költőjének, Madáchnak, járt itt Bartók Béla s korunk igen sok jeles zenei egyénisége magyarok, románok, németek egyaránt. Jelenleg is a művészet avatott tempoma. A nappaliban – ahol a hatalmas fekete Ehrbar koncertzongora áll szerényebb társával – a falakat diplomák, dedikált fényképek raja borítja. Bartóknak tizennégy fényképe, Dohnányi, Zathureczky, Kodály és még ki tudná felsorolni hány, valamennyi e ház ezüsthajú asszonyának régi barátja.

Önmagáról is beszél, de inkább vissza-visszakalandozik Bartókra. Csodálatos az a memória, amellyel a legapróbb részleteket is fel tudja eleveníteni. Sokat tudnék ezekről írni, de nem teszem. Úgy érzem, illetékesebb erre ő maga. Már készíti is visszaemlékezéseit, amelyek mind Bartókról szólnak.

Kapuvárott, Sopron mellett születtem – fog bele élete történetébe. – Szüleim egyszerű emberek voltak, de a művészetet nagyra becsülték. Anyám szépen énekelt s én ilyenkor a zongora alá bújtam és sírtam. Mikor megkérdezték, miért sírok, azt feleltem: mert olyan szép volt. Alig vártam a pillanatot, hogy zenét tanuljak. Ez hatéves koromban következett be. Szüleim 1900-ban Nagyváradra kerültek. Itt akkor még nem volt lehetőség zenetanulásra s ezért a nagybátyám magához hívott Pozsonyba. Itt Bartók mesterénél, Hyrtl Józsefnél tanultam. 1905-ben iratkoztam be Budapesten a Zeneakadémia I. évére, a zongoraszakra.

– És hogyan ismerkedett meg Bartók Bélával?

– Harmadéves koromban egy Bartók *Scherzo*-t kaptam játszani. Már hallottam koncertezni a fiatal mestert s rendkívüli hatással volt rám. Elmentem hozzá, hogy vegye át velem a darabot. Szívesen fogadott, s a következő évben át is vett évfolyamára. A IV. évet és a tanárképzőt nála tettem le. Ő huszonhét, én huszonkét éves voltam akkor. Bartók tiltakozása ellenére Nagyváradra jöttem, nem hagyhattam egyedül szüleimet. Azóta itt vagyok, szeretem ezt a várost és dolgozom.

Elhallgat, lehajtja fejét, keresgél emlékei között, majd folytatja:

– Fischer Ervin, a neves zongoraművész és pedagógus lejött Vá-

radra, hogy egy-két évig segítsen nekem. Mit mondjak? Elvett feleségül és ő is itt maradt... És hamar itt hagyott...

Hangja megremeg, lehalkul, szemét régi nagy bánat emléke fátyolozza.

– Az első világháborúban szerzett betegsége korán sírba vitte. Adig romantikus hajlamú voltam. Schumann, Chopin, Brahms műveit játszottam elsősorban. De ettől kezdve Bachra volt szükségem, mert Bach erőt ad, felemel, biztat és megacéloz. Jártam koncertezni Budapesten, Velencében, Bécsben és az akkori Magyarország csaknem valamennyi városában. Szinte mindenütt él a világban egy-egy tanítványom, akiket mindig arra tanítottam, amit tőle, Bartóktól tanultam. S íme – mosolyodik el, ez most már életem célja. Anyagi gondjaim nincsenek, hála népi demokratikus rendszerünknek, amely lelkesen támogatja a művészetet. Szeretném visszaadni mindazt, amit mestertől kaptam s hirdetni az ő emberségét, művészetét. Jelmondatom: Dolgozzál, amíg lehet, segíts másokon, amíg tudsz és ne hivalkodj sem erényeiddel, sem hibáiddal.

Köszönjük, kedves Stefi néni, köszönjük a sok szépet és jót, amire tanított bennünket és csak arra kérjük, hogy gazdagítsa tovább az egymásra talált magyar és román nép kultúráját.

Fekete Attila

Fáklya, 1958. szeptember 5.

BARTÓK ÜNNEPSÉGEK

Évről évre megtartják Bartók Béla halálának gyászünnepségét. Ezúttal szeptember 26-án következik a 13. évforduló.

A világ legnagyobb művészei vesznek részt ezen az ünnepségen, így köztük Yehudi Menuhin, Szvjatoszlav Richter, karmesterek, zeneszerzők, vonósnégyesek, zenetudósok és egyben növendékei teljes számban.

Szeptember 22-től október 6-ig hatalmas hangversenyek keretében mutatják be műveinek színe-javát és veszik fel lemezre zongoraműveit.

Ki is volt az a Bartók, hogy annyit írnak róla? Külsőre vézna, szerény egyénisége csakhamar óriássá nőtt, ha leült a zongora mellé. Szeme lángolt, s magával ragadó szuggesztív erőt sugárzott egész lényé, s aki közelébe került, az hű követőjévé vált, de közelébe jutni nagyon nehéz volt.

A népi dalgyűjtést szerette a legjobban, s főleg Erdélyben talált sok érdekes román népdalt. Boldogan gyűjtötte a szebbnél szebb román népdalokat, amelyeket művészi formában dolgozott fel. „Váljanak a népek testvérekké a zene, a dal által!” – mondotta. Dolgozni, alkotni csak békében lehet, tartotta – s éppen ezért utazott el külföldre, de a betegség és a honvágy megölte.

„Csak azt sajnálom, hogy tele poggyással kell elmennem” – sóhajtott a halálos ágyán. A toll kiesett a kezéből a *III. Zongoraverseny* – néhány taktus híján – befejezést nyert.

Művei a zeneirodalom legtökéletesebb alkotásai, melyek méltán állítják Beethoven és Bach mellé. Új irány klasszikus feldolgozásban.

Az ünnepségek során Fischer Annie játssza a *III. Zongoraverseny* szóló zongorarészét, Richter a *II. Zongoraversenyt*, Menuhin pedig a *Hegedűversenyt*.

Bartók Béla több ízben járt Nagyváradon. Itt tanult zeneszerzést az akkori gimnázium II. osztályában, a kiváló Kersch Ferencnél. Majd beteg lett, s elkerült innen, és másodsor már mint ünnepezt művész jött Nagyváradra, s egy másik karmesterrel gyűjtőkörútra indult, s rövid ideig tartózkodott itt.

Ezután sorozatosan Nagyvárad volt erdélyi körútjának első állomása, amikor is mindenkor nagy ünneplésben részesítették. Hangversenyeket adott. Nagyon szeretett komponálni, zongorázni, tanítani kevésbé, bár ott is tökéletes munkát végzett. Dirigálni azonban nem szeretett: „nehogy a mozdulat elvegye a figyelmet a műről”. Amikor Berlinben felkérték zenekari rapszodiájának vezényletére, a próbán hiába intett, a nagy zenekar nem mozdult. Újra intett, nem kezdték. Erre a zongora mellett ülő szólista odament Bartókhoz, kérve, hogy csináljon egy előkészítő beintést, ne a művel kezdje, ezt várja a zenekar, különben sohasem kezdi el. Irtózott minden póztól. Nagyváradon megkérdezték tőle, nem óhajt-e valamit a hangverseny megkezdése előtt.

Azt mondta, jó lenne egy spanyolfal, hogy: „ne lássuk egymást a közönséggel s ne kérjenek autogramot” – mondotta.

Bartók Béla tündöklék az egész világon. A béke, megértés, a tudás és a munka Nobel-díjasa.

Fischerné Szalay Stefánia,
Bartók volt növendéke

Fáklya, 1961. március 25.

BARTÓK BÉLA (születésének 80. évfordulójára)

Bartók Béla a jelenkori zeneművészet egyik legkiválóbb képviselője, aki új utakat tárt fel a népi alkotásokban gyökerező realista zene-költészet előtt, s aki egész életművével a haladás, a népek közötti barátság és testvériség gondolatát szolgálta – ma lenne 80 esztendő.

A Temes megyei Nagyszentmiklóson született, s művészi hajlamai már gyermekkorában megnyilvánultak. Szülőföldjén – ebben a bánáti nagyközségben – nagy sikerrel adta elő első – még gyermekkori – kompozícióját, *A Duna folyása* című szvitet. Zsenge korát meghazudtoló komolysággal és céltudatosággal tanult és dolgozott. Édesapját korán elvesztette, így meglehetősen nehéz anyagi körülmények közé került, mert édesanyja – akire két gyermek nevelésének gondja hárult – csak szűkös tanítói fizetésére számíthatott Pozsonyban, ahol sikerült állást kapnia.

A kis Bartók zenei nevelése szempontjából azonban különös szerencse volt, hogy Pozsonyba került, mert Erkel fiánál, Lászlónál és Hyrtl zongoratanár irányításával tanulhatott tovább.

Ifjú korának nagyváradi vonatkozásai is vannak, mert középiskoláinak egyik osztályát itt végezte az akkori Premontrei gimnáziumban. Népi demokratikus éveiben ezt a mozzanatot emléktáblával örökítették meg a mai 4. számú középiskola folyosóján.

Miután elvégezte a középiskolát, a budapesti Zeneművészeti Főiskola két kiváló mesterének, Thomán Istvánnak (Liszt Ferenc tanít-

ványának) és Koessler János zeneszerző-tanszakos tanárnak irányítása alatt folytatta tanulmányait. Már akadémista korában kitűnt komolyságával, szorgalmával, képességeivel. Abban a megtiszteltetésben részesült, hogy felléphetett a művésztanárok hangversenyein, sőt megnyerte a Liszt Ferenc ösztöndíjat is. Az Akadémia elvégzése után kezdetben előadóművészként mutatkozott be Párizsban, Berlinben és Európa számos fővárosában.

Rövidesen a Zeneművészeti Főiskola tanárává nevezik ki Budapesten, s új korszak kezdődik alkotó munkájában. Kodály Zoltánnal együtt ekkor kezdi meg a különböző európai népek zenéjének kutatását. Első ilyen kutatómunkáját itt, Biharban, Belényes környékén végzi, ahol életreszóló barátságot köt Ioan Bușiția tanárral. Tudományos műveiben és zenei alkotásaiban egyaránt kifejezésre juttatja azt a szilárd meggyőződését, hogy a korszerű zenének a népdal egészséges hagyományaira kell támaszkodnia. Ő fedezi fel a keleti népek zenei rokonságát, amivel megveti a kozmopolitizmus elleni küzdelem alapját a zeneművészetben. A román népzene kutatásában kifejtett munkájáért 1931-ben a Román Tudományos Akadémia levelező tagjává választja. De természetesen jelentős munkát végzett a magyar népdalkutatásban, fonográf hengerre vette és feldolgozta a szlovák népdalokat, járt arablakta területeken és hosszú hónapokat töltött népdalkutatással a Szovjetunióban is. A nagy szocialista országban végzett munkájáról azonban mind ez ideig nem kaptunk tudósítást (...). Ez irányú feljegyzéseit, jegyzeteit, tanulmányait most rendezik sajtó alá.

Mint sok tanítványa sok-sok személyes emlékem fűződik mesterehez, Bartók Bélához. Igazi mélyen érző emberbarát volt, akit a nép szerette, népéhez való hűsége a proletárforradalom mellé állított. 1919-ben, a Magyar Tanácsköztársaság kikiáltása után egy levelemre válaszolva, ezt írta: „Fel a fejvel, olyan világ küszöbén állunk, amelyben megbecsülik a derék, munkás művészbereket”.

Akkoriban az a világ a földkerekség egyhatod részén győzedelmeskedett. Sok-sok év telt még el azóta, mélyreható változásokon ment át Magyarország, Románia egyaránt s a proletariátus élcsapatpártjainak vezetése alatt ma a két ország testvéri népe egymásra talált, úgy, amint azt Bartók megálmodta, és műveiben is hirdette.

F. Szalay Stefánia

Fáklya, 1963. december 25.

BARTÓK CONCERTOJÁNAK BEMUTATÁSA

Merész feladatra vállalkozott Acél Ervin karmester, mikor Bartók *Concerto*ját zenekarunk műsorára tűzte. Számolnia kellett egyrészt az alkotásban rejlő technikai nehézségekkel, a tolmácsolás rendkívüli elmélyültséget igénylő szükségességével, másrészt a közönség egy részének meg nem értésével. Az újítók bátorságával látott munkához. A mű iránti végtelen odaadás, a szinte hangról hangra kidolgozott előadásmód, – amit a partitúra nélküli vezénylés igazolt – élményszerű hangversenyt eredményezett.

A mű a szerző késői alkotása, amelyet 1943-ban írt az emigráció nehéz éveiben. Csúcspontját jelenti ez az alkotás Bartók művészetének. A kifáradt európai kultúra nagy hagyományait egyesíti a frissen előretörő népdal kultúrával, az új virágzást mutató keleti, ázsiai és afrikai zenekultúrával. Áttör minden korlátot, hogy a korlátalant avassa törvénné. Mesteri itt a nagyszerű szerkesztés, mely kitágítja a dinamikus hangrendszert a végtelen felé, mint ahogy az ember ma már széttörte a földi határ kereteit és merészen a Kozmoszba tekint. Modern a szó legnemesebb értelmében: az ellentmondásokon túl az örök érvényű emberiesség felé mutat. Ezért olyan „szokatlanok” hangzatai, ezért oly meglepő a lineáris szerkesztés a politonális alkotásaiban. Hadat üzent mindennek, ami hazug, ami vulgárisan szentimentális, de mindennek, ami az életet kifordítva mutatja: ami naturalista.

A nagyzenekarra írt *Concerto* öt tételből áll. Az első tétel bevezetője fogalmazza meg az egész művet átszövő motívumot, a jellegzetes quartlépést. Ezt alakítja témává, ezt variálja, ezt állítja szembe a soron következő melléktémákkal. Pentatónikus jellege sajátosan keleti. Jellegzetes ez mind a román, mind a magyar és a Balkánon együttélő népek ősi dallamaira. A második tétel „párosjátéka” bábjátékra emlékeztet, vidám hangulatú. A harmadik tétel már bánatot, vigasztalanságot fejez ki, amelyet az oboa szép szólója szólaltat meg. A negyedik tétel „megszakított közbjátéka” színes keverékét nyújtja a dél-európai

népek melódiáinak, amelyet egy valcertéma szakít meg, hogy ismét helyt adjon a jellegzetes quart témának. A befejezésben a magyar népi tánc elemeit ismerjük fel. Majd a trombiták és kürtök erőteljes optimizmust sugárzó hangzatai fejezik be az alkotást.

A zenekar játéka minden várakozást felülmúlt. Talán egy alkotás sem teszi ennyire próbára a muzsikusokat, mint ez.

Külön dicséretet érdemel a rézfúvók (trombiták, harsonák) játéka, valamint a fafúvók (fuvola, oboa) szép intonációja. A karmesternek sikerült rendkívül lelkiismeretes munkával meggyőző tolmácsolást elérnie. Átfogó tömörségre törekvő vezénylése – ha helyenként mutatkoznak is hibák – kiválóan bizonyította azt, hogy vidéki együttes is képes nagy felépítésű művek megszólaltatására.

Az est fényét emelte Nicoletta Mastero hárfaművésznő vendégszereplése. Dittersdorf *Hárfaversenyét* szólaltatta meg magabiztos, temperamentumos előadása. A versenymű szerzője az 1760-es években Nagyváradon is karmesterkedett. Hárfaversenye is – mint minden alkotása – Haydn és Mozart hatását mutatja. A művésznő ízlésesen, stílusosan, finom hajlékonysággal tolmácsolta az alkotást.

Tuduka Oszkár
tanár

Fáklya, 1967. október 14.

Zenei hagyományainkból

BARTÓK BÉLA VÁROSUNKBAN

Bartók Bélát a XX. század e halhatatlan zeneszerzőjét, sok szál fűzi városunkhoz és főként a bihari tájhoz, ahonnan román népdalgyűjtését merítette. *Cântece românești din Bihor* c. munkáját 1912-ben nyújtja be a Román Akadémiának, amely nagy lelkesedéssel értékeli, s közli is egyben 1913-as gyűjtésében. „Mindenhova, ahova lép, – jegyzi meg Eugeniu Speranția jelenkori román költő és filozófus, – úgy jelenik meg, mint a nemzetközi megértés, a béke, a szolidaritás, s a nagy emberi célok közvetítője”.

Közismert tény, hogy mint kisdíák itt tanul, itt végzi a II. gimnáziumot, 1891–92-ben. Idézzük itt Szegő Júlia *Bartók Béla élete* c. 1964-ben megjelent könyvéből a következőket: „Így jutott Bartókné arra az elhatározásra, hogy fiát a II. gimnáziumi évre Nagyváradra küldi nagynénjéhez, Voit Emmához. A gyermek így családi környezetben maradt. Kersch Ferenc, a püspökség muzsikusa és orgonistája, közismert jó tanár, el is vállalta a tehetséges gyermek zenei oktatását. Beethoven kis *G-dúr szonatinájával* kezdődött Nagyváradon a zongoratanulás. Utána egyre nehezebb darabok következtek”. Nevezetesen Beethoven *Waldstein szonátájának* Allegro tételét sajátítja el, amelyet elő is ad 1892-ben, de már nem Váradon. Ugyanis „Ez a mindent megfigyelő fiúcska ellenszenvesnek találta a nagyváradai katolikus gimnázium légkörét”. Édesanyjától tudjuk, hogy a tanárok „csak a vagyonos szülők gyermekeit szerették”. Egyébként ebben az időszakban figyel fel Kersch orgonajátéka révén, Bach műveire, „s a polifon-zene szépségeire”.

Bartók Bélát később már mint kiváló művészt köszöntheti a város. Az 1920-as esztendő elején Bartók nagyobb súlyt helyezett előadói tevékenységére. Ebben minden bizonnyal közreműködtek az első világháború viharos eseményeit követő válságos körülmények is, hiszen még 1926-ban is utal arra, Ioan Bușuțianak, belényesi ismerősehez írt levelében, hogy anyagi nehézségei miatt kénytelen továbbra is koncertezni. 1922, az első nagy európai – londoni és párizsi – előadó-sikerek éve. Ekkor kerül sor romániai hangversenykörútjára is. 1922 és 1933 között öt alkalommal lépett fel városunkban.

1922. október 24-én kerül sor első váradi szereplésére. Itteni első hangversenyének megrendezésére a nemrég elhunyt Fischerné Szalay Stefánia zongoraművésznő, a mester volt tanítványa és Francisc Hubic zeneszerző és karmester vállalkozott. Eredetileg két koncertet szerveztek, de az itteni rendezők oly közeli dátumot ajánlottak Bartóknak, amelyet a művész nem fogadhatott el, miután más városokkal szerződött. Így a tervezett kettőből csak egy lett, pedig az a hatalmas érdeklődés, ami a színházban tartott esten megnyilvánult, bizonyította, hogy a szervezők jól számítottak. E hangverseny alkalmával Macalik Alfréd, városunk jeles festőművésze megörökítette a világhírű előadót. Meg kell említenünk ezúttal, Macaliknak a zene iránt tanúsí-

tott odaadását, hiszen tudott dolog, hogy mint zeneszerző és mint karmester városunk zenekultúráját nagyban előmozdította.

1924-ben kétszer is megtisztelte művészetével zenekedvelő közönségünket: március 22-én és október 11-én. Tavaszi szülő-estjén az európai zenekultúra legnagyobbjai: Domenico Scarlatti, Beethoven, Brahms, Chopin, Debussy zongora darabjai szerepelnek, amelyeket elmélyedő, lényegét feltáró és a nagy alkotónak kijáró tisztelettel tolmácsol. Saját művei közül: *Három burleszk*, *Gyermekeknek*, *Román táncok*, *Medvetánc*, *Este a székelyeknél* kerültek bemutatásra. Műsorpolitikája azt az elvét tükrözte már első hangversenyei alkalmával is, amelyet később, 1931-ben, egy Octavian Beuhoz írott levelében így fogalmazott meg: „Vezéreszmém a népek testvéri szövetsége, ezt akarom szolgálni zenémmel”. Erről a hangversenyről a *Nagyvárad* c. napilap március 25-én a következő méltatást közli: „Bartók finom ízléssel összeállított műsorral kedveskedett nekünk. Szubtilis finomsága, elmélyedő interpretálása, briliáns technikája, egész közel férkőztek a lelkek világához. Színdús billentése, mindent kifejezett és azt az érzést keltette bennünk, mint aki játék közben is játszik a billentyűkkel és hangulatokkal. Szívekhez szólott és ebben rejlik magyarázata tomboló sikerének, melynél melegebbet eddig zongorista itt nem kapott...” Őszi hangversenyének műsora: Liszt, Beethoven, Chopin, saját művei közül pedig: *Román kolindák*, *Magyar paraszttánc*, *Allegro barbaro*, *Sírató ének* és *Szonatina*. Befejezésül pedig Paganini–Liszt: *La Campanella* c. szerzeménye hangzott el. Saját alkotásai részben magyar, részben román vagy szlovák népzeneben gyökereznek.

A következő hangversenyre 1927. február 19-én került sor. Erről az előadó-estről is a legnagyobb elragadtatással ír a helyi sajtó: „... Bartók Béla az új zene megteremtésének és kiépítésének honfoglalója, egy birodalomban – mely az egész világ. Neve és művészete egy új korszakot hoz, új határköveket állít a nagy, komoly nemzetközi muzsika talajába. Nem dönti le az újtók sokszor kegyetlen kezével a régi emlékeket, zenei momentumokat, és nemes tisztelettel van minden iránt, ami klasszikai érték. Hiszen Bartók zenei nyelvújításai is klasszikai magaslatra jutottak, úgyszólván születési percében...”

1933. december 14-én utolsó fellépésére került sor, mivel 1937-es szereplése elmaradt. Erre az utolsó estre – az eredeti terveinek megfe-

lelően – Waldbauer Imrével, a kiváló hegedűművésszel kellett volna jönnie egy szonáta-est megtartására. Waldbauer váratlan megbetegedése folytán a koncertet le kellett mondani.

Zárósorokként idézzük a kortárs George Oprescu akadémikus egyetemi tanárnak korabeli méltatását Bartók előadóművészetéről: „Amiket hallottam, egy intelligens zeneszerző nagyon művészi komoly darabjai voltak. Arról tanúskodtak, hogy alkotójuk ura művésze minden forrásának, s főleg tökéletesen tisztában van nyelvezetével, kifejezési eszközeivel; ezek határát sohasem lépi át... S bármennyire furcsán hangzik is, Bartók zenéjével minduntalan Bach muzsikájára gondoltam... Bartók azonban nemcsak nagy zeneszerző, hanem tökéletes előadó is... a zongora hol szelíden, hol erőteljesen, viharosan, hol meg ironikusan szól”.

**Thurzó Sándor
Tuduka Oszkár**

Fáklya, 1970. május 3.

EMLÉKEIM BARTÓK BÉLÁRÓL*

Az első találkozás régen volt, 1904-ben, tavasszal. Pesten a Váci körút 72. számú házának harmadik emeletén laktam. Utcára néző ablakom a Párizs hotelre nyílt. Kilép onnan egy művészkínézésű, esernyős fiatalember. Feléz: lesz-e még eső? Megpillantottam okos arcát. Ki ez? Bartók. Csak fényképről ismertem eddig, újságok villantották néha elém tekintetét. Siettem, órára kellett mennem. A túloldaltól figyeltem Bartókot. Elindult lassan az Andrássy út felé. Mint mágnes vonzott valami utána. Bement a Károly körúti kicsi papírüzletbe. Én is bementem. Bartók partitúrának való papírt vett, én radírgumit kértem. (Az olcsó volt.) Közben megfigyeltem: milyen remek zongorakeze volt, a hangja kissé rekedtnek, fátyolosnak tetszett. Ennyi volt az első találkozás.

1905. március 15-én filharmonikus estet rendeztek a Vigadó nagy- és kistermében. Szólista: Bartók Béla. Dirigens: Kerner. Liszt Esz-dúr versenye volt az est fénypontja. Utána Petőfi-ruhás, illedelmes fiatal-

ember gyönyörű arccal, égő szemmel hajlongott a dobogón, feje fölé nagy babérkoszorút tartottak.

És másnap órám volt az Akadémián Thománnál. Nyílik az ajtó, csendesen, hogy ne zavarja a játszót, belép Bartók. Thomán, volt mestere, átöleli, megcsókolja. Ő kedvesen körülnéz, kik vagyunk ott. Thomán bemutat minket, kezefog velünk, mosolyog. – Játsszál valamit a tanítványaimnak, tegnap lázba hoztad őket a Liszt-koncerttel és a ráadással. – Nem tudok semmit – szabadkozott Bartók, de Thomán lenyomta a Bösendorfer elé.

Bartók erre zsebetette jobbkezét. Csak nem akar félkézzel játszani, mint Zichy Géza, a félkezű zongoraművész? De bizony! Azt mondta: van egy balkezes tanulmánya. Úgy hangzott, mintha kétkézzel játszott volna! Thománnak ajánlotta. Csodálatos, nagy balkéztechnikát igénylő mű volt. Megtapsoltuk. Így ismerkedtem meg személyesen Bartók Bélával. Nemsokára aztán tanítványa lettem...

Mit lehetett tanulni Bartóktól?

Hogy csak becsületes ember álljon elébe. A legnagyobb fokú őszinteséget kérte, akkor is, ha hibáztunk. Becsületes, korrekt munkát, végtelen kitartást, szorgalmat és mélységes tiszteletet vár el az egész nagyok, Bach, Beethoven, Brahms, Schumann, Chopin, Liszt, Debussy iránt. Lángoló szeretetet a foglalkozásunkkal szemben. Semmi külsőség, virtuóz technika, csillogás, hanem elmélyülés, tartalom és forma hűséges visszaadása a szerző intencióinak alázatos tisztelete. Tartózkodó, zárkozott volt, és rendkívül szerény. Hivatalos elismerés nem, annál inkább érdekelte az egyszerű falusi nép szokása, viselete, zenéje. „Kiaknázatlan terület ez, tele kinccsel, itt az én világom” – mondta. A hangversenyeken kapott ünneplés feletti öröm eltörpült ama vágya mellett, hogy népdalokat gyűjthessen. Pedig mindenünnen érte gáncs! A sok rágalom bántotta, harcolt ellene, és – ez a legfontosabb! Tovább dolgozott. Így tudta meg az egész világ: mit érnek a román, magyar, szlovák népi dalok.

Az utolsó találkozások

Eljött a nap, amikor megint várhattuk Váradra Bartók Bélát. Hangversenyezni jött, s mi már szaladtunk is Kósa Bözsiért, aki ünnepi al-

kalmakkor főzni szokott, aztán a Park hotelben szobát foglalni s megkérni Weiszlovitsot, hagyja a művészt nappal néhány órát aludni, ami nagy kegynek számított a különc tulajdonos részéről! – azután az újságokhoz, rendezőkhöz.

A Mester most is kikérte véleményünket, megkérdezte: mit játszszon. Megegyeztünk. Délután aztán elmentünk megnézni, hogyan áll a zongora a teremben. Ajánlották: menjen fel a dobogóra, próbálja ki.

– Fölösleges, már délelőtt kipróbáltam a Muzicaban, ahonnan idehozták – felelte Bartók.

Hozzám fordult: – Egy spanyolfal kellene – súgta s nevetett. Sokan voltak újságírók ott, s mind a művészt nézték. Ezért mondta (bár úgy tett, mintha észre sem venné őket).

A hangverseny egyébként a legkevésbé sem izgatta. Mégis este lázbahozta a zsúfolt házat és fergeteges ünneplésben részesült. Koncert után úti ruhába öltözött, leült mellém, feketekávét ivott, cigarettázott, s láthatóan jól érezte magát nálunk, otthon. Megígérte: amint lehet, újból lejön Váradra, s megyünk a bihari hegyekbe. Erre vártam mindig. De a sors messzebb vitte mesteremet...

Most leírom Bartók utolsó váradi tartózkodását. 1933 decemberében történt. Hideg idő, s minden havas, csak szánkó volt az állomáson. Bartók reggel hatkor érkezett. Senki rajtam kívül nem várta. Ezen ő is csodálkozott, én is.

– Hol a rendezőség? – kérdezte. Ugye az ő nevükben vár?

– Dehogy. Én a magam nevében jöttem – mondtam.

– Nincs csukott autó? Nagyon meleg volt a gyors fulkéje.

– Bizony, nincs. Az autókerék nem forog a nagy hóban.

Semmi sem tetszett neki, és én is aggódtam miatta. Felültünk a nyitott szánra. Bundája jól megvédte a széltől.

– Van szobám a Park hotelben?

– Igen, és Weiszlovits várja.

Kissé megnyugodott, mert remélte: az egész éjjeli utazás után majd aludhat; a gazda valóban megkérdezte, hogy meddig óhajt pihenni.

– Egy óráig – felelte a Mester.

Egy órákor már sokan várták. Lent, a rendezőség, a zongoraszállítók, interjúk kérők és néhány ismerőse. Miután mindenkivel beszélt, frissen jött hozzám.

Megbeszéltük a műsort. Ebéd után feketekávé mellett pihent, azután gyakorolt, ötkor megnézi, jól áll-e a zongora az Újságírók Klubjában. Jó ebédet kaptunk, a Mesternek különösen az erdélyi vargabéles ízlett, s kevés bort is ivott szódával. Egész idő alatt folklórgyűjtésekről magyarázott, amit én meglehetősen untam.

Bár már inkább zongorázna – gondoltam.

Ebéd után végre leült a Bösendorfer elé, engedélyt kérve, hogy kabátját letehesse – bár egyedül volt a szobában, mert mi a másik szobába húzódtunk be. Vártunk boldogan, hogy játsszék, de nem sokat hallottunk, csupán kipróbált egy-egy hangot. Nemsokára kijött hozzánk:

– Maguk mit csinálnak itt?

– Hallgatnánk, ha volna, mit.

– Semmi kedvem gyakorolni, pedig kellene. De maga nem játszhatna valamit?

– Nem, majd holnap – szabódtam.

– Persze, mert akkor már nem leszek itt.

– Ma a Mestert akarom élvezni. Ilyenkor magamnak sem tetszik a játékom.

Erre öcsém, dr. Szalay Elemér szerzeményeit hallgatta meg, s tett rá több megjegyzést. Ilyenket: El kell hagynia a sallangot, fejezze ki minél egyszerűbben mondanivalóit.

Nem is sejtettük, hogy ez az utolsó tanácsa, melyet öcsémnek ad.

(Remec, Nagyvárad, 1958–1959.)

* Negyedszázaddal ezelőtt halt meg Bartók Béla. Ez alkalomból közöljük Bartók romániai tanítványának, a pár évvel ezelőtt elhunyt Fischerné Szalay Stefániának az Utunk évkönyvben megjelent visszaemlékezéseit.

BARTÓK BIHARBAN

Bartók Béla halálának negyedszázados évfordulóját szerte a világon megünnepelik. A nemzetközi Bartók évvé nyilvánított 1970-es esztendő újabb alkalom arra, hogy „a teljes emberi műveltségnek egy hatalmas fejezetét” megnyitó Bartók szellemében a népek egymás kölcsönös megértésén és megbecsülésén munkálkodjanak. A nemzetközi Bartók-év jegyében a bukaresti rádió ez évben a szokottnál is több Bartók-művet játszott, majdnem a teljes életművét élvezhették a hallgatók. Ugyanakkor jeles előadások hangzottak el zeneművészetéről, népdalgyűjtéséről.

Bartók Béla 1881. március 25-én született a Temesvár közelében levő Nagyszentmiklóson. New Yorkban halt meg 65 éves korában 1945. szeptember 26-án.

Az évforduló alkalmából közöljük Köteles Pál dokumentum-riportját BARTÓK BIHARBAN címmel. (A felvételeket Vilibárd István készítette.) A riport néhány vonatkozásban újabb adatokat szolgáltat a Bartók-kutatáshoz, támpontként kínálkozik mindazoknak, akik folklorisztikával, illetve szakszempontról foglalkoznak Bartók életével.

„Ím, a nagy lélek válasza a létre
s a művészé, hogy megérte
poklot szenvednie.”

(Illyés Gyula: Bartók)

Bartók Béla első belényesi útjáról pontos feljegyzést készített Ioan Bușiția. Ha igaz, akkor kezdte írni naplóját, amikor a fiatal zenetudós befejezte 1909-es Belényes-környéki népdalgyűjtését és visszaindult Budapestre. Vajon csupán a véletlen összejátszását kell látnunk abban, hogy Bușiția naplójában éppen Bartók belényesi útja az első feljegyzés, vagy már első találkozásukkor felismerte, hogy egy rendkí-

vüli emberrel hozta össze a sorsa? Akár így, akár úgy van, az bizonyos – így állítják, akik e följegyzéseket még forgatták –, hogy pótolhatatlan veszteség e rendkívül érdekes kor- és zenetörténeti dokumentum elkallódása.

Kockás füzetből összefűzött vastos kötet volt, gyöngybetűkkel sűrűn teleírt sorokkal. A maga életének sorsfordulóin kívül, értékes feljegyzéseket tartalmazott Belényes történelmére vonatkozólag, foglalkozott benne a népművészettel, különböző népszokásokkal... S mindezek mellett, ott volt a kockás füzete lapjain minden Bartókkal való találkozás története. Mikor jött, hová indultak együtt, hány órát, s kitől gyűjtött, miről beszélgetett a parasztokkal, s hogyan?

Hová lett a legendás napló, amely „megörökítette” Bartók impreszióit, a Fekete-Körös völgyéről, elbeszéléseit vesződségeiről, betegségeit és mindenáron való kitartását? A találgatások nem viszik előbbre a múltat lapozó szándékot. Nincs! S csak a darabos emlékezet őriz belőle egy-két eseményt.

Miért jött Bartók éppen Biharba román népdalt gyűjteni? Szegő Júlia *Bartók Béla a népdalkutató* c. könyvében ezt írja: „A népzene-gyűjtés számára elsősorban „tisztán zenei” szempontból látszott elkerülhetetlenül szükségesnek. A magyar népi dallamkincs felfedezése azután további feladatok elé állította. Már a Békés megyében gyűjtött magyar dallamanyagban olyan „sajátságokra” bukkant, amelyekre nem talált magyarázatot. Az volt a feltevése, hogy e sajátosságok létrejöttéhez legfőképpen a nagyrészt román lakosságú szomszédos Bihar megye román népzeneje járulhatott hozzá. Az esztétikai érdeklődést tehát fel kellett váltania a tudományos igényű kutatás következetességének. Bartóknak meg kellett ismernie a román népzene... Ezért 1909-ben elhatározta, hogy útnak indul, elmegy Bihar megyébe román népzene gyűjteni”.

A sors különös kegye, hogy kérő levelére a belényesi gimnázium zenetanára, Ioan Bușiția válaszolt. Bușiția maga is művészember volt, aki – amellett, hogy kitűnően zenélt, kiváló festő és grafikus hírében is állt. A huszonnyolc éves Bartókot szívesen kalauzolta már első útján is. Bartóknak jólesett az őszinte baráti jobb, nemcsak segítséget kínált a munkához, de a táj békéjét is ígérte Bușiția. A kikapcsolódásra, a pihenésre Bartóknak legalább olyan szüksége volt, mint a mun-

kára. Hiszen az akadémiai tanulmányok befejezése 1903-ban, küzdelmek és nem sikerek kezdetét jelenti. Bécs, Párizs, Manchester, melegen ünnepli ugyan az előadót, de nem ugyanolyan fenntartás nélkül a zeneszerzőt.

Bartók 1904-ben kezdte meg népdalgyűjtő tevékenységét. Ekkor jegyzi le az első magyar népdalokat. Egy évvel később ösztöndíjat kér és kap, hogy Kodálllyal együtt gyűjthessen. Ez az esztendő mindkettőjüket meggyőzi a népdalgyűjtés fontosságáról. Egyöntetűen megállapítják az ősi ötfokúság létezését, fellelkesíti őket a szabad ritmusok és gazdag ékítések világa, a sajátos dallamszerkezetek, Szabolcsi Bence meghatározása szerint „egy valósággal ismeretlen zenei nyelv”. Amikor 1906-ban Bartók Kodálllyal közösen sajtó alá rendezi a *Húsz magyar népdal*-t, lényegében elhatárolták magukat mindketten a hivatalos zeneesztétikától, s megkezdődött az életük végéig tartó hadakozás, az új zenei nyelv megteremtéséért...

Ilyen előzmények után érkezett Bartók Belényesbe. Némi tapasztalattal a más nyelvű népdalgyűjtés terén. 1906-ban ugyanis a Felvidék tiszta forrásaihoz vándorolt szlovák népdalokért.

Lélegzetvételnyi pihenő után, Bușițiaval kettesben mentek Vas-kóhra Vasile Sala tanítóhoz, aki nemcsak a nebulókat oktattatta, de egyszemélyben a hívek lelkipásztora is volt. Bușiția sokat adott Sala véleményére – lévén, hogy a tanító maga is népi poéta, s népdalgyűjtő ember volt –, aki csokorba gyűjtötte – mint később dr. C. Pavel írta – a környék népdalait, csujjogatóit, siratóit.

Úgy tűnik hát, hogy Sala véleménye döntő volt a falvak kiválasztásában. Bartók nem ismerte a vidéket, így csupán ahhoz ragaszkodott, hogy minél zártabb területre kalauzolják, olyan településekre, ahol megőrződtek a legősibb ritmusok. A hármas tanácskozás végül is kiválasztotta azt az öt Budureasa-környéki falut, ahol elkezdte a bihari román népdalok lejegyzését, azt a gyűjtéssorozatot, ami egész életére kihatással volt, életművébe beleszövődött, tudományos munkáját pedig óriásléptekkel előbbre segítette.

Első útján, hány népdalt gyűjthetett Bartók? Nem a számszerű adatok döntötték el a további kutatásokat, hanem az eredmények fölötti meditáció. 1909. augusztus 14-én Bartók már postázta is Bușițianak, a meleg hangú köszönőlevelet.

„Itt újból átvizsgáltam a gyűjtött anyagot, és mondhatom, hogy páratlan érdekességű dolgok vannak benne (ti., ami az úri közönségnek éppen nem tetszik). És hihetetlen, hogy dacára a szöveg kaptafa-ritmusának (kizárólag 8, vagy 7 szótagú sorok) – milyen csodálatos ritmusváltozatosság van a zenei információban.”

A „tisztán zenei” információk szükségletén kívül, más is vonzotta Bartókot Biharba. Útbajtette Váradot, ahol vonatváltás közben akadt annyi ideje, hogy elsétáljon a Székesegyházig, ahová gyermekkorának legszebb emlékei fűződtek, – ott gyakorolt először orgonán, s Bach muzikája annyira megejtette, hogy egy életen át nem tudott, s nem is akart szabadulni tőle. Váradra a Székesegyház masszív barokktömbje vonzotta inkább, mint a premontreiek rideg épülete, ahová az 1891–1892-es esztendőben a gimnázium II. osztályába járt, igaz, csupán a húsvéti szünetidőig. Ekkor megbetegedett, s az orvos istápolásához az anyai szeretet is kellett, hogy újra felépüljön.

A premontreiekre soha nem gondolt vissza szívesen: itt érezte életében először a társadalmi igazságtalanságot, azt, hogy a tudásnál néha fontosabb a pénz és ajándék, hogy az ő féltávasága és anyjának szerény anyagi lehetősége folyton előnytelen helyzetbe juttatta.

Ha a premontrei tanárookra nem is, de annál szívesebben emlékezett vissza Kersch Ferencre, a püspöki zenekar muzsikusára, aki a Székesegyház orgonistája is volt egyszemélyben. A neves orgonista atyát pótló szeretettel oktatta a tízéves kisfiút a zeneelméletre, zongorára és orgonára. Emellett időt talált arra is, hogy a város múltján példálózva, felélessze Bartók becsvágyát.

– Emlékszel még rá, a múltkor beszéltem neked Joseph Haydnról, az Esterházyak kismartoni karmesteréről. Persze, persze, hiszen a *Teremtésből* játszottam is neked. Földhözragadt szegényember fia volt ez a muzsikus. Egyszerű bognármester volt az apja. De a tehetsége és szorgalma, zeneóriássá tette: muzsikájától hangosak a hangversenytermek, meg a templomok. Az öccse, Michael is hírneves zenész volt. A múlt század közepén a váradi Székesegyház zenekarának volt a karnagya, innen a salzburgi érseki zenekarhoz ment karmesternek, s hogy elment, hát Mária Terézia 1764-ben Ditters von Dittersdorfot küldte a zenekarhoz... Sok híres muzsikus volt itt, fiam, külfönből jöttek: Prágából, Rómából, meg Firenzéből...

Kersch többször meglátogatta Voit Emmát és a kis Bartókot a lakásukban. Nem győzte dicsérni a kisfiút, de ha Bartók előkerült a zongorától, meg is fedte, mivel nem tart mértékletességet a zenetanulásban.

– Beethoven *Waldstein szonátáját* is mindenáron meg akarta tanulni. Tetszett a fiúnak... Én féltém, hogy nem bírja majd fizikai erővel, hát most aztán akár koncertterembe is mehetne vele, olyan szépen játssza a fiú...

Voit Emma, Bartók édesanyjának nővére örömmel hallgatja a kis Bartók istápolóját. Hallgat és nem akarja még azzal is tetézni Kersch aggodását, hogy „Bélukán” az utóbbi időben gyakran észlelni szédülést és a látásával is baj van. Hiába itatja vele a vascort. Talán az a baj, hogy a gyerek túl sokat van bent, nemigen játszik, mint a többiek, pedig milyen csodálatosan szép az az árnyas udvar.

Kersch leginkább a koradélutáni órákban ment látogatóba, hogy a „vizit” után magával vihesse Bartókot a Székesegyházba. Ott aztán maga mellé ültette, Bach-fugákat orgonált neki. Kersch ilyenkor mindig kotta nélkül játszott, s nem ritkán Bach-témákra improvizált. A kis Bartók nem tanárának játékára, csak a forrásként felszökő hangokra ügyelt. Ezek a késődélutáni együttlétek mindig azzal fejeződtek be, hogy Bartók is orgonálhatott. Szabadon, amit éppen akart és Kersch Ferenc éppen olyan hálás hallgatója volt tanítványának, mint amilyen örömmel az hallgatta őt. Egy-egy mosoly az ajkán jelezte, hogy elégedett, még az improvizációkkal is.

A másodkézből jövő kései értesüléseket megerősíteni látszik Szabolcsi Bence megállapítása. *Bartók Béla élete* c. könyvében ugyanis azt írja: „Bartókot élete végéig csak négy zeneszerző hatása kísérte el: Baché, Beethovené, Liszté és Kodályé.”

Az életre szóló Bach-muzsika élménye itt gyökeresedett Bartókba: Kersch orgonajátéka volt a jó mag. Sajnos, a váradi zeneoktatásnak hűsvétra vége szakadt. Hiába próbálta a „legendás Emma néni” özvegy dr. Papp Dezsőné visszaemlékezései szerint nyolc-tízféle ételből összeválogatni a „menüt”, – Bartók egészen legyengült, honvágy is gyötörte, s a szünet után Nagyszöllősen maradt édesanyja közelében, hogy befejezze a gimnázium II. osztályát.

Szabolcsi Bence azt írja, hogy Bartók és Kodály számára a népdalkutatás „alászállás” volt, „mélybeereszkedés”, hogy saját zenei világ-

képüket kialakíthassák. Ezért volt szükséglet Bartók számára a Belényesbe való visszatérés. Türelmetlenségére jellemző, hogy 1910. január 3-án Párizsból is ír Bușuțianak, s a Belényesben maradt fonográf-hengerek sorsáról érdeklődik. Ígéri végül, hogy rövidesen Belényesbe érkezik.

Január végén aztán már Pestről küld levelet: „Nagyon kérem, szíveskedjék Szála tanító úrnak írni, hogy lenne segítségemre másnap, vasárnap Vaskóhn és szerezzon nekem egy intelligens parasztembert... aki... a népet éneklésre szólítaná fel, mint afféle tolmács. Ha nem is tud éppen magyarul, ti. a román szöveget most már én is fel tudom jegyezni”.

1910 tavaszán Bartók megérkezett a „bihari főhadiszállásra”. Ez évben Belényesben, Vaskóhn és Vaskóhmezőn (Câmpeni) gyűjtött.

A román népdaljegyzések egyre inkább kialakítják Bartókban azt a meggyőződést, hogy Belényes környékén egyedülvaló értékekre bukkant. Thomán Istvánnak – egykori akadémiai zongoratanárának írta, hogy az itt hallott népdalok a „legegztikusabbak”, aztán hozzáteszi: „valóságos koloratúráriákat hallottam” ezen a vidéken.

A román értelmiség legkiválóbbjai, D. G. Kiriac, Bianu az Akadémia titkára, akikhez később Enescu is csatlakozik, örömmel szemlélték Bartók erőfeszítését az erdélyi román népi dalkincs megmentéséért.

Kiriác, a kiváló bukaresti folklorista már 1910-ben megbecsüléssel nyilatkozott Bartók munkájáról és erkölcsi támogatásáról biztosította. Szorgalmazta ugyanakkor, hogy a bukaresti Tudományos Akadémia adja ki a bihari román népdalokat.

Bartók azonban nem elégedett meg eddigi „zenei információival”. A lehető legteljesebb értékűvé akarta tenni a román népdal bihari térképét. A következő esztendőben (1911-ben) már a Cséke-környéki falvakban dagasztotta a sarat tizennégy napon át. A karácsony és újév közötti időszakban gyűjtött, éjt nappallá téve, hogy az eddig csak elvétele, esetlegesen feljegyzett kolindákat, a román népdalkincsnek ezt a legősibb, a pogány korba visszanyúló rétegét tanulmányozza. Az ünnepi hangulat, az ünnepekhez kötődő népszokások, játékok egyszerre teljes pompájukban tárulkoztak ki Bartók előtt.

Feltételezhető, hogy 1911 karácsonyán a fiatal akadémiai tanár csékei maradék rokonait is megkereste. Az is lehetséges, hogy kuta-

tási területének meghatározásakor valamelyest befolyásolhatta az a körülmény, hogy a járási székhelyen rokonai élnek. Csékei rokonairól 1911 tavaszáig –, legalábbis a jelek erre mutatnak – nem tudhatott. Sajnos, Csékén nem lehetett kideríteni, hogy ki-mi volt az a rokon, akiről 1911. április 27-én azt írta Bartók Buşitjanak, hogy „meghalt Magyarcsékén egy nagybácsim, akivel sose érintkeztünk”. Az azonban mindenképpen valószínűnek látszik, hogy az elhalálozás után nem egészen egy évvel, még kellett élnie valakinek a közelebbi-távolabbi rokonok közül, akiket Bartók meglátogatott. Ma már azonban semmilyen emlék nem idézi, hogy éltek itt Bartók-rokonok: még a temető sírkövei sem árulkodnak róla.

A bihari román népdalgyűjtés szempontjából Bartók még két zónát ítélt fontosnak. Az egyik az Élesd környéki települések, a másik pedig a maga sajátos földrajzi helyzeténél fogva, – a Tenkétől alig pár kilométernyire fekvő Kocsuba, az Alföld-nyúlvány s a kezdődő hegyvidék határhelyzetében.

Az 1912-es évvel jegyzett negyedik bihari esztendőt e két területen végzett kutatások jelzik.

Ezekből a gyűjtésekből állt össze az 1913-ban a Román Tudományos Akadémia által kiadott bihari népdalokon kívül, az 1935-re eltolódott Kolinda-gyűjtés is.

A gyűjtés Bartók számára rengeteg vesződéssel járt, hiszen fáradtságos utakat kellett megtennie, majdnem minden útja egy-egy betegség emlékével is terhes volt. S a testi gyötrelmeket tetézték a lelkiek, szellemiek: Bartóknak egyre több ellensége támadt. Amikor 1913-ban egyik pesti kritikusa kíméletlenül megtámadja román népi motívumok felhasználása miatt, ez csak előjele az elkövetkező „hazaárulási” rágalmaknak.

De Kiriac és Bianu is, az Akadémia titkára, Bartók mellett tört lándzsát, nem ok nélkül, hiszen Bartók már korábban bebizonyította, hogy a legnagyobb felelőséggel gyűjtő zenetudós, akinek szempontjait semmilyen mellékkörülmény nem befolyásolja. Azonkívül, hogy egy sereg ősi kincset mentett meg az elkallódástól, gondja volt rá, hogy ezekre az értékekre a nagyvilág is felfigyeljen.

Bartók a franciaországi Bayeux-ből értesítette volt Buşitjat, hogy cikket ír a román népzeneről „kissé népszerű stílusban, aztán a nem-

zetközi zenetársaság vegyes nyelvű folyóiratában ugyancsak erről a tárgyról, de hosszabban és szigorúan tudományos stílusban. Értekeztem egy egyetemi tanárral, aki azt mondotta, hogy a Sorbonne szívesen fogadna román népdalfelvételeket.”

Bartók több ízben hozzászólt a román nyelv tanulásához. Jól tudta, hogy tudományos tevékenységéhez elengedhetetlenül fontos a nyelv tökéletes ismerete. Zaklatott életének ezer eseménye nem egyszer arra kényszerítette, hogy a tanulást abbahagyja. Végül aztán 1912 januárjában megírta Bușuțianak első román nyelvű levelét. Ez a Bartók-levél több szempontból is rendkívül jellemző írójára. Egyrészt, mert jelzi az akadályt nem ismerő kitartást, azzal, hogy Adyt tartja 1912-ben a magyarság „legkiválóbb” költőjének, politikai hitvallásáról is nem keveset mond el. Bartók Adyval együtt hirdeti a népek közötti barátság eszméjét. De álljon itt a levél néhány részlete magyar fordításban, úgy, ahogyan azt Szegő Júlia közli *Bartók Béla, a népdalkutató* c. könyvében:

„Kedves Tanár úr! Köszönöm, hogy annyit törődött velem, de meg kell valamit mondanom: túlzásba vitte gondoskodását! Úgy ellátott, hogy egy királyt se lehetne jobban. Azt hiszem, a feleségének sok fáradtságot jelenthetett annyiszor gondoskodnia ellátásomról. Otthon sohasem élek ilyen jól. Nem szabad ezt tennie! Nagyon kérem, a jövőben, lassanak el engem úgy, ahogy máskor is szokták vendégek nélkül: egyszerű ebédekkel! Rossz érzés számomra, hogy ennyit fáradozik értem valaki.

...Kocsubán kezdetben nem jártam szerencsével: elmentem a kocsmába –, nem adtak szállást. Megyek a pópához, – nincs otthon, elment temetésre. Megyek a jegyzőhöz, nincs otthon, elment a pópával együtt a temetésre... Végül rátalálok az új tanítóra: nem tud semmit, nem ismer senkit, mert nemrég jött a faluba – mindössze néhány hónapja. De végül mégis sok éneket gyűjtöttem, láttam a „turka” táncot és más igazán nagyon szép táncokat. A pópa is megjött és meghívott. Mellékelten küldök Önnek egy verskötetet Adytól, aki a legfiatalabb, de a legkiválóbb költőnk, Petőfi és Arany után. Felhívom figyelmét, olvassa el, főként a 30., 34., 38., 43., 44., 49., 88., 106., 115. odalon levő verseket. A legelsőben mondja Ady, hogy magyaroknak, románoknak és szlovákoknak össze kell tartaniuk ebben az

országban, mert hiszen mindannyian testvérek az elnyomatásban. Sohasem volt még olyan költőnk, akinek lett volna bátorsága hasonló megírni... Bizonyára nevetni fog levelemen, mert sok a hiba, de se-baj, ez az első kísérletem.”

A posta az *Illés szekeren* c. kötetet vitte Belényesbe.

A saját úthoz való ragaszkodás nem okozott sok örömteli percet Bartóknak. Legalábbis ami a zeneszerzői- és előadói művészetét illeti. Minden megnyilvánulását, jelentkezését a gáncsoskodók akadékoskódása is jellemzi.

Pedig a gyerekkor nagyon is azt mutatta, hogy a bartóki pálya egyenes vonalban fog felfelé ívelni. Hiszen hároméves korában már taktust vert ki a dobon, négyévesen egy ujjal negyven népdalt tudott kipötyögtetni a zongorán. A korán árván maradt Bartók rendkívüli tehetségét felismerve, édesanyja oktattatta a zenére s a beteges kisfiú olyan gyorsan haladt, hogy tizenkét éves korára Besztercén már Beethoven egyik hegedű-szonátáját és Mendelssohn versenyműveket kísér zongorán.

Pozsonyban 1894–1899 között Erkel László, Erkel Ferenc fia veszi kezébe Bartók zenei nevelését. Megismeri Dohnányi Ernőt, aki akkor már nagy nevű muzsikus és jóideig példakép is a négy évvel fiatalabb Bartók számára. Amikor 1899-ben felvételre jelentkezik a pesti Zeneakadémián, Thomán István, az egykori Liszt-növendék és Koesler János tanítványa lesz.

S az út mégis göröngyös maradt.

Magyarországon minden megnyilvánulását vegyes érzelmekkel fogadta a sajtó s közönség egyaránt. Kodállyal való barátsága volt szinte az egyetlen megnyugvást jelentő bizonyosság. Hittek egymásban, s közösen a népdalgyűjtés sikerében, s abban, hogy ezzel népiükön túl is, az egész emberiséget szolgálják. Végül a Ziegler Mártával kötött házasságával (1910) sorsa a családi fészek melegét is oda lát-szott kínálni.

Csak éppen a várvavárt elismerés nem jött meg. S a megnemértés elől továbbra is népdalgyűjtő munkájába temetkezett. Megint Biharba készült, de most egy egészen más tájra: Örvényes vidékére ment. Örvényesen Isaia Marelenél szállt meg. Buşiñaival együtt érkezett oda. Magával hozott néhány arab- és máramarosi felvételt is. Bartók

a feleségével érkezett Örvényesre, innen mentek aztán fel Dombróra, majd Belényesbe, úgy, ahogyan azt Bușițianak előre jelezte.

„Írtam Marele úrnak és bejelentettem jövetelünket február 21. reggelre (szombat).

...nagyon kérem, értesítsen, vajon szombaton jöhet-e le hozzánk, vagy vasárnap? Utóbbi napon együtt felmehetnénk Dumbrăvițara, mert nekem éppen a vasárnapi táncot okvetlenül kell látnom.

...Belényesre is lerándulunk egy délelőttre? Talán találkozhatnék ott Pável tanár úrral, akivel szeretnék egyet-mást megbeszélni.”

Ekkorára Ziegler Márta is megtanult románul, hiszen a Mezőségben már ő gyűjtötte a román, Bartók meg a magyar népdalokat. Mire Örvényesre értek, javában zajlott a vita Bartók bihari gyűjtése körül. A fálliceni-i *Șezătoarea*-ban megjelent vádaskodások szerint Bartók nem becsületesen gyűjti a román népdalokat. Bușițianak megírta, hogy Bianu, az akadémia titkára a *Convorbiri Literare*-ban helyezi el Bartók válaszát. A válasz meg is jelent a *Convorbiri Literare* 1914. július-augusztusi számában. A hat pontba foglalt „vádalt” Bartók hét pontban válaszolja meg, s ezt még megtoldja egy négyponthoz felsorolással, amelyben azt írja meg, hogy tudományos szempontból mit lehet felróni a bihari népdalok gyűjtőinek.

Lévén, hogy a vita szigorúan kötődik a bihari gyűjtéshez, hadd idézzünk néhány sort Bartók válaszából:

„5. A kritikus úr azt állítja, hogy ezekről a melódiákról mindent el lehet mondani, csak azt nem, hogy «dallamosak»... De gustibus non est disputandum! A gyűjtő ezzel szemben azt állítja, hogy a bihari zene népzene... önmagában annyira elbűvölő, hogy Európa minden zenésze megcsodálhatja, persze a nem dilettánsok!”

Bianu, Kiriac és a bukaresti román vezető értelmiségiek nagy többsége kikövetelte, hogy Bartók cikkét közöljék a *Convorbiri*-ben. Ebben azonban része volt Bușițian kívül, dr. C. Pavel tanárnak is. Mindketten levélben sürgették a válaszcikk közlését. A román értelmiségieknek ez a mélyen emberi gesztusa megerősítette Bartókot el-tökéltségében, hogy kitart „életcélja” mellett, a román népdal további kutatásában.

Utoljára 1917-ben gyűjtött Bartók a bihari hegyekben. Legutoljára Dumbrăvița de Codrura (Havasdombró) ment. Eredeti szándéka sze-

rint, Egisto Tangot, a budapesti Operaház karnagyát is magával akarta vinni a hegyi falucskába. Tango megbetegedett, s emiatt Belényesben kellett maradnia. Így aztán Bartók, Buşîtiával és Isaia Marelevel ment fel Havasdombróra, s még valakivel: Liviu Marelevel.

Amikor ez év júniusában Bölöni Sándorral végigjártuk Bartók egykori román népdalgyűjtéseinek bihari településeit, alig akadt ember, aki emlékezett volna Bartókra. Az egyedüli, aki megőrizte emlékezetében, az Liviu Marele, Isaia Marele fia. Szívesen beszélt emlékeiről, de ugyanakkor kellő tartózkodással, s ügyelve arra, nehogy a „maga fantáziája helyettesítse a valóságot”. Liviu Marele nyugdíjas lelkészként él a Félixfürdő melletti településen.

– Volt Örvényesen egy Petrişor nevű népi hegedűs. Ő jól ismerte a falusi embereket, mindenkiről tudta, ki, hogyan énekel. Amikor tizenhét nyarán Örvényesen járt Bartók, Petrişor hozott magával egy idősebb siratóasszonyt, de sehogysem ment a „halottsiratás”. Bartók nem volt megelégedve a felvétellel. Az asszony megijedhetett, úgy gondolom. Végül is addig-addig biztatta Petrişor az asszonyt, s magyarázta neki, hogy „úgy jajgasson, sírjon”, mintha valóban siratón lenne, míg végül sikerült az ének. Bartók nagyon szerette ezt a Petrişort, órákig hallgatta, hogyan hegedül. Akkoriban úgy hatvanéves lehetett az öreg...

– Egy vasárnap felmentünk Havasdombróra. Éppen istentisztelet volt. Buşîtia kérte Bartókot, menjenek a templomba. Rá is állt, de hamar kifordult. Nem szólt egy szót se, de nagyon elkedvetlenedett, – ma sem tudom miért.

– Otthon vártuk meg Paşcuţ tisztelendőt. Apám jól ismerte. Sajttal vendégelt bennünket a dombrói pap. Bartók csak lassan engedett fel, de amikor jönni kezdtek az odarendelt emberek, egészen felélénkült. Az öreg pap házában akkor jónéhány felvételt készített Bartók, sokat kérdezősködött és jegyzett. Nagyon tetszett neki, hogy fenn, abban az elzárt faluban egészen patriárkális állapotok uralkodnak: a papot, tanítót semmi nem választotta el a falusiaktól, együtt szalonnáztak, paroláztak, tréfálkoztak.

– Hogy milyen benyomásaim maradtak Bartókról? Nem mondhatom, hogy jól ismertem, de a néhány napi együttlétről maradt emlékeim. Akkor már nagydiák voltam. Megejtett átszellemült tekintete,

közvetlensége, figyelmessége és mindenekelőtt tartózkodása. Fél évszázad nagy idő, sok minden kikopik az ember emlékezetéből, de egy kedves emlék mégis kitörölhetetlenül megmaradt, s ma is elmosolyodom, ha szóba kerül. Elől ment Bartók, s minden kis neszre felfigyelt, láthatóan élvezte az erdő neszezését, az ezerféle ismeretlen hangot. Egyszer csak megállt, s azt kérdezi Bușițiatól: „Nő, kedves János, hát ez meg mi volt?” Mi, valamennyien hegyi emberek, elmosolyodtunk, de Bușiția sietett a tréfás válasszal: „Errefelé békabrekegésnek hívják ezt a hangot...” Jóízűen nevtünk valamennyien, de a leghangosabban talán Bartók. Élvezte, hogy így megréfálta a béka. De lehet, hogy ő ugratott minket, csakhogy jó hangulatot teremtsen, mert amolyan hegyi szótlansággal baktattunk lefelé... Hát ilyen embernek ismerem...

Még két adalékszamba menő emléket érdemes idejegyezni. Még akkor is, ha az illetők nem is ismerték személyesen Bartókot.

Cadar Constantin havasdombrói idős ember mondotta, hogy az édesanyja a háború alatt többször is lement Isaia Marelehez, a gör. kat. püspökség erdeinek intézőjéhez.

– A brigadéros hívatta anyámat, de másokat is. Blaj lány volt az anyám, de itt csak úgy hívták, hogy Vaida Floare. Hát én sokat nem tudok, de ha élne Mihai Croampe, a híres csobán, az aztán sok mindenről mesélhetne, senki úgy nem játszott havasi kürtön, meg fuvolyán, mint ő. Marelenél mindennapos volt az első világháború alatt.

Az a híres csobán, tavaly óta a dombrói temetőben pihen, s nem mondhatja el, kinek, mikor fújta a kürtöt...

Végül hadd szóljon szintén – közvetve ugyan, de mégis csak Bartókról – a hetvenéves Vasile Vaida, a nagy erdei uradalom egykori erdésze.

– Taică Marele, így hívták a falusiak Isaia Marelet, nagyon vendégszerető ember volt. Sokan jártak hozzá. Egyszer – még tizenhat előtt, mielőtt bevonultam volna –, Bușiția úr jött valami idegen úrral. Az idegen, apró termetű úrféle –, emlékszem patefonja (?) volt –, s arra felvette az asszonyok nótáit, aztán meg lejátszotta. Hát azt nagyon élveztük. Én a többi suhancsal ott ólálkodtam a kerítés mellett. Bent meg valami harminc asszony várt a sorára. Taică Marele csak nézte a patefonost (nyilván fonográfról van szó), Bușiția is. Az az

apró termetű kis ember rangban a legkisebb lehetett hármójuk közül, merthogy ő dolgozott, a többiek meg csak nézték...

Nehéz volna értékelni ezt a jellemzést, de az bizonyos, hogy Bartók emberi portréjához, szerénységéhez nagyon is hozzátartozik ez a rövidke emlék...

E legutolsó bihari népdalgyűjtése után is, több ízben készült Bartók Belényes környékére, hol Kodállyal, hol feleségével, hol meg egyedül, – de ha jól tudom –, mindössze egy esetben látta újra kedves bihari főhadiszállását, Bușuția vendégszerető házát. De soha ezt a tájat el nem felejtette. 1943-ban, egyik legutolsó cikkében írta volt: „...csak annyit mondhatok, hogy az az idő, amit ilyen munkával (i. népdalgyűjtéssel) töltöttem, életem legszebb része: és ezt nem adnám semmi másért.

Amikor Bartók e sorokat leírta, újra felmérte népdalkutató munkásságát. Mégegyszer felidézte az egymás mellé sorakozó magyar, román, szlovák, ukrán, szerb-horvát, bolgár, török, arab népdalok tömegét, a több mint tízezer dallamjegyzést, „a teljes emberi műveltség egy hatalmas fejezetét”, – ahogyan Szabolcsi Bence nevezte. S ebből a hatalmas fejezetből nem kevesebb, mint hat kötet jelzi a román népdallal kapcsolatos tevékenységét. 1913-ban jelent meg a bihari gyűjtés, 1923-ban a máramarosi, 1935-ben a kolindák, s ezekhez kell hozzáadnunk még a New York-i Columbia egyetemen letétbe helyezett háromkötetes összefoglaló gyűjteményt.

Így épült az egyetemes emberi kultúrába a bartóki művön belül, a bihari román népdalgyűjtés. (Biharban mindössze két községben gyűjtött magyarul, Tárkányban és Gyantán). Bartók elvitte a kolindákat és siratókat a világ négy tájára. S felmutatta őket az értőknek és megértőknek, hogy a megértés frázisán túl, – egymásratalálás legyen abból a mának, és a holnapnak igaz hitvallása...

Nem kevesebb, mint tíz napon át jártam bihari tájakon Bartók nyomában. Megpróbáltam sokszor a lehetetlent: emberekre találni, akiknek megadatott véle lenni. Kevés öröm és sok csalódás lett a nyomkövetés eredménye. Bölöni Sándor újságíró kollégámmal Cociubán rátaláltunk arra az iskolára, ahol Bartók a tanítót kereste. A kocsmát, ahol nem jutott számára szállás, már lebontották, a községháza helyén is új épület áll, s hiába lapoztuk át ott, s másutt is az egyházi irattárat, nem akadtunk semmi nyomra.

Jártunk faluban, ahol hírért se hallották Bartóknak. Leheveredtünk az örvényesi kis vízimalom tövében, körbejártuk a községi orvosi rendelőt, amely Isaia Marele intéző egykori boronavázasa háza helyén épült, mentünk meredek kaptatókon Örvényesről Dombróra, évszázadosnál öregebb ösvényeken, egyre feljebb: ismerkedtünk pojánák sajátos ízű neveivel. Mihai Bruckenthal belényesi tanár segítségével, sikerült ráakadnunk arra a belényesi házra, ahol Bușiția lakott, s ahol Bartók bihari főhadiszállása volt majdnem teljes évtizeden át, s ahová felkívánkozik legalább egy szerényke emléktábla, hogy 1907–1917 között, a bihari népdalgyűjtés során, Bartók Béla több ízben lakott e házban. Együtt beszélgettünk Liviu Marelevel, Bartók örvényesi és havasdombrói gyűjtéséről...

Egy kilencvennégy éves hölgy, özv. dr. Papp Dezsőné beszélt nekem Bartók gyermekkoráról, másodkézből, s aztán felidézte a váradi hangversenyek emlékét, szólt Bartók emberi magatartásáról, fáradékonyságáról. Thurzó Sándor szintén Bartók váradi hangversenyeiről közöl olyan értékes adatokat, amelyek a nagy zenetudós, Szabolcsi Bence könyvében is forrásmunkául szolgáltak. Hallgattam Macalik Alfréd festőművészt az 1922-es koncertről emlékezni.

S ültem szemközt Kolár Károllyal, a kolozsvári Román Opera egykori koncertmesterével, aki emlékektől terhes otthonában beszélt a Ioan Bușițiaval együtt töltött hosszú-hosszú hetekről, hónapokról, az évekig tartó barátságról, s azokról az emlékekről, amiket Bușiția adott tovább üzenetként az utókornak.

Mi volt ez? Szóljon erről inkább a Kolár Károlynak küldött, eddig ismeretlen magyar nyelvű levél:

Beiuș, 28 febr. 1949

„Kedvös Barátom!

Nem is képezed, milyen jótékony hatással voltak kedves soraid reám, a sok apró-cseprő napi gondoktól és izgalmaktól megviselt idegzetemre. Örvendek, hogy szerény pasztelljeimet jóindulattal fogadod, s a kis Pap Mikinek is fogok belőlük küldeni szíves fáradozásáért, hálám jeléül. Ma végeztem be három országcímet olajban, 50–70 cm nagyságban, hatósági megrendelésre. Most folytatni fogom

a Bartók Béla portréját közel életnagyságban. A levelei meg az újság-közlemények – úgy gondolom, érdekesek, hisz életének egy jó részét tüntetik fel, ha időm lesz átnézni azokat. Sok szép napokat éltem vele, még a Rukul Arsban is volt velem néhány hétig. Jó egészséget és munkabírást kívánok, szívből üdvözöl és ölel, hálás szerető öreg barátod, János.”

Ezeket a leveleket Kolár Károly átadta a kolozsvári Folklórintézetnek. Összesen hatvanöt levelet adományozott az intézetnek, Ioan Bușiția nevében, s ezeknek nagy része beépült Szegő Júliának Bartók Béláról szóló könyveibe.

Mindössze két érdekes dokumentum maradt Kolár Károly birtokában. Bartók egy-egy műve, a mester kézjeggyel.

Az első: „Béla Bartók: *Rumänische Volkstanze aus Ungarn*. Piano solo”. A fedőlapra Bartók dedikációt írt: Bușiția János úrnak baráti szeretettel... Rákoskeresztúr. 1919. I. 31.

A második kotta:

Béla Bartók: SONATINE (Sur des thèmes paysans de Transylvanie). A hegedűkotta fedőlapján Bartók kézjeggye: „Kedves Barátomnak, Bușiția Jánosnak 1931 karácsonyán.”

Nagy muzsikusról őrzött sok száz emléke között is a legnagyobb becsben ezt a két kottát tartja Kolár Károly. De hogy mi lett azzal a bizonyos életnagyságú Bartók-portréval, amelyen Bușiția 1949-ben még dolgozott, mindezideig kiderítetlen. Nem valószínű, hogy azonos lenne a Viorel Cosma birtokában levő olajportéval, hiszen erről úgy tudják, hogy 1917-ben készítette Bartók barátja... Talán Hora Coriolan, aki hozzákezdett Bușiția hátramardt műveinek rendszerezéséhez, felméréséhez és értékeléséhez, erre is választ ad, mielőtt még ez is feledésre ítéltetnék, mint annyi más bihari Bartók-emlék...

Az utolsó 1917-es havasdombrói népdalgyűjtő útvjáról visszatérve, írta Bușițianak, éppen olyan lelkesen és igazságvárón, mint amikor az Illés szekerét küldte. „Nagyon kérem, fogadja barátsággal azt a három magyar könyvet, amit az eljövendő magyar–román barátság jelképe gyanánt küldök önnek. Ez a barátság egyelőre – Apponyi „áldásos” működése következtében –, késik, de majd eljön ennek is az ideje, ha a hosszúszakállú öregek kivesztek, és ha helyüket a mai fiatalság, a Világ, a Nyugat és – a Ma (!) emberei foglalják el.”

Bartók két Balázs Béla kötetet szánt Bușițianak, *A kékszakállú herceg várát* és *A fából faragott királyfit*, és bennük még két misztériumjátékkal. Balázs Béla két művére szüksége lehetett Bușițianak, hiszen *A fából faragott királyfit*, alig pár hónappal azelőtt, 1917 tavaszán mutatta be az Operaház, Egisto Tango vezényletével, *A kékszakállú herceg várát* pedig már javában próbálták. Úgy látszott, hogy Tango erélye, tudása, tehetsége és szigora kellett ahhoz, hogy a két művet sikerre vigye. A csomagban még ott volt Móricz Zsigmond: *Az Isten háta mögött* c. regénye. Ugyanabban a dátum nélküli, de feltehetően 1917 augusztusában keletkezett levélben –, Bartók azt is megírja Bușițianak, hogy mit olvas. Nem érdektelen idejegyezni: „Én most néhány francia könyvön kívül, román könyveket is olvasok, nevezetesen Rădulescu-Niger: *Străin în țara lui*, és Slavici: *Din bătrâni* c. regényeket.”

A kékszakállú és *A fából faragott* bemutatása Bartók életében mindenképpen fordulatot jelentett. A hazai- és a külföldi közönség egyaránt kénytelen behódolni. Bartók nem felejlhetett, hogy eleddig a legtöbb műve: a *2. zenekari szvit*, a *Két portré*, a *14 bagatell*, a *2 román tánc*, a *4 siratóének* és még néhány műve újszerű, „merész diszsonanciahasználatuk miatt, heves ellentmondást” váltottak ki. A két új bemutatón azonban újabb energiát kölcsönzött a művésznek. Kedvet kap az előadóművészi tevékenységre. 1919-től újra koncertezni kezd otthon, s külföldön is. Újabb műveiben is felhasználja a népdalgyűjtés terén szerzett dallamkincseket, szólamokat, individualizálja azokat. Fellépéseit egyre hangosabb siker kíséri...

S e sikerek közepette soha, egyetlen percre sem feledkezett meg az erdélyi városok zeneértő és új zenét váró közönségéről sem. Váradra öt ízben látogatott el, s egyszer elment Belényesbe is, hogy méltóképpen vegyen búcsút attól a várostól, ahová annyi szép emlék fűzte, az emberektől, akiket megszeretett.

A Nagyváradai Napló 1922. október 24. számában így „harangozta be” Bartók első váradai koncertjét: „Parlagi Lajos színigazgatónak sikerült megnyernie egyetlen erdélyi hangverseny megtartására a magyar zeneművészet büszkeségét, egész Európában ünnepelt és értékelt mesterét, Bartók Bélát”.

Ugyanebben a számban Ş. Mărcuş így köszönti Bartókot:

„Bartók Béla nemcsak a magyar, a román nép lelkét is megértette. Mindkét nép lelkéből kihámozta azt, ami tiszta színarany és fel is tudta azt használni, mert öntudattal tört utat, igazsága erejével azon álprófétákkal szemben, akik azt hirdetik világgá, hogy ma már nem lehet a művészet forrása a nép és annak lelki jelenségei és hogy a népies zene- és dalmotívumok nem nyújtanak a modern zeneköltőnek elég alapot a programzene felépítéséhez... A népdalköltészet lelket üdítő szépségének felfedezői és művészi formába alakító kultúr munkások sorában épp oly lelkesen és sikeresen dolgozik Bartók Béla, mint G. Dima, Tiberiu Brediceanu és D. G. Kiriac. A román népdal tökéletes művészi formában csendül lelkünkben az ő műveikből, úgy, hogy elbűvölve érezzük: ezek a mi dalaink, ez a mi népünk költészete...

Ezért köszöntjük igaz lelkesedéssel és őszinte elismeréssel mi románok is, a körünkbe érkezett legnagyobb zeneköltőt, Bartók Bélát”.

Szalay Stefánia, Bartók egykori tanítványa a mesterrel együtt töltött tanulói évekre emlékezett a Naplónak ebben a jellegzetesen Bartók számában.

Aki összehasonlítja a Nagyvárad-i Napló október 24-i és október 26-i számát, első pillanatra is felmérheti, hogy az értékelés és hódolat inkább Bartók hírének szolt, mint műveinek, s előadóművészetének. Emberi nagyságát senki nem vonta kétségbe: köztudott volt, hogy a magyarországi Tanácsköztársaság idején – Kodálllyal egyetemben –, egy zenei direktóriumnak volt a tagja, s ezért vállalnia kellett később a megbélyegzést is... Műveit, előadói stílusát azonban kevesen értették.

A Napló október 26-i számának kritikusa – feltehetően –, Szamossy Kornél volt, a Dr.Y. szignó legalább is erre enged következtetni. Szamossy igen kulturált esztétája volt a húszas évek várad-i sajtójának.

Bartók „előadóművésze előtt – írja – mindenki meghódolt, de kompozíciói legalább is annyi csodálkozó arckifejezést váltottak ki, mint ahány fanatikus hívőt szereztek neki... Nagyvárad zenei intelligenciája még távolról sincs berendezkedve a modern irányzat ilyen sommás befogadására”.

„Hangzavar” – mondták sokan –, s mintha évtizedekkel később erre kérdezne Illyés Gyula döbbenetes Bartók-versében.

„Hangzavart”? – Azt! Ha nekik az,
ami nekünk vigasz!
Azt! Földre hullt
pohár fölcattanó
szitok-szavát, fűrészfoga közé szorult
reszelő sikongató
jaját tanulja hegedű
s éneklő gége – ne legyen
béke, ne legyen derű
a bearanyozott, a fennen
finom, elzárt zeneteremben,
míg nincs a jaj-sötét szívekben!”

Bartók felmérte a reális helyzetet, s kissé rezignáltan írta Rezik Károlynak Kolozsvárra: „...itteni hangversenyem szerencsésen lezajlott. A színház tömve volt és a közönség egy részét – úgy látszik –, eléggé érdekelte a szokatlan műsor.”

A „szokatlanságot” leginkább a Bartók-szerzemények jelentheték. Igaz, Scarlatti zongoradarabjai és a Debussy-prelűdök sem tartoztak a népszerű-könnyű hangversenyszámok közé. Scarlattival kezdődött a műsor, ezt követték Bartók zongoradarabjai: *Tíz magyar parasztdal*, a *2. burlaszka*, *Este a székelyeknél*, *Medvetánc* és az *Allegro barbaro*. A disszonancia, a „mélyből fölhozott” ritmusképletek nem kis döbbenetet kelthettek a váradi színházban. Ezután következtek a székely népdalok Kelmay Ilona és Kovács Dezső közreműködésével: *Istenem, istenem*; *Töltik a nagy erdő útját*; *Asszonyok, asszonyok*; és végül a *Ha kimegyek* c. székely népdal. S végül a műsor utolsó részében, a kicsit talán pihentetőnek szánt Debussy-művek után újra Bartók mutatta meg magát a *Suite op. 14*-et, utána a *Román népi táncdallamokat*, s végül pedig a bihari gyűjtésből is ihletődő *I. román táncot* zongorázta az inkább csodálkozó, mint értő közönségnek.

Másnap Bartók Belényesbe indult, hogy Bușitîanál (a volt Tanárok, ma Sadoveanu utca 8. sz.) kis időre megpihenjen, október 27-én pedig a gimnázium tornatermében üljön zongorához. Az ünneppé változott koncerten Bușitîan kívül, ott volt Bartók valamennyi ismerőse, barátja: dr. C. Pavel tanár, aki iránt Bartók mély tiszteletet

tanúsított, eljött Vaskóhról a mindig készséges Vasile Sala, Örvényesről a melegszívű, örökifjú Isaia Marele, aki akkor már rendezgetni kezdte a pár év múlva megjelenő népi balladás ízű verseit. Ott voltak valamennyien az ünneppé váló koncerten, akik majdnem évtizedes bihari népdalgyűjtésének segítői, szervezői voltak, mindazok, akikkel Bartók a román–magyar barátság méltó emberi útjait kutatta.

„Az európai hírvé zeneszerző és zongoraművész – írta a *Beiuşul* – Bartók Béla úr, Nagyváradon adott hangversenye után, eljött hozzánk is, ahová kedves emlékei fűzik, hogy felejthetetlen estét szerezzen nekünk kimagasló művészetével. Ismeretes, hogy Bartók úr, Buşitîa professzor úr társaságában bejárta a bihari falvakat és összegyűjtötte dojnáinkat, énekeinket és népi játékaikat is. Ezt az értékes gyűjteményt a bukaresti Román Akadémia adta ki.

...A gimnázium tornaterme zsúfolásig megtelt és a háromórás zenei élvezet egy pillanatnak tűnt nekünk.

Hallottuk a világ leghíresebb művészeinek kompozícióit, de Bartók úr szerzeményei felülmúlhatatlanoknak tűntek szépségükkel és az előadásmód művészetével. Különösen a román darabokat élveztük nagy örömmel. A műsor minden számát frenetikus tapssal jutalmazták.

Köszönjük Bartók úrnak, hogy megtisztelt bennünket művészetével és sajnáljuk, hogy a mai számban – hely hiányában –, nem adhatunk részletes tudósítást”.

Bartók még négy ízben hangversenyezett Nagyváradon, 1924. március 22-én és október 11-én, valamint 1927. február 19-én a mai Arta moziteremben, s végül utoljára 1933. december 14-én az Újságíró Klubban, a mai városi kultúrház előadótermében.

Bartók második koncertjének műsorán saját szerzeményein kívül Debussy, Scarlatti, Beethoven, Brahms és Chopin művei szerepeltek. Guttman Miklós előzetesében Liszttel hasonlította össze Bartók előadói kvalitásait, majd így folytatta: „Hasonlóan szédületes tempókra képes Bartók is. Franciás fölényel mondhatja el magáról: „je sais tout”. Ma Bartók neve: zenei világfogalom. A zenei géniusz leghivatottabb és egyben legmarkánsabb reprezentánsa az egész világ előtt.”

Annak ellenére, hogy a koncert a kritika szerint „ritka élvezetes estét” nyújtott, Bartóknak nem volt telt háza.

Roppant jellemző Bartók művészi koncepciójára, hogy nem hátrált meg a korábbi sikertelenségektől – egy-egy majdnem bukásként elkönyvelhető mű előadásával többször is újra fellép, mintha csak szuggerálni akarná hallgatóit, hogy igenis, meg kell érteniük azt, amit ő hoz. Harmadik váradi fellépésén megint műsorára tűzi az *Allegro barbarot*, azt a művét, amelynek 1922-ben talán legmérsékeltebb volt a sikere s mindjárt utána a föld mélyéből, az ősiek között is legősibb hangulatú siratót játssza. Az 1924. október 9-i koncert műsorát Liszt, Beethoven, Chopin és a maga műveiből állította össze. Ekkor hangzottak fel először Bartók feldolgozásában a Cséke környékén gyűjtött kolindák.

Utolsóelőtti hangversenyének már műsora is valóságos forradalom, négy XVII., illetve XVIII. századi zeneszerő művét hozza a zeneszeretőknek: Michel Angelo Rossi, Azzolino Bernardino, Marcello Benedetto és végül Scarlatti. Mellettük Beethoven és Chopin egy-egy műve. Saját szerzeményei közül a *Három tót népdal*-t zongorázta, a *Vázlatokból* a *Hinta-palintát*, a *Román népdalt* és a *Románost*, majd pedig három kis zongoradarab hangzott fel. Ezután következett a *Szabadban* című sorozatból a *Síppal-dobbal* és *Az éjszaka zenéje*, s végül egy szonáta-tétel. Külön említést érdemel, hogy a műsoron két Kodály kompozíció is szerepelt.

A koncert előzetesét a Nagyváradban megint Szamosy Kornél írta. „Bartók Béla...úttörő forradalmiságával új irányt mutat és szinte átformálta zenei ideológiánkat. Az elsatnyuló, dekadenciába hajló és már-már összeomló dallam- és harmóniavilágunkba új erőt és vért ömlesztett... Jött, mint Ady, új időknek új dalaival. Mint minden úttörőnek sok megnemértéssel és gánccsal kellett megküzdenie, míg a mai, minden feltétel nélküli elismerést és világhírt kívívta magának”.

Most már lelkesen ünneplik Bartókot, alig engedik le a pódiumról s a zenekritikák is egyöntetűbbek. Igaz, ekkorra már az egész világon ismert, ünnepelt nagy zenész.

Az utolsó koncert végül is koronát tett a váradi sorozatra. Legálább is a sajtóbeszámolók erre engednek következtetni. Hosszú percek át ünnepezték Bartókot az Újságíró Klubot megtöltő hallgatók. Chopin *Nocturnjét* játszotta ráadásként szokásától eltérően boldogan mosolygott, talán akkor még maga sem tudta, hogy ezzel a mosollyal

búcsúzik ettől a várostól, s egy kicsit a bihari tájtól, ahová annyi minden kötötte. Két nappal később Adorján András méltatta a koncertet. „Nála a zongorajáték sallangmentes, őszinte szolgálata a szerző mondanivalójának, nem bukfenchezik a zongorán «tapscsináló» ötletekkel, gondosan kikerüli az affektált poentirozásokat; amennyire csak lehet: tárgyilagos és személytelen... Ugyanaz a szerénység ez, amivel nemrég az ötven éves születésnapját ünnepelni akaró magyar társadalom elismerését elhárította magától”.

Könyvtárrá szaporodnak lassan a kötetek, melyek Bartók előadóművészetét elemzik, vagy zeneszerzői zsenijének különböző vetületét kutatják. Bartóktól, az emberről is jeles értekezések, sőt, könyvek jelentek meg (Szabolcsi Bence, Szegő Júlia művei stb.), mégis jóleső érzés szemben ülni emberekkel, akik valaha vele voltak, akikkel a mindennapok esetleges környezetében élt, lélegzett.

Hetekig tartó ügyködéssel sikerült rátalálnom özv.dr.Papp Dezsőnére, a Bartók család egykori meghitt barátjára, aki most, kilencvennégy évesen is örömmel beszél a Bartók társaságában eltöltött napokról.

Papp Dezsőéket szoros barátság fűzte Tóth Emilhez, aki Bartók húgát, Elzát vette el feleségül. A kölcsönös látogatások közepette többször találkoztak Vésztőn Bartók Bélával. Amikor Váradon koncertezett Bartók Pappéknál szállt meg. Mindössze egy esetről tudunk, amikor – nem tudhatni milyen ok miatt – a Park Szállóban foglaltatott magának szobát.

Egy fél évszázad bizony megkoptatja az emlékezetbe tárolódott dátumokat, de a benyomások talán annál igazabbak. Legalábbis én a majdnem százesztendőös kedves Emilia néni minden szavában ott éreztem a Bartók emberi nagysága iránti csodálatot, függetlenül szinte teljes mértékben a zsenitől, aki előtt végül meghódolt a világ.

– Bușițiaval többször voltak nálunk, együtt uzsonnáztak a Mészáros utcai lakásban. Bușiția bejött a koncertjeire, Bartók mindig nagyon örült a belényesi tanár látogatásának.

Kézenfekvő, hogy mindenekelőtt a koncertekre terelődjék a szó. Hogyan várta Bartók az estét, gyakorolt-e előtte, kikkel találkozott?

– Nálunk a lakásban nem volt zongora, így hát nem tudott gyakorolni koncert előtt. Nem emlékszem rá, hogy valaha is bement volna

délután a színházba, vagy az Újságíró Otthonba, hogy megnézze, milyen zongorát kapott. Koncert előtt sokat pihent, teljes kikapcsolódásra vágyott, egy kicsit nehezebbre esett a beszélgetés. Mi ezt hamar tudomásul vettük, s ettől kezdve nem zavartuk megszokott, hiábavaló kérdésekkel. Inkább a húgával beszélgettünk, aki rendszerint eljött Vésztőről a Béla koncertjeire. Ő mondta meg, hogy mit eszik szívesen, mi az, ami árt az egészségének. E tekintetben már voltak tapasztalataim Vésztőről is...

– Soha nem panaszkodott semmire, pedig szinte folyton betegeskedett. Kedves, szelíd ember volt, nagyon vigyázott rá, hogy senkit meg ne bántson. Egy kicsit családban voltunk egymás társaságában, hát ezért mondom, hogy – homlokán többször végigsimít özvegy Papp Dezsőné – nem tudok én annál igazabbat mondani, mint hogy sajnálni kellett szegényt. Sokat szenvedett... Mindenképpen...

Az emlékezésnek nem minden passzusa tartozik a nagy nyilvánosságra, s ahogy hallgatom Papp Dezsőné, egyre igazabbnak érzem az egyik legkitűnőbb Bartók-szakértőnek azt a véleményét, hogy kétezernél hamarabb nem lehet megírni az „igazi” Bartók életrajzot. Majd, ha az emberek érzékenysége nem vet gátat az igazságnak.

– Kikkel találkozott Váradon koncert előtt vagy után?

– Váradon nem voltak barátai. Csak volt tanítványát, Szalay Stefániát látogatta meg. Másról nem tudok. Nem szívesen ment ki a lakásból. Koncert előtt is fáradt volt, utána is. Egyszer láttam, csak igazán boldognak: Vésztőpusztán, amikor kisfiával, Bélával játszadozott. Akkor egészen olyan volt, mint egy gyermek, megfeledkezett magáról, a többiekéről is. Alig lehetett több harminc évesnél, de már nagyon fáradt ember volt. Ezért hagytuk kettejüket, hadd játszanak...

Sok kis esemény kerül elő az emlékek tárházából. Történetek kerekednek: szomorúak és még szomorúbbak, s csak nagynéha egy-egy mosolykeltő az ember hétköznapijairól: mozaikok egy portré fehér foltjaihoz.

Bartók Ady hitével akarta magát megmutatni, hogy látva lássák, nemcsak a művész, hanem mindenekelőtt az igaz ember példamutatását. Hogy értsék a szenvedés mértékét és miértjét, hogy a Kodállal való „mélybeszállás” nem volt hiábavaló. Mindenek felett be kellett bizonyítani – s ezért kellett elmenni Zólyomtól a szaharai

oázisokig és az anatóliai falvaktól fel Norvégiáig –, hogy Európa és végső fokon az emberiség egy és oszthatatlan, hogy népdalaink tele vannak közös vonásokkal. A művész, a tudós, az ember hitvallása ez.

Leírja már huszonhat éves korában, legyőzve önmagát is, hogy „Ha én keresztet vetnék, azt mondanám: a Természetnek, a Művészetnek, a Tudománynak nevében...” És épp ötven éves, mikor papírra veti: „Az én igazi vezéreszmém a népek testvérré válásának eszméje, a testvérré válásé minden háborúság és minden viszály ellenére”. Ezért viselte el szóltanul nagy szenvedélyes viták hevében a szüntelen támadásokat s közben lejegyzett több mint tízezer népdalt: könyörgést és siratóéneket, kolindát és lakodalmast a *Cantata profana* „csak tiszta forrásának” soha meg nem szűnő hitével, hogy érdemes – megtisztulásunk miatt...

És leírta ötvenkilenc évesen, amikor ment a fasizmus elől amerikai önkéntes száműzetésbe, második feleségével Pásztory Dittával és Péter fiával, dacolva az ismeretlen sorssal, de már a maga nagyságának tudatában: „Ha netán halálom után utcát akarnának nevemmel elnevezni, vagy ha nyilvános helyen velem kapcsolatban emléktáblát akarnak elhelyezni, akkor kívánságom ez: „Mindaddig, amíg a budapesti volt Oktogon-tér és a volt Körönd azoknak az embereknek a nevééről van elnevezve (Hitlerre s Mussolinire utal – a szerk.), akikéről jelenleg van, továbbá mindaddig, amíg Magyarországon erről a két emberről elnevezett tér vagy utca van vagy lesz, rólam az országban ne nevezzenek el sem teret, sem utcát, se nyilvános épületet; velem kapcsolatban emléktáblát, mindaddig ne helyezzenek el nyilvános helyen”.

Az 1940. október 4-én keltezett úgynevezett Budapesti végrendelet rövid summázata egy életműnek és szigorú politikai hagyakozás Európa egyik legnagyobb szelleme részéről, aki művészetét csak emberi hitvallásának ötvözetében tudta tovább képzelni...

Egyformán üzent mindenkinek: művészetével, a tudás felelősségével, igaz emberségével. S az üzenetben megbecsülésként ott van letétbe helyezve a New York-i Columbia egyetemén a három kötet román népdal, a feljegyzésekkel, értékelésekkel: a két nép közötti kézfogásként. És legeslegutolsó üzenete Biharnak, Belényesnek csodálatos *III. Zongoraversenye*, valamint posztumusz *Brácsaversenye*, a magány-

nyal való vívódások és végül az utolsó tétel szerteáradó optimizmusa, ahogy számtalan variációban újra felhangzanak – allegro vivace – az annyira szeretett bihari legősibb román pentatónikus dallamtípusok.

Vitte-küldte a népek zenéjét szerte a világba. Konok hittel, hogy nemhiába teremtette ezt a nyugtalanságot szülő bartóki zenét. Egy zseninek a nagy szívét csak egy másik zseni érezheti, értheti igazán. Talán senki nem fogalmazta meg olyan matematikai pontossággal a bartóki életművet, mint Illyés Gyula:

„Az ígért üdvért, itt e földön,
káromlással imádkozó
oltárdöntéssel áldozó,
sebezve gyógyulást hozó,
jó meghallóit eleve
egy jobb világba emelő zene”.

A nemzetközi Bartók-év legyen alkalom rá, hogy zsenijét e tájon is méltón köszöntsük, ünnepeljük s faragják kőtáblába is az utókor-nak, hogy értékeinket nem pazaroljuk el, hogy megpróbálunk méltók lenni hozzá – nemcsak ünnepeken, de hétköznapjainkon is.

Köteles Pál

Fáklya, 1970. szeptember 25.

EGY ÉLETMŰ GYÖKEREI

Gyermek- és ifjúkora csupa küzdelem volt: küszködés a betegségek ellen, a meg nem értés ellen, viaskodás a szegénységgel a félárvaság keserű kenyerén.

A bánási Nagyszentmiklóson született 1881. március 25-én. Alig hétéves, amikor elveszíti édesapját, Bartók Bélát, aki a helyi mezőgazdasági szakiskola igazgatója volt. A kis Bartók apjának halála után édesanyjával, Voit Paulával és Eliza húgával él Nagyszőlősen, Váradon, Pozsonyban, Besztercén, majd hosszabb időre újra Pozsonyban.

Bartókné már Nagyszentmiklóson elkezdte fia rendszeres zenei oktatását. A gyermek Bartók rendkívüli zenei hallása legenda számba ment. „Négyéves korában – jegyezte fel édesanyja –, egy ujjal kiverte a zongorán az előtte ismeretes népdalokat: negyvenet tudott, s ha mondtuk a dal szövegét, azonnal el tudta játszani”.

Elsőként Kersch Ferenc, a váradi Székesegyház orgonista-karnagya állapította meg – asszimiláló képességéből, kitartásából és az improvizációra hajló készségéből –, hogy nem mindennapi tanítványa akadt a II. gimnazista kisfiúban. Az 1891–92-es iskolai évben Bartók a Premontreiek gimnáziumában tanult, s ezzel párhuzamosan oktatta zeneelméletre és gyakorlatra Kersch Ferenc. A Váradon töltött csonka tanulóév döntően befolyásolta Bartók zenei felkészültségét. 1892 májusában Bartók nyilvánosan fellépett Nagyszőlősen s a tizenegy éves fiú nemcsak zongorajátékával bűvölte el hallgatóit, hanem azzal is, hogy előadta saját szerzeményét: *A Duna folyását* is. Ekkor már rendszeresen komponált.

Zenei képességei a pozsonyi tanulóévek alatt bontakoztak ki. 1894–1899 között Erkel László, Erkel Ferenc fia volt a tanára, a nagynevű zenepedagógus. Pozsony abban az időben már jó ideje nagynevű zenei központ volt. Itt szerezte zenei műveltségét, fejlesztette ki képességeit Liszt, Erkel Ferenc, Mosonyi, Dohnányi, s később Kodály.

1899 januárjában Bartók felutazott Pestre, hogy a Zeneakadémián bemutatkozzék. Zongorajátéka után Thomán István zongora-, Koessler János pedig zenerszerző-növendéknek fogadta el. Mindketten másodévre vették fel a tizennyolc éves Bartókot. Az akadémiai évek is küzdelmesek: tüdőbántalma kiújult, tanulmányait egy időre abba kell hagynia. Szegénységgel küszködik: a szó legrosszabb értelmében éheznek Pesten. Ekkor komponálja meg *Kossuth szimfóniáját* – tiltakozását az elnyomás ellen.

Bartókra – igen természetesen – hatással voltak azok a zeneszerzők, akikkel tanulóévei alatt kapcsolatba került. Bach, Beethoven, Wagner, de mindenekelőtt Richard Strauss és Liszt. De szemléletében a döntő fordulat akkor következett be, amikor kapcsolatba került 1905-ben a magyar népzenevel. Békés megyében gyűjtött legelőször magyar népdalokat, s ez a gyűjtés – Kodállal egyidőben –, arra a

megállapításra készíti Bartókot, hogy csupán a népzeneitől várható új zenei anyanyelv kialakítása. A Kodállal közösen kiadott *Magyar népdalok énekhangra zongorakísérettel* (1906) volt az első nagy „mélybeszállásos” az ön- és népismeret felé, aláereszkedés az emberi kultúra közös, legősibb gyökereinek kikutatásaira. Ennek mentében áldozott hosszú éveket arra is, hogy feltérképezze a bihari és máramarosi román népdalokat, hogy értekezzen a szlovák, a török, a szerbhorvát népdalokról. Bartók, több mint 10.000 népdalt gyűjtött fonográfjával, vagy jegyzett le sajátkezűleg, s ezek közül mindmáig kiadatlan a New York-i Columbia egyetemen letétbe helyezett három kötetnyi román népdal, nem kevesebb, mint 2.546 dallamjegyzéssel. S tegyük még hozzá, hogy Bartók tudományos értekezései, közléseinek nagy része németül, angolul, vagy franciául is megjelentek, tehát világnyelveken hirdette a közös gyökereket, azt, hogy népdalokban tisztán kimutathatók bizonyos ősi ritmusképletek. A pentatónia felfedezése lett számára a közös kapocs a különböző népzeneik között.

1907-ben Thomán István utódjává lett a Zeneakadémia zongoratanácskészen. Népzene-kutatásával párhuzamosan, egyre hangsúlyozottabb lesz zeneszerzői tevékenysége is. Új szerzeményeiben már érezhető a népdalkutató tapasztalata.

Meg nem értés és gáncsoskodás közepette komponál. 1911-ben elkészül *A kékszakállú herceg vára*, 1916-ban pedig *A fából faragott királyfi*, 1918-ban fejezi be *A csodálatos mandarint*. A Tanácsköztársaság bukásával *A csodálatos mandarin* sorsa megpecsételődött, hiszen – mint Bartók egyik kiváló értékelője írja, – „az alkalmi kényszerből lett utcalány alakját a nőiesség, vagy még tovább, a kiszolgáltatott és a megváltásra vágyakozó ember képévé” emelte.

Ha ezelőtt csupán mellőzött volt, a Tanácsköztársaság bukása után, több ízben elszenvedi a jobboldal vádaskodásait. Ám Bartók rendületlenül tovább dolgozik. Mindenekelőtt befejezi Kodállal az *Erdélyi magyarság* c. népdalgyűjteményét, 1921 októberében pedig végleges formát ad *A magyar népdal* c. összefoglaló tudományos kötetének.

Újra kedvet kap a hangversenyezéshez. Zeneszerzői sikerei a világ zeneszerzőinek élvonalába emelik. *Harmadik vonósnégyesével* 1928-ban megnyerte a philadelphiai Musical Found Society I. díját. 1930-ban befejezi a *Cantata profanát*. A külföldi zenetársaságok és szólis-

ták egyre gyakrabban rendelnek tőle zeneműveket. Így készül el 1936-ban – bázeli megrendelésre –, a híres *Zene húros hangszerekre, ütőkre és celestára*. A hivatalos politikát figyelmen kívül hagyva, a Magyar Tudományos Akadémia 1936-ban tagjává választotta. Ez a lépése a tudóstársaságnak már halaszthatatlan volt, főleg hogy Bartókot a francia becsületrenddel tüntették ki és sikerei külföldön egyre inkább figyelmeztették az otthoni mulasztásokra.

A fasizmus veszélye, főleg Ausztria 1938-as megszállása után, egyre inkább megérlelte Bartókban a kivándorlás gondolatát. 1940 áprilisában és májusában újra bejárta az USA-t. Hazatérve, véglegesen döntött: október 8-án, második feleségével, Pásztory Dittával, közös hangversenyen búcsúzik Budapestről, s pár napra rá, október 20-án – hajóra száll, hogy soha többé ne láthassa meg hazája és Európa földjét.

A Columbia egyetemen kapott népzene megbízása segített anyagi gondjain. Az Egyesült Államokban írta a *Concertót* és Yehudi Menuhin felkérésére, a *Hegedűszóló szonátát*. III. Zongoraversenyét már betegen fejezte be, *Brácsaversenyének* már csak a zongorakivonatát tudta elkészíteni, a művet Serly Tibor hangszerelte mai formájában.

Betegségével – a fehérvérűséggel – az orvostudomány nem tudott megbirkózni és az egyetemes emberi kultúra e nagy építője, 1945. szeptember 26-án New Yorkban meghalt.

Köteles Pál

Bihari Napló (a *Fáklya* napilap melléklete), 1973. október

BARTÓK NYOMÁBAN

„A népzene kutatás – mondta – nemcsak egyéni passzió, hanem kötelező szolgálat is. A parasztzene valamennyi nép legmélyebb érzés- és gondolatvilágából született. A mi népeink szíve sok századon át körülbelül egyformán vert: ugyanaz a táj, ugyanazok a történelmi események táplálták és tartották lobogásban. Ezt az egységet bátran, a maga valóságában kell kifejezni és mindvégig hű maradni hozzá...

kötelességünk a szépet a politika szolgálatába állítani. Természetesen politika szó alatt azt értem, ami igaz.” (G. Sbârcea: Befejezetlen emlékirat, Kriterion Könyvkiadó, [Bukarest], 1971. Részlet Bartók Béla 1933. december 15-i kolozsvári nyilatkozatából.)

Amikor 1970-ben, majdnem cél nélkül elindultam a bihari hegyekbe, hogy végigjárjam Bartók kedvenc tájait, s dokumentum riport-sorozatot írjak a Fáklyának, még nem ismertem Bartók kolozsvári interjóját. 1933-ban nem akadt olyan szerkesztő, aki vállalta volna, hogy le is közli Bartók szavakba öntött gondolatait. Évtizedeknek kellett eltelnie, míg az idő megérett, amíg az íróasztalfiókból napvilágra kerülhettek George Sbârcea feljegyzései. A politika, amelyet szolgálni akart Bartók, nem vállalta őt, tehát nem volt igaz – hamis volt: elnyomó, emberméltóságot fosztó. Miért írom mindezeket le? Azért, mert nem hangsúlyozhatjuk elégszer, hogy Bartók egész művészetét a népszolgálatnak rendelte alá, s egy életen át úgy vélte legméltóbban szolgálni népét, ha a vele együtt élőket nem csupán becsüli, de értékeiket is megpróbálja felmutatni. Ezzel is időtlen példát adott valamenynyünknek egymás megbecsülésére, intést a kölcsönös tiszteletre.

Ha az útvonal nem is volt pontosan feltérképezve, csak kinagyolva, az ok ami miatt muszáj volt mennem Bartók egykori népdalgyűjtő tájaira, annál kényszerítőbb volt. Figyelmet akartam kelteni munkássága iránt, tudatosítani, hogy mit kapott Bihartól, s mit adott nekünk kultúrában, érzésben, egymás megbecsüléséért.

Erre figyelmeztetett Szegő Júlia *Bartók Béla a népdalkutató* című könyve is, „A népzene gyűjtés számára elsősorban „tisztán zenei” szempontból látszott elkerülhetetlenül szükségesnek. A magyar népdallamkincs felfedezése azután további feladatok elé állította. Már a Békés megyében gyűjtött magyar dallamanyagban olyan „sajátosságokra” bukkant, amelyekre nem talált magyarázatot. Az volt a feltevése, hogy e sajátosságok létrejöttéhez legfőképpen a nagyrészt román lakosságú szomszédos Bihar megye népzeneje járulhatott hozzá. Az esztétikai érdeklődést tehát fel kellett váltania a tudományos igényű kutatás következetességének. Bartóknak meg kellett ismernie a román népzeneét... Ezért 1909-ben elhatározta, hogy útnak indul Bihar megyébe román népzeneét gyűjteni”.

Bartók Ioan Bușițiaival indult a bihari hegyekbe. A gyűjtőközpontok kiválasztásában, az útvonal meghatározásában segítségére volt Bartóknak Vasile Sala, Bușiția jó barátja, aki maga is gyűjtötte a környék csujjogatóit, népdalait, siratóit. A hármas tanácskozáson végül is úgy döntöttek, hogy Bartók öt Budureasa környéki faluban kezdi meg népdalgyűjtését. Bartók művének értékelői egyetértenek abban, hogy 1909-es gyűjtése jelentősen alakította művészi szemléletét, az eredmény egész életére kihatott, életművét át- meg átszövi. A népdalgyűjtéssel Bartók rendkívüli módon elégedett volt. Legalábbis erre utal 1909. augusztus 14-i Bușițianak küldött levele.

„Itt újra átvizsgáltam a gyűjtött anyagot – írja Pestről – és mondhatom, hogy páratlan érdekességű dolgok vannak benne (ti. ami az úri közönségnek éppen nem tetszik). És hihetetlen, hogy dacára a szöveg kaptafa-ritmusának (kizárólag 8 vagy 7 szótagú sorok) – milyen csodálatos ritmusváltozatosság van a zenei információkban”.

Bartók szívesen jött Biharba, s nem is idegenként, hiszen az 1891–1892-es esztendőben a gimnázium II. osztályát a premonstreiek ősrégi épületében végezte. Igaz csak húsvétig látogatta az előadásokat, mert betegsége miatt vissza kellett térnie családjához. De váradi tartózkodása alatt érték az első jelentős zenei benyomások. *Kersch Ferenc*, a Székesegyház orgonistája becsvággal oktatgatta a tízéves fiúcskát orgonára, zongorára s zeneelméletre. Voit Emmáéknál, Bartók édesanyjának nővérénél Kersch mindennapos vendég volt, innen indultak muzsikálni a Székesegyházba, Szabolcsi Bence azt írta Bartók Béla élete című könyvében, hogy *„Bartókot élete végéig csak négy zeneszerző hatása kísérte el: Baché, Beethovené, Liszté és Kodályé”.* A Bach muzsika – ma már eldöntött kérdés – itt ejtette meg a fiatal fiút a Székesegyház barokk kupolája alatt.

Kettős ok miatt is vágyott hát Biharba. De a múltnál nyilván jobban izgatta a jövő, hogy mit tehet a népzeneért. S ahogy rendszerezni kezdte az első gyűjtés anyagát, egyre inkább megérlelődött benne a vágy, hogy megint vissza kell térnie. Türelmetlen lehetett. Legalábbis erre utal, hogy még párizsi koncertjének pihenője közben is sort kerít rá, hogy levelet írjon Bușițianak. Néhány nappal később, 1910 január végén Pestről újra írt. *„Nagyon kérem, szíveskedjék Szála tanító úrnak írni, hogy lenne segítségemre másnap, vasárnap Vaskóhn és*

szerezzen nekem egy intelligens parasztembert... aki... a népet éneklésre szólítaná fel, mint afféle tolmács. Ha nem is tud éppen magyarul, ti. a román szöveget most már én is fel tudom jegyezni”.

Erről a gyűjtőútról írta később Bartók, hogy az ott hallott népdalok „a legegzetikusabbak”, aztán hozzátette: „valóságos koloratúr-áriákat hallottam” ezen a vidéken.

A román értelmiség legkiválóbbjai G. Kiriac, Bianu (a Román Tudományos Akadémia titkára), akikhez később Enescu is csatlakozott, örömmel szemlélték Bartók népdalmentő munkáját. Kiriac már 1910-ben szorgalmazta, hogy a Tudományos Akadémia adja ki a bihari román népdalokat.

A következő esztendőben Bartók újra visszatér a bihari tájakra. Bușițianak azt írta: „*Meghalt Magyarcsékén egy nagybácsim, akivel sose érintkeztem...*” Rokoni kötelességek is a nagyközségbe s környékére szólították Bartókot. Bartók két héten át gyűjtötte a környék falvaiból a dojnákat, kolindákat.

1912-ben aztán Élesd és Tenke környékét kóborolja be. Ez az esztendő is jelentősen gazdagította a bihari népdalgyűjteményét, de a hegyi falvakban korábban lejegyzett anyaghoz nem mérhető. Mégis, e negyedik út eredményei is hozzájárultak ahhoz, hogy 1913-ban a Román Tudományos Akadémia kiadhatta Bartók gyűjtésében a bihari népdalokat, majd hosszas huzavona után 1935-ben Kolinda-gyűjtését is.

Bartókot nem elégítették ki a népdalgyűjtés közben kapott „zenei információk”, az sem, hogy igen sok népdalt átdolgozott, s másokat önálló munkáiba is beleszötte. Úgy érezte, kötelessége „világhírré tenni” azt, amit a román népdalról megtudott. Hadd idézzek néhány gondolatot a franciaországi Bayeux-ből Bușițiahhoz írt levélből. Arról tudósítja barátját, hogy a román népzeneről Párizsban cikket írt „*kissé népszerű stílusban, aztán a nemzetközi zenetársaság egyes nyelvű folyóiratában ugyancsak erről a tárgyról, de hosszabban és szigorúan tudományos stílusban. Értekeztem egy egyetemi tanárral, aki azt mondotta, hogy a Sorbonne szívesen fogadna román népdalfelvételeket*”.

A nagy művész azt vallotta, hogy a népdalgyűjtést szolgálatnak tekinti. A két nép barátságát szolgálta vele, a közös zenei gyökereket

kutatta, az érintkezési pontokat igyekezett földeríteni. A megnem-
értést, a két oldalról is rázúduló gyűlölködést, a rágalmakat igyekezett
tudományos érvekkel semlegesíteni – néha igen halvány visszhang-
gal. Tántoríthatatlan maradt, s a minél eredményesebb szolgálat érde-
kében nemcsak a román népdalokat gyűjtötte, de románul is megta-
nult. 1912 januárjában Bușițianak írt első román nyelvű levele nem-
csak azért érdekes, mert bizonyítja, hogy Bartók ekkorra már írt s
beszélt románul, de azért is, mert bepillantást enged a nagy művész
lelkivilágába. Íme e levél – magyar fordításban.

*„Kedves tanár úr! Köszönöm, hogy ennyit törődött velem, de meg
kell valamit mondanom. Úgy ellátott, hogy egy királyt se lehetne job-
ban. Azt hiszem, a feleségének sok fáradtságot jelenthetett annyiszor
gondoskodnia rólam. Otthon sosem élek ilyen jól. Nem szabad ezt ten-
nie. Nagyon kérem, a jövőben lássanak el engem úgy, ahogy máskor
is szokták vendégek nélkül: egyszerű ebédekkel! Rossz érzés számom-
ra, hogy ennyit fáradozik értem valaki... Mellékelten küldök önnek
egy verskötetet Adytól, aki a legfiatalabb, de legkiválóbb költőnk,
Petőfi és Arany után. Felhívom figyelmét, olvassa el főként a 30, 34,
43, 44, 49, 88, 106, 115. oldalon lévő verseket... A legelsőben mond-
ja Ady, a magyaroknak, románoknak, szlovákoknak össze kell tartá-
niuk ebben az országban, mert hiszen mindannyian testvérek az elnyo-
matásban. Sohasem volt még olyan költőnk, akinek lett volna bátorsá-
ga hasonlót megírni... Bizonyára nevetni fog levelemen, mert sok a
hiba, de se baj, ez az első kísérletem”.*

A posta az *Illés szekerén* című Ady-kötetet vitte Bușițianak.

Az első világháború utolsó szakaszában Bartók újra visszatért Bi-
harba. Utoljára 1917-ben gyűjtött Havasdombrón. Fonográfra énekel-
tette a templomból kijövő parasztasszonyokat, s ezzel párhuzamosan
maga is jegyezte a dallamot Isaia Marele plébános házábanál.

Írjam ide, hogy Bartók együtt falatozott a parasztokkal, hogy épp
úgy szelt magának sajtot, kenyeret, mint a hegyi asszonyok, hogy pa-
rolázott az erdészekkel, hogy velük énekelt, s együtt indultak le a
völgybe? Írhatnám részletesen is, de ez csak Bartók emberi nagyságát
érzékeltetné, s nem a művészetét. Fontosabb, hogy a bihari román nép-
dal Bartók gyűjtése folytán, az ő erőfeszítésének eredményeként épült
emberi kultúrába. (Biharban mindössze két községben gyűjtött ma-

gyar népdalt, Tárkányban és Gyantán. Erdélyi magyar népdalgyűjtése főleg a Mezőségre szorítkozott). Bartók elvitte a bihari kolindákat és siratókat a világ négy tájára. Felmutatta őket az értőknek, hogy megértés legyen abból, ami a gyökerekben amúgy is közös.

A tizenhetes népdalgyűjtő útról visszatérve, hálásan gondolt vissza bihari barátjára, gyűjtésének előkészítőjére. Levele telítve van melegséggel és hálával.

„Nagyon kérem, fogadja el barátsággal ezt a három magyar könyvet, amit az eljövendő magyar–román barátság jelképe gyanánt küldök Önnek. Ez a barátság egyelőre – „Apponyi áldásos” működése következtében késik, de majd eljön ennek is az ideje...” A csomagban Balázs Béla *A fából faragott királyfi* című mesejátéka és *A kékszakállú herceg vára* volt, mellettük pedig Móricz Zsigmond *Az Isten háta mögött* című regénye. Az első két kötetet Buşia érdeklődéssel olvashatta, hiszen a Budapesti Operaházban már javában próbálták a Balázs Béla szövegekönyvére készült *A fából faragott királyfi* című táncjátékot és *A kékszakállú herceg vára* című egyfelvonásos operát. Nem érdektelen azonban ide iktatni a levélnek még egy, a tudós művész törekvéseit még inkább megvilágító részletét. „*En most néhány francia könyvön kívül román könyveket is olvasok, nevezetesen Rădulescu-Niger: Străin în țara lui és Slavici: Din bătrâni című regényeket.*”

Bihari népdalgyűjtő útjának lezárásával azonban nem szakadt meg kapcsolata a tájjal. *A fából faragott királyfi* és *A kékszakállú* bemutatása után újra kedvet kap a koncertezéshez. Műsorán egyre gyakrabban hangzanak fel azok a dallam-motívumok, amelyeket Biharban jegyzett le.

Váradon első ízben 1922. október 24-én hangversenyezett. A Nagyváradai Napló október 24-i számában így köszönti Ő. Márcus Bartókot:

„Bartók Béla nemcsak a magyar, a román nép lelkét is megértette. Mindkét nép lelkéből kihámozta azt, ami tiszta színarany és fel is tudta azt használni, mert öntudattal tört utat, igazsága erejével azon álprófétákkal szemben, akik azt hirdetik világgá, hogy ma már nem lehet a művészet forrása a nép és annak lelki jelenségei, és hogy a népies zene és dallammotívumok nem nyújtanak a modern zeneköltőnek elég alapot a programzene felépítéséhez... A népdalköltészet lel-

*ket üdítő szépségének felfedezői és művészi formába alakító kultúr-
munkások sorában épp oly lelkesen és sikeresen dolgozik Bartók Béla,
mint G.Dima, Tiberiu Brediceanu és G.Kiriac. A román népdal töké-
letes művészi formában csendül lelkünkben az ő műveikből, úgy, hogy
elbűvölve érezzük: ezek a mi dalaink, ez a mi népünk költészete...
Ezért köszöntjük igaz lelkesedéssel és őszinte elismeréssel mi, romá-
nok is a körünkbe érkezett legnagyobb zeneköltőt, Bartók Bélát”.*

A váradí koncert után, Bartók meglátogatta bihari főhadiszállásá-
nak intézőjét, Ioan Bușiția, s néhány nap múlva a kis városban is
hangversenyezett. Ott volt Bușiția mellett népdalgyűjtő útjának vala-
mennyi segítője: Vasile Sala, Dr. C. Pavel tanár, Isايا Marele. A gim-
názium tornatermét zsúfolásig megtöltötték a művész tisztelői. Az est
koncertjéről a Beiușul című újság így írt: „Az európai hírvű zeneszer-
ző és zongoraművész, Bartók Béla úr Nagyváradon adott hangver-
senye után eljött hozzánk is, ahová kedves emlékei fűzik, hogy felejt-
hetetlen estét szerezzen nekünk kimagasló művészetével. Ismeretes,
hogy Bartók úr Bușiția professzor úr társaságában bejárta a bihari
falvakat és összegyűjtötte dojnáinkat, énekeinket és népi játékaikat
is. Ezt az értékes gyűjteményt a bukaresti Román Akadémia adta ki.

*...a gimnázium tornaterme zsúfolásig megtelt és a háromórás ze-
nei élvezet egy pillanatnak tűnt nekünk.*

*Hallottuk a világ leghíresebb művészeinek kompozícióit, de Bartók
úr szerzeményei felülmúlhatatlanoknak tündek szépségükkel és az elő-
adásmód művészi voltával. Különösen a román darabokat élveztük
nagy örömmel. A műsor minden számát frenetikus tapssal jutalmazták.*

*Köszönjük Bartók úrnak, hogy megtisztelt bennünket művészetével
és sajnáljuk, hogy a mai számban – hely hiányában – nem adhatunk
részletes tudósítást”.*

Ez a koncert elismerés és hála is volt mindazért, amit a bihari tájtól
kapott. Csipetnyit vissza próbált adni a feldolgozott népdalokból
azoknak, akik gyűjtőmunkáját segítették, támogatták. Volt még egy
üzenete a tájhoz, a *III. Zongoraversenye*, valamint posztumusz *Brá-
csaversenye*. Jelkép is ez az utóbbi mű. Utolsó üzenetében bihari dal-
lamokkal viaskodott, a magánnyal, az elmúlással, hogy az utolsó tét-
telben – *allegro vivace* – mégiscsak az élet hatalmát dicsérje a testen
győzedelmeskedő halál felett.

Vitte-küldte a népek zenéjét szerte a világban. Konok hittel, hogy nemhiába teremtette meg azt a nyugtalanságot elhíntő bartóki zenét, amit a művészet egy másik formanyelvén így fogalmazott meg Bartóknak hódolva Illyés Gyula:

Az ígéret üdvéért, itt e földön
káromkodással imádkozó
oltárdöntéssel áldozó,
sebezve gyógyulást hozó,
jó meghallóit eleve
egy jobb világba emelő zene.

„Sebezve gyógyulást hozó”. Ízlelem a szókat és hallgatom a mélyebb sebeket is gyógyító zenét. És örülök, hogy 1970 júliusában alkalmam volt két héten át naponként szólni Róla a Fáklyában, s hogy az anyag egy része ott tiszteleg a nagy művész szelleme előtt a nemzetközi évre megjelent Bartók könyvben.

Valamennyiünkért.

Köteles Pál

Diákszó (az Alexandru Moghioroş Líceum folyóirata),
1975. szeptember

30 ÉVE HALT MEG BARTÓK BÉLA

„Sem utódja, sem boldog őse,
Sem rokona, sem ismerőse
Nem vagyok senkinek,
Nem vagyok senkinek.”

(Ady Endre)

Ezt a verset, Kodály Zoltán szerint, Bartók is írhatta volna önmagáról. Életműve semmilyen magától kínálkozó tanulság kedvéért sem szabdalható darabokra. Sok irányba elágazó tevékenysége példázza

azt, amit Bartók a magyar–román barátság és kölcsönös megértés ügyéért tett.

„Születtem Nagyszentmiklóson 1881-ben. Hároméves koromban kezdtem dobolni, négyéves koromban zongorázni, nyolcéves koromban komponálni. Első tanítóm édesanyám volt, később Pozsonyban Erkel László, míg végre érettségi után Budapestre kerültem Koesslerhez és Thománhoz. Zenei tanulmányaim befejeztével itthon és idegenben mint koncertező próbáltam szerencsét... A zenét-írással párhuzamosan mindig jobban és jobban kerültem bele a zenefolklór tanulmányokba – kezdve a magyar anyagon, áttérve a szomszédos népekre; ez a tudományág ez ideig még olyan árva, olyan szűz, hogy jóformán, egzotikumnak szokták tekinteni. Valószínűleg ezért vonzódok olyan nagyon hozzá. Azt hiszem, nem fogok csak Magyarországra szorítkozni; talán megadatik nekem, hogy messzebbre, vadabb, egészen járatlan utakra elkerüljek” – írja magáról Bartók.

Bartók Béla nagy érdeme a magyar népdalok összegyűjtése és tanulmányozása. Ezt a fáradságos úttörő munkát Kodály Zoltánnal együtt végezte. Nemcsak magyar, hanem román, szlovák, bolgár, később arab, török népdalokat is gyűjtött. A fasiszta barbárság legsötétebb éveiben is a népek testvériségének gondolatát vallotta vezéreszméjének: „Az én igazi vezéreszmém a népek testvérré válásának eszméje.” (...) Műveinek forrása a népköltészet, a kifogyhatatlan „tisza forrás”. A *kékszakállú herceg vára* című opera székely népdalára utal; népmesei témára készült *A fából faragott királyfi* című táncjáték is. E két színpadi műve *A csodálatos mandarin* című pantomímmal egészült ki; 1930-ban készül el román népdallada témájára a *Cantata profana*. Bartók Béla ama művészek közé tartozik, akik utat nyitnak maguk előtt, s ezt még ellenségeinek is el kell ismerniök. Amikor a Kisfaludy Társaság neki ítélte a Greguss-érmet, levélben mindenekelőtt az indoklás ellen tiltakozott, oldalvágással leszögezte a Társaság műveletlenségét, nyíltan kimondta, hogy a díj a *Székelyfő* vagy a *Galántai táncok* szerzőjét, Kodály Zoltánt illetné meg, s végezetül ezt írta: „És végül legyen szabad kijelentenem, hogy a Greguss-érmet nem óhajtom elfogadni sem a jelenben, sem a jövőben, sem életemben, sem holtomban.” Nem alkudott (...). Népét nem, de a népével szembeforduló hazáját megtagadta, elhagyta. A II. világhábo-

rú kitörése után a fasizmus elleni tiltakozásául önkéntes száműzetésbe ment az Amerikai Egyesült Államokba. Innen román barátjának románul fogalmazott levelében ezt írja: „Ady mondja, hogy magyaroknak, románoknak, szlávoknak össze kell tartozniuk, mert hiszen mindannyian testvérek az elnyomatásban. Sohasem volt még olyan költőnk, akinek lett volna bátorsága hasonlót megírni.” Sohasem volt még magyar zeneszerző, akinek lett volna bátorsága olyan egyenes gerinccel kiállni a román nemzet haladó kultúrája, nemzeti nyelve, népzeneje, zenei anyanyelve, a magyar–román barátság mellett, mint ahogy azt Bartók tette. Ez az egyenes ember, ez a tiszta jellem, ez a humanista magyar zenész-zseni a mi példaképünk.

Immár harminc éve annak, hogy Bartók átlépte a lét és a nemlét határát. Ennek ellenére örökké jelenvalónak érezzük körünkben őt hatalmas és páratlan művében. A magyar, román és német ajkú közönség egyforma szeretettel fogadta Bartókot. Ő az az ember, aki őszintén, minden pátoz nélkül hirdette az ígét: „csak tiszta forrásból”, a tiszta lángelme és a tiszta jellem csodálatos egyéniségének példája. Egyike volt azon géniuszoknak, akik nemcsak saját népük, de az egész emberiség dicsőségéért fáradoztak, Rá is vonatkoznak a múlt század erdélyi költőjének, Zilahi Károlynak szavai:

„Művész, kinek bűvös vonóján
Nagy érzések világa él:
Te két rokon nemzet szívében
Egy drága hűrt megpendítél.”

Tímár Hajnalka, II. D. évfolyam

Fáklya, 1981. február 22.

Bartók centenárium

CANTATA PROFANA

Vegyeskarrá, tenorszólóra, baritonszólóra és zenekarra komponált művében Bartók Béla a román vadászkolindák egyik legszebbik példányát használta fel, a létet meghatározó Szabadság szimbólumaként. A ballada egy apó kilenc szép fiáról szól, akik addig vadásztak, „míg erdők sűrűjében maguk is szarvasokká lettek.” Az átváltozott ifjak soha többé nem térhettek be emberi hajlék kapuján, nem ittak pohárból, „csak tiszta forrásból”.

„Az én igazi vezéreszmém (...), amelynek, mióta csak mint zeneszerző magamra találtam, tökéletesen tudatában vagyok: a népek testvérré válásának eszméje. (...) Ezt az eszmét igyekszem – amennyire erőmből telik – szolgálni zenémben; ezért nem vonom ki magam semmiféle hatás alól, eredjen az szlovák, román, arab vagy bármiféle más forrásból. Csak tiszta, friss és egészséges legyen az a forrás...” – írja Bartók Béla Octavian Beu román folkloristához 1931. január 10-én. A tiszta forrás alap gondolata vezérelte Bartókot egész élete és munkássága folyamán. Ennek a vezéreszmének az igézetében tervezett egy nagyszabású kantáta-sorozatot a közeli szomszédságban élő román, magyar és szláv népek testvériségének dedikálva. A *Cantata profaná*-t e ciklus első részének szánta. Sajnos, az 1934. május 25-i londoni bemutatón csak a tervezett sorozat egyharmada csendülhetett fel, ennyi készült el belőle s ennyi is maradt véglegesen. Az alkotást hosszadalmas versszöveg-kutatás nehezítette, s még valószínűbb, hogy megszakításában a fasizmus előretörése volt a döntő. Hazánkban 1961. június 24-én hangzott fel először a bukaresti G. Enescu filharmonikus zenekar előadásában.

Bartók Bélát, a Temesvár melletti nagyszentmiklósi születésű népzenekutatót, zeneszerzőt és előadóművészt számtalan szál fűzte Romániához, és nem utolsósorban Bihar megyéhez. Nagyváradon csaknem egy évig járt iskolába (a Történelem-Filológia Líceumban emlék-

tábla jelzi) és többször koncertezett is Váradon. Több zongoraművének Váradon volt a bemutatója (*Allegro barbaro*, *Két román tánc* – 1922-ben, *Sonatina* – 1924-ben, *Tíz könnyű zongoradarab* – 1933-ban stb). Nagyon sokszor ellátogatott kedvenc vidékére, Belényesre Ioan Bușiția zenetanárhoz, akihez életreszóló barátság fűzte, megfordult megyénk délkeleti részének csaknem valamennyi falujában, és több száz dallammal tért haza. Első román népdalgyűjteménye is bihari népdalokat tartalmaz; *Cântece populare românești din comitatul Bihor* címmel jelentek meg a Román Tudományos Akadémia gondozásában, bukaresti híres népdalkutató és zeneszerző barátja, D. G. Kiriac közbenjárásával. Bartók első volt ezen a vidéken, aki fonográf-fal gyűjtött. Erdélyben csaknem 3500 román dallamot jegyzett le. A bihari témára írt *Vázlatok*, a *Román Kolindák* és a *Román Táncok* az ő tolmácsolásával lettek világszerte ismertekké. Később népdalkutató munkáját kiterjesztette Délkelet-Európáról Afrikára, Kis-Ázsiára, majd Amerikára is. Romániai tartózkodása idején nagyon sokat segítettek neki hazánk zenei életének nagyjai, elsősorban George Enescu, századunk másik zenei óriása, akinek szintén az idén, augusztusban ünnepeljük születése centenáriumát. Romániai barátai között volt továbbá Sabin Drăgoi, George Georgescu karmester, Mihail Jora zeneszerző. Mint zenei érdekességet érdemes megemlíteni, hogy első ízben Enescu adta elő Bukarestben Bartók *II. szimfóniáját* a szerzővel együtt, aki éppen ott koncertezett 1924 októberében.

Tekintélyes előadóművészi pályája mellett nem kímélte sem fizikai erejét, sem idejét népdalkutatásra fordítani. Zeneszerzői tevékenységében mindig jelen volt a humánus, s ez Bartóknál feltétlen kapcsolatban volt a néppel. 1954-ben nem keltett feltűnést, mikor a Nemzetközi Békedíj jutalmazottjai között elsőként szerepelt Bartók Béla neve, azé a Bartóké, „aki műveivel jelentősen hozzájárult a népek közötti barátság elősegítéséhez.” Ez év március 25-én születésének 100. évfordulóján tisztelettel emlékezik az emberiség a XX. századi egyetememes zenetörténet kimagasló egyéniségére, a kortársból klasszikusunkká vált Bartók Bélára.

Kinda Péter

Fáklya, 1981. március 22.

A ROMÁN NÉPDALOK VONZÁSÁRA, BIHARBAN

A román népzene gyűjtését 1909 nyarán kezdtem meg Belényesben, befejeztem ugyanott 1918 nyarán... Körülbelül 800 hengerre vettem fel román népzene – írja egyik levelében Bartók Béla, összegezőként arról az eddig példa nélkül való kutató- és feltáró munkáról, mellyel a magyar, szlovák népdalokkal párhuzamosan megközelítette a román folklór forrásait. Kodály visszaemlékezései szerint Bartók az első román népdalokat 1908-ban jegyezte le, lehetséges, hogy a Nyugati-Kárpátok közt átvezető útja alkalmával a vegyes lakosságú községekben. Mivel Bihar megye hegyvidékét kevéssé ismerte, s e vidék szomszédságában lejegyzett dallamokat érdekesnek találhatta, elhatározta, hogy az első adandó alkalommal a bihari románokhoz utazik. László Ferenc nemrég megjelent könyvéből (Bartók Béla Tanulmányok és tanulságok) tudjuk, hogy a felébredt érdeklődést egy meghívás is tetézte. Cornelia Nicola, Bușiția Jánosné, zenetanár növendék volt a budapesti Zeneakadémián, ahol Bartók tanított. Így került ismeretségbe a fiatalasszonnyal, megtudván, hogy román, segítségét kérte a román népdalszövegek lefordításában. Ez a fiatalasszony hívta meg hozzájuk Belényesbe, ismertette össze férjével, aki később Bartók hű és odaadó munkatársa lett.

A bejelentett érkezés napján 1909. július 18-án Ioan Bușiția rajz- és zenetanár belényesi otthonában már három jóhangú gyalányi lány várt Bartókra. Ők voltak első bihari „énekesnői”. Bemutatóul mindjárt elénekeltek együtt három népdalt. Ám, amikor ismétlésre kérte őket Bartók, hogy a dalokat fonográfra vegye, izgalmaiban már a másodiknál elakadtak. A következő napokban Bartók kíséreléssel bejárja a környező falvakat. Gyalogosan, szekérrel és lóháton mennek a hegyi ösvényeken perzselő hőségben. Ezen az úton a szöveget Bușiția egyik tanítványa jegyezte, mert akkor Bartók még nem tudott románul, de életrajzírói már említést tesznek arról, hogy 1909-ben megkezdte a román nyelvtanulást. Első nyelvmestere egy Crețu nevű orvostanhallgató volt. A következő évben már ismerte annyira a

román nyelvet, hogy maga jegyezte le a szövegeket is. A tikkasztó forráságban végzett megfeszített munkát két hét után rövid ideig kénytelen félbeszakítani, de augusztus végén újra visszatér egy hétre. 1910 februárjában Bușiția kíséretével négy hét alatt összegyűjti a bihari román népdal kötet teljes anyagát. Az itt gyűjtöt román népzene archaikus szépsége lenyűgözte Bartókot, – írja László Ferenc – és a román népzene sürgős tovább-búvárlására ösztökélte. Bartók zenealkotásában a „román intonáció” a bihari népzene búvkörében fogant, s ez a körülmény Bartók stílusára nézve is messzemenő következményekkel jár.

Kérem fogadja barátsággal

Bartók kiterjedt levelezésében nagyon sok a Belényesbe címzett. A gyűjtőutak élményei, a találkozás a román falvakkal, a természeti szépségek, a lakosok jóindulata és vendégszeretete, a talált zenei anyag gazdagsága a barátság szálaival vonzza-köti a bihari tájakra. A tanárházaspár mellé erdész, pásztor, földművelő csatlakozik Bartók bihari barátaihoz, derús napok emléke Biharfüreden, Petrószon, tucatnyi kis településen. A komoly fiatal tudós közvetlen emberi magatartása tisztelettel talál viszonzást a barátságra. És egyre jönnek az üzenetek Európa nagyvárosaiból, híradás koncertekről, utazásokról, munkáról, jó és rossz fogadtatásokról, gondokról, betegségről, közben olyan hétköznapi dolgokról is, mint a szőnyegrendelés vagy az ajándékszárnyas vételezése, köszönettel. A népzene szenvedélyes kutatója beszámol észak-afrikai gyűjtőútjáról is. Első román nyelven írott levelében Bușițianak Adyt idézi: „hiszen magyar, román, szláv bánat mindigre egy bánat marad”. A híradásokból követhető a bihari román népdalgyűjtemény megjelentetésének útja (1913 novemberében Kiriač gondozásában a Román Akadémia adja ki). A háború kitörése megrendíti, aggódva félti a barátságot, életcélja folytatásának lehetőségét. „Ez a folyton fokozódó világfelfordulás, amely úgy látszik pályámat derékon törte (a népdalkutatásra célzok)”. 1917-ben Egisto Tango olasz karmester kíséretében jön gyűjtőútra Belényesbe. Ez alkalommal készít róla és vendégéről arcképet házigazdájuk. Elutazása után írja Bușițianak: Nagyon kérem, fogadja barátsággal ezt

a három magyar könyvet, amit az eljövendő magyar-román barátság jelképe gyanánt küldök Önnek. 1918-ban utolsó Belényes környéki gyűjtőútján mintegy 3500-ra egészült ki a lejegyzett román anyagok száma. A magyar Tanácsköztársaság bukása után felmerül Bartókban a kivándorlás gondolata. Berlinből írja: „De a népdalok nehezen engednek engem nyugatra; hiába minden, kelet felé húznak. Iosif Hertea *Bihari hórák* című tanulmánya említi azt a népi verselésben fogant Bartók költeményt, melyet a zeneszerző kézíratai között talál-
tak.

Implon Irén

Fáklya, 1981. március 22.

BARTÓK ÉS NAGYVÁRADI ZENETANÁRA

Bartók Béla tízéves korában, az 1891–92-es tanév első felét Nagyváradon töltötte. Voit-Krocsek Emma tanítónőnél, nagybátyja özvegyénél lakott. Ebben az időben Kersch Ferenc volt a zongoratanára. A jeles orgonaművész, karmester és zeneszerző, Liszt Ferenc tanítványa, kezdettől fogva felismerte a fiúcska rendkívüli tehetségét és eltökélte, hogy tanítványa adottságaihoz méri a pedagógiai feladatokat. Komplex zongoratechnikai és előadóművészeti követelmények elé állította, attól sem riadva meg, hogy nehezebb darabokat osszon ki rá, amilyeneket a gyermek Bartók akkori felkészültsége alapján kényelmesen megoldhatott volna. Ilyen körülmények között nyilván nem mélyíthette el a tanultakat, a kompozíciók nagy része kidolgozatlan maradt, bár a lelkiismeretes kisdíák igyekezett, hogy tanára követelményeinek legalább mennyiségileg eleget tegyen. Ez meghökken- tette, talán el is keserítette Béla édesanyját, Bartókné aggodalmait följegyzéseiből, leveleiből ismeri a zenetudomány, akárcsak Kacsóh Pongrác 1903-ban publikált írásából.

Kacsóh Pongrác (írói álneven: Floresztán) ezeket írja: „családi és anyagi szempontok arra bírták az anyát, hogy kissé beteges gyerme- két ne adják ki messze idegenbe, ezért Pest helyett Nagyváradra

küldte gimnáziumba, hol bátyja özvegyénél, Voit-Krocsek Emmánál volt ellátáson. Voitné maga is okleveles tanítónő, mintaszerű, gyöngéd, gondos anya, jó rokon és sok zenei talentummal megáldott nő volt. A szolid, nyájas családi kör, jól nevelt egyívású rokonfiúk társasága és a zene iránt érdeklődő miliő egyaránt jó hatással lehetett a fejlődő gyermek lelkére. Nagyváradon a fiú tanítását Kersch székesegyházi karnagy vállalta magára, akinek a keze alatt a fiú igen alapos előmenetelt tett. Ez idő tájt járt Magyarországon Koczalsky Raoul, a zongorázó csodagyerek, aki váradi hangversenyén többek között a Waldstein-szonátát is eljátszotta. Talán ez indíthatta Kerschet arra, hogy a tíz évet alig betöltött fiúnak e nagyszabású művet a kezeibe adja. A kis Béla meg is tanulta az első tételt – de tovább nem jutott, mert az iskolai év vége felé súlyos beteg lett, úgy, hogy az iskolát sem látogathatta.” (Bartók Béla, Zenevilág, Budapest, 1903., 25. sz.)

Nem lehet vitás: a cikk megírásánál Kacsóh Pongrác minden támogatást megkaphatott Bartók édesanyjától, vagy talán Bartóktól magától.

Kacsóh Pongrác följegyzéseit reálisabbnak találjuk, mint az aggódó édesanyáét, annak ellenére, hogy 1921. augusztus 28-án kelt, unokájához intézett levelében, visszatér e problémára: „Nagyváradon Kersch nevű zenetanár oktatta, kinél roppant sok darabot tanult, de kissé felületesen; túl nehéz darabokat adott neki; szeretett vele brillírozni és öröme telt benne, ha egy hét alatt valami nehezebb darabot megtanult; hogy ez nem lehetett tökéletes, ez természetes.” Máshol ez olvasható: „a tanárok igen különösek voltak. Csak a vagyonos szülők gyermekeit, kiknek korrepetítoruk volt, szerették; a többiekkel igazságtalanul bántak.”

A fentiekből azt a következtetést vonták le egyesek, hogy Kersch Ferenc felületes zenetanár volt, aki nem jól irányította a rábízott tanítványt. A „felületes” kifejezés – szerintem – sokkal jobban illik a szövegmagyarázókra, mint Kersch Ferencre. A jeles zenepedagógus ugyanis – a látszat ellenére – bölcsen cselekedett. Nem azonnali, elkápráztató eredményre törekedett, mert nem „csodagyereket” óhajtott nevelni Bartókból, hanem rendhagyó tehetségével egybehangzó, széles körű zenei műveltséget nyújtani neki, azaz hosszú távra, egész életre időzítette tanítványa felkészültségét. Kersch szerint nem helyes

néhány hatásos zeneszámot úgy kidolgoztatni a gyermekkel, hogy az a művészi tökély látszatát keltve elkápráztassa a felületes hallgatót – ahogyan azt gyakran teszik zseniális gyermekekkel. Sokkal fontosabb ebben az életkorban nagy mennyiségű anyagot elsajátíttatni a tanulóval, megismertetni vele az előbbi korok stílusirányzatait, technikáját és módszertanát. A mennyiségi felhalmozódás – kitartó munka mellett – minőségi ugrást eredményez az érett korban, egyben vízváltó is: a valódi, tartós tehetség elkülönül a felszínen mozgó középszerűtől.

Az eltelt idő feljogosít megállapítani: Kersch Ferenc Bartókkal alkalmazott módszertani elvei – az anya ijedelmére ellenére – meghozták később az eredményt: Bartók ugyanis nagy zongorista lett, enciklopédikus műveltségű muzsikos és párját ritkító partitúrajátékos.

Zenetudományi szempontból azért tartjuk jelentősnek e mozzanat kihangsúlyozását, mert Kersch Ferenc éppen ezzel az előremutató módszertani bátorsággal vette rá Bartókot, hogy rengeteget olvasson, minden műfajt, stílust és zenei formát lelkiismeretesen megvizsgáljon, megalapozva legendássá vált széles körű zenei műveltségét. Kersch érdeme az is, hogy azonnal fölismerte a gyermek tüneményes tehetségét és idejében hozzásegítette Bach, Mozart, Beethoven és más nagy mester művészetének a megismeréséhez. Túlzás nélkül állíthatjuk: Kerschnél kevésbé jelentős zenetanár sem hagyta volna kihasználatlanul azt a szerencsés véletlent, hogy zseniális növendékkel hozta össze a sors. Igazságtalanság tehát azt állítani Kerschről, hogy „felületes zenetanár” lett volna. A jeles nagyváradi muzsikos ugyanis sokrétű zenei tevékenységével, magasrendű erkölcsi és művészi hitelemelével emelkedett az „országosan elismert zeneművészeti személyiség” szintjére.

Kersch Ferenc 1853. december 2-án született Bácsalmáson. Kaloocsán végezte a középiskolát. Tanári pályára készült, ezt azonban – tüdőbaja miatt – felcserélte a zenei hivatással. Egyetemi évei alatt egy ideig Liszt Ferenc tanítványa volt. Liszt elismeréssel szólta Kersch orgonaművészetéről. A zseniális mester művészi hite életre szólóan áthatotta Kersch egyéniségét, meghatározva ars poeticájának jellegét.

1886-ban került Nagyváradra; a Székesegyház orgonistája és karmestere lett. Tevékenyen részt vett a város zenei életében. Alig ismerünk jelentős koncertet a város falai között, melyből részt ne vál-

lalt volna. 1897-ben az esztergomi karmesteri pályázat eredményeként – harminc ellenjelölttel szemben – Kersch Ferenc kapta meg a Bazilika vezető karnagyi állását, melyet 1910-ben bekövetkezett haláláig meg is tartott. Távozása nagy veszteség volt a fejlődésnek lendült nagyváradi zenei élet számára.

Művei közül kiemeljük az *Argyus királyfi* című operát és kamarazene alkotásait. Jelentősek egyházzenei kompozíciói. Elméleti munkásságát két érdekes tankönyv fémjelzi – az *Összhangzattan* és az *Ellenponttan*, mely a zeneszerzés klasszikus hagyományai mellett foglal állást.

Visszatérve Bartók itt-tartózkodására, megemlíthetjük, hogy figyelemre méltó eredményeket mutatott fel a zeneszerzés terén is. Folytatta az elmúlt évben, 1890-ben megkezdett *Duna folyása* c. szerzeményét, megírta a *III. Ländlert* és befejezte a Lator Gabriellának ajánlott *Tavaszi dalt*. A Kersch-oktatta gyermek Bartók nem maradhatott közömbös Nagyvárad általános zenei élete iránt sem. Tanára gyakori szereplője lévén a hangversenyeknek, minden bizonnyal a tanítvány is eljárógatott meghallgatni őt. Az is feltételezhető, hogy a kiemelkedő művészi eseményekre – Alice Barbu énekesnő, Märy Wurm zongoraművésznő koncertjeire, vagy a Bachó István és Belezna Antal vezényelte szimfonikus zenekar hangversenyeire – ugyancsak – felhívta tanítványa figyelmét. Az 1891–92-es helyi zenei évad fontos eseményei – Haydn 99. szimfóniájának első nagyváradi megszólaltatása, Hubay Jenő és Bodó Alajos szólóestje stb. – aligha kerülte el a tanuló figyelmét.

A mindössze néhány hónapos munka eredményét tehát semmiesetrem sem helyes „felületesnek” bélyegezni, még akkor sem, ha a méltán szubjektív édesanya túlzott aggodalmát tükröző megjegyzéseken alapul. Kersch irányítása alatt Bartók sokat tanult, érdeklődési köre nagymértékben kitágult, megalapozta azt a széles körű zenei műveltséget, mely a nagy magyar géniusz személyiségében később kiteljesedett.

Thurzó Sándor

Fáklya, 1981. március 29.

MACALIK ALFRÉD ARCKÉPVÁZLATA BARTÓKRÓL

Nagyvárad hangversenyei alkalmával Macalik Alfréd rajzokat készített Bartókról. László Ferenc *Tűnő nyomokon* című riportjában Macalikot idézi, aki öt-hat rajzot említ, de mint utóbb kiderült, egy kivételével (amit László Ferenc új Bartók kötete is közöl) nyomuk veszett. Rajz ugyan nem bukkant fel azóta sem, de Thurzó Sándor, a váradi zenei emlékek gyűjtője birtokában van egy olajkép-vázlat, mely feltehetően azokban az években készülhetett, amikor a rajzok, mindenképp 1922–1933 között, az első és az utolsó Bartók-hangverseny idején. A maga is muzsikus Macalik jelen volt a koncerteken és Bartók külseje felkeltette a portréfestő figyelmét is. A vázlatot ő maga ajándékozta Thurzó Sándornak több évtizede, aztán vagy megfeledkezett róla, vagy (ami hihetőbb) nem említette, mert nem szeretett nyilvánosság elé vinni olyan munkát, amit nem tartott befejezettnek.

Mit tud Bartókról?

A Filológia és Történelem Líceum X. B és XII. B osztálya, igazgatói jóváhagyással, egy-két órát áldozott arra, hogy Bartók Béláról beszéljessen az újságíróval. Előljáróban tisztázták, hogy ők nem humán tagozatú, hanem mechanika, illetve ipari kémia profilú osztályok, vagyis szaktárgyaik mellett kevesebb alkalmuk van iskolában ismerkedni a művészetekkel.

A líceum lépcsőfeljárójában nagyméretű fehér márványlapon bronzplakett alatt olvasható Bartók Béla neve. Mindenki tudja, hogy ott van. Hogy miért beszélünk most róla, azt is. Honnan tudják? Különféle információ forrásokat jelölnek meg, legtöbbször a rádiót, kevesebben az újságokat, egyvalaki, Szabó Enikő tizedikes, az Igaz Szó Bartók különszámát említi, megvásárolta. Ugyancsak tizedikes összegez így: „Bartók Béla népdalgyűjtő és népdalkutató volt. Népdalait lejegyezte és átkomponálta. Számos saját művet írt. Színpadi művei A

fából faragott királyfi, A csodálatos mandarin, A kékszakállú herceg vára, népzenei hagyományokra támaszkodnak”. Fekete Melinda (XII. oszt.) megjegyzi, hogy „inkább a rádió operaközvetítéseiből kerülhetünk kapcsolatba Bartókkal”. Ugyanitt említik a *Cantata profaná-t*, irodalmi órán tanulták. A Csak tiszta forrásból jelentését ismerik. Hol voltak Bartók tiszta forrásai? Erre nehezebben áll össze a válasz. Többségükben Bartók székelyföldi népdalgyűjtő útjáról hallottak, kevesebben a máramarosiról, valaki az arab gyűjtést is említi. Biharban nem járt? Tömör hallgatás, végül egy félénk: de. Merre járt Biharban? Azt nem tudja senki. A tízéves bihari gyűjtőút eredménye, emberi kapcsolatai – újdonság. Az nem, hogy gyermekeknek is írt kórusműveket. Krivány Lóránd (XII. oszt.) emlékszik, hogy kisiskolás korában két tanító nénitől, majd egy tanártól is tanult Bartók dalt, társai közül még néhányan arra emlékeznek, hogy ugyancsak az általános iskolában hallottak a zeneszerzőről. Azt is tudják, kitől. Tóth Gizella Kiskereki községben járta az alsó tagozatot, ő még népdalokat is tud. Bihar községbeli fiú osztálytársa egész lajstromot rögtönöz számára ismerős népdalokból. A tiszta forrás azért még nem lett egészen bűvópatakká...

A X. B az enciklopédikus adatok mellett Bartók emberi vonásairól is tudomást szerzett. Dobi Éva szerint „mint zenebarát, mély nyomot hagyott tanítványaiában. Így például Székely Júliában, aki könyveket írt róla”. Tóth Gizella azt állítja: *nagyon szigorú volt tanítványaihoz, azért szerették. Szigorú, vagyis igényes. Érezte, hogy közös gondolatai vannak velük. Zárkozottsága többüknek is megnyerhette a nemtetszését, mert többen emlegették: „Olvastam, hogy sosem volt közlékeny”. „Magába zárta véleményét, legfeljebb zenében fejezte ki”. „Szenvedései tapasztalatából született meg az *Allegro barbaro*, a nyugtalan világ okozta fájdalomtól”. Felismernék? Talán. De úgyis bemondja a rádió a címet. Szentkirályi Béla Bartók fasizmusellenességét így rögzíti: „Tisztelte az embereket, tehát a fasizmust megvetette, s mert az akkori kormány nem volt elutasító a fasizmussal szemben, emigrált”. Nem bírta az embertelenséget – mondta ugyanezt az életrajzi adatot jellemezve egy tizedikes tanuló. Valaki emlékezik egy versére, (olvasta, magánszorgalomból), mely Bartók emberi nagyságát méltatja, együttérzését az emberiséggel. Az egyetemes kultúrában*

elfoglalt helyét ilyen jelzőkkel jelölik: *a legismertebb zeneszerzők között van; világhírű.* Vajon hírből ismerik-e inkább (mármint a világ) vagy a zenéjéről? Inkább hírből, úgy gondolják. *Hírességeket ma nem nehéz ismerni.* Nehezebb megkülönböztetni az értékeset a hírestől.

Miért helyezték el azt a Bartók portrét éppen ebben az iskolában? *Mert az iskolákat szokták díszíteni nagy emberek képével.* Itt van például éppen Bartókkal átellenben George Enescu bronzarcképe is. A két nagy muzsikus személyes ismeretségéről már nem vallanak ilyen logikus egyértelműséggel a bronzfejek. A diákok pedig nem hallottak közös hangversenyeikről, tisztelő barátságukról, s egyáltalán arról az alkotó munkával bizonyított baráti közeledésről, amely Bartók Béla román kapcsolatait létrehozta. Az összetekintő két arc jelképes értelme tehát hiányzik. A jelenlét díszítőelem. Hogy Bartók Béla ebben az iskolában diák volt, itt járta a II. gimnáziumot, és erre való emlékezésül jelölték meg az épületet a zeneszerző születésének 75. évfordulóján a Lechner Júlia által készített bronzplakettel, nagyszabású iskolai hanverseny keretében – a diák 1981-ben nem tudja. Érdekelheti? Láthatóan igen. A csendes, nagyon szorgalmas, nagyon visszavonult kisfiú érzelmi válságának története a váradi iskolaév idejéből, mintha kicsit átrajzolná, megfiatalítaná a fali jelenlétű bronzfejet. Ha még közelítheti is, nyert ügye van. Mármint annak, aki felhasználja nemcsak tájékoztatás céljából. Szükség van-e rá, hogy a nagyságot közélítsék is a tisztelőhöz? A tizennyolc évesek egy része határozott igent mond. Amint Terján Éva kifejezte: „Emberi viszonyulás nélkül hideg az ismeret, és formáság a tisztelet”. „A nagy példák, akár a nagy művek megismerésével gazdagodik az ember” – mondta, mintha következtetésül, Telegdi Judit.

Erre hivatkozhat az újságíró is, remélve, hogy nem veszett kárba az az egy-egy óra.

Implon Irén

Fáklya, 1985. szeptember 1.

BARTÓK BÉLA SZELLEMÉVEL A NÉPKÖLTÉSZETRŐL

Beszélgetések Ion Bradu folkloristával

A legutóbbi folklórköri találkozón egymás mellett ültünk, ha visszaemlékszik rá a lăzăreni-i gyűjtéseiről kérdeztem. Akkor említette Bartókot! Mint fiatal tanító, este fülhallgatós rádión Bartók muzsikáját hallgatta, s ahogy akkor mondta, Bartók zenéjében örömmel fedezte fel az ismerős román zenei dialektust...

– Szeretném, ha most folytatnánk a már elkezdett beszélgetésünket...

– Találkozásom Bartók szellemével korábbi időszakra tehető. Hogy Bartók művészetéhez közeledhettem, abban több alkalommal a véletlennek is nagy szerepe volt. A gyermekévekhez kellene visszanyarodnom ahhoz, hogy magam s szándékaim megértthessem. A szüleim egyszerű parasztemberek voltak, Nagyürögdön éltünk, ott gyerekeskedtem. A nyolc gyermek közül én voltam az ötödik. 1923-ban nyár derekán lehettünk, tengerit kapálni voltam apámmal, az erdő alján, ott volt a leggyengébb föld. Nagy meleg s szárazság volt, a föld kemény mint a csont. A tengeri meg gyenge, de olyan gyenge, hogy azt hiába is kapáltuk. Apám elővett, hogy miért nem vagyok serényebb, én a gyermek őszinteségével fakadtam ki, hogy hiába is kapáljuk, nem lesz abból tengeri. Apám nyugodt, bizakodó természetű ember volt egész életében, hiába biztatott, olyan nagy volt az elkeseredésem, nem tudtam neki hinni. „Írasson be az iskolába – mondtam neki –, ennyienebből a kicsi földből úgysem tudnak megélni”. Az apámat önérzetében sértettem meg, neki a mindent jelentette az a föld. Később már ő is jónak látta, hogy tanuljak.

Apám az első világháborúban Craiován szolgált, járt Brassóban is, hozott magával haza néhány könyvet, az *Alexandria*, *Povestea vorbei*, *Esopia*, *Varlaam* című könyveket. Járatta a gyulafehérvári néplapot, az *Unirea Poporului*-t. Ebben népdalokat, dojnákat, népmeséket is

közöltek. Hozzánk sokan jártak a faluból, a kender nyüvésének időszakára volt éppen, amikor felfigyeltem, hogy az anyám segítségével, a szomszédoktól a lányok milyen szépen énekelnek. Az énekeket mind leírtam egy füzetlapra, s anélkül, hogy szóltam volna otthon róluk, elküldtem az újsághoz.

Már Váradon a tanítóképzőbe jártam, amikor egyik nap a piacon, az ócskasoron néhány lejért kékeszürke fedelű népdalos könyvet vásároltam. Akkor még nem tudtam, hogy Bartók Béla kicsoda, a népdalokon akadt meg a szemem, s a könyv címe: *Cântece populare românești*. Bartók Béla bihari gyűjtése volt. Vasile Bolca tanárom meglátta a kezemben a könyvet. „Hát te honnan vetted...?” Mondtam neki, hogyan szereztem. „Nagyon értékes ez a könyv, úgy vigyázz rá, mint a két szemedre!” Ő mondta meg aztán, hogy Domnu Bartók, híres magyar zeneszerző, aki a románoknak a népdalait és zenéjét gyűjtötte csokorba...

Bartók Béla bihari gyűjtésével így ismerkedtem meg. Kimondatlanul ugyan, megfogalmazódott bennem: a népköltészet csak nagy érték lehet, ha egy ilyen nagy ember érdemesnek tartja lejegyezni a kolindákat, a népdalokat, s Bolca tanárom milyen tisztelettel beszélt róla.

Bartók gyűjtése, sajnos, már nincs a tulajdonomban, a háború zűrzavarában eltűnt. De van Bartóknak egy fényképe, a diák Bartók van rajta, reprodukció, itt őrzöm a pénztárcámban, mindig velem van. S az unokáim fényképei!... Most már talán érti, hogy román tanítóként lázárani-ben miért volt nekem annyira fontos Bartók zenéje. Nem is tagadom, akkor még sok mindent nem értettem Bartók zenéjéből, Bartók eszmeiségét viszont magaménak vallom, hogy a népek folklorja egyetemes érték, s ahogy a zene közös kincsünk lehet, úgy nekünk, embereknek is közös dolgaink vannak. Bartók Béla nagy művészi egyéniség volt. Embernek ugyanolyan nagy! Szellemének sugara az életben még többször rám vetült...

A küldeményem a gyulafehérvári néplaphoz? Idővel meg is feledkeztem róla. Jött apám egyszer, hozta az otthoni kis csomagot, s hozta a lapot is. „Hallod-e, küldtél te valamit az újságnak? Benne van a neved, Ion Bradu! Te küldted el nekik a kolindákat?” Hogy milyen boldog voltam én, mentem a társaimhoz, mentem Vasile Bolcahoz, az irodalmat tanította nekünk, s mutattam az újságot.

Hát ez volt az én első közlésem, egyben gyűjtésem is.

A gyűjtés folytatását már a tanárom kezdeményezte, téli szünetidőre mentünk haza, az osztályban bejelentette, hogy odahaza mindenki egy füzetet írjon tele népdalokkal, kolindákkal, mesékkal, s példaként rám, s a közlésre hivatkozott. Mondtam apámnak otthon, miről van szó! Ő csak legyintett, egyet se féljek, teleírjuk azt a füzetet. Igaza volt, két-három este mesélt, s tele volt a füzet. Már nem is tudom hány füzetet teleírtunk akkor...

Így kezdtem népköltéssel foglalkozni. A lăzăreni-i gyűjtéseimnek ilyen előzményei voltak.

– Az Ön gyűjtése a folklór minden műfajára kiterjedő anyag, összegyűjtötte a falu népköltészeti anyagát, a népszokásokat, népmondákat és legendákat, a népi hitvilág anyagát, foglalkozott a gyermekek költészetével... A gyűjtés legnagyobb része még kiadatlan. Ha megengedi, egy mondat erejéig azért visszatérnék Bartókra. 1971-ben a zeneszerző halálának negyedszázados évfordulóján a Bihar megyei Szocialista Művelődési és Nevelési megyei Bizottság román s magyar nyelvű könyvet jelentetett meg, amelynek egyik főmunkatársa Ön volt, szakdolgozatában Bartók Béla bihari népdalkutató tevékenységét idézi meg. Vissza-visszatérése Bartókhoz mivel magyarázható?

– Bartók emlékének ennyivel tartoztam, a szakdolgozatban Bartók bihari népdalkutató tevékenységének összefoglaló leírását adom. Közben még találkoztunk egymással az eszmeiségben, természetesen... Megint csak a véletlen folytán, már amikor Nagyváradon, a Művelődési Bizottságnál dolgoztam, olyan megtiszteltetés ért, hogy a megyénkbe látogató Marcel Celier urat, a svéd zenekiadó igazgatóját végigkísérhettem azon az úton, ahol Bartók járt, ahol Bartók gyűjtött. A legnagyobb élményem volt, hogy ismét felfedezhettem a zene mindenhatóságát! Útközben Celier úrnak elég volt annyit mondanom, hogy most Hollódra vagy Răbăgani-ba érkeünk, s ő már füttyülte a dallamot, azt a dallamot, amit Bartók fél évszázaddal korábban e falvakban fonográfra rögzített, majd lejegyzett. Kellemes érzés kerített hatalmába: egy ember, aki több száz kilométer távolságra él tőlünk, aki nem imeri a nyelvünket, aki még nem járt nálunk, s mégis tudja, hogy melyik népi tánczenei anyagot, melyik népdalt hol éneklük, s

tudatosítja a sokszor alig árnyalatnyi különbséget. Hát ez valami csodálatos dolog! Ezek után, ugye, a lehető legtermészetesebb, hogy nemem szinte kötelességem volt és maradt, hogy az élő hagyományainkat ápoljam...

Lejegyezte: **Fábián Imre**

Bihari Napló, 1991. március 26.

„AKI SZEBBET TEREMT, ELSŐSÉG IS AZÉ...”

110 éve született Bartók Béla

A XX. század zenekultúrájának talán legnagyobb zsenijét, Bartók Bélát élet- és alkotói út gazdag erezete köti tájainkhoz. A szülőhely – az egykori Torontál megyei – Nagyszentmiklós, s a kisközségi váradai iskoláséva (1891–92 a premontreiekénél, mikoron Kersch Ferencnél tanult zongorát) első jelzései a kötődéseknek, melyek a bihari román népzene, majd az erdélyi paraszti zene gyűjtőútjainak életműbe épülő nagy kalandjai felé vezetnek. Ennek az elévülhetetlen humanista érdemeket hozó zenediplomáciának hivatalos elismerését bizonyítja, ha megkésve is, az a tény, hogy a Román Tudományos Akadémia, post mortem (nemrégiben) rendes tagjává választotta Bartók Bélát.

Tanulságos s az életpályán kitérőktől sem mentes, válságkorszakok által is tarkított emelkedőn jutott a zene legnagyobbjai közé. A váradai esztendő után – s már az édesapa korai halálát követően – a pozsonyi származású német édesanya városában érettségizett. 1899-ben, a millenniumi ezredéves Magyarország készülődéseinek légkörében, amikor már Ady is mutatja-jelzi tehetségét, az ifjú Bartók zsenialitását is hamar felismerték: 1903-ig a pesti Zeneakadémián tanul – és aratja első sikereit. Jogosan tekintik Dohnányi utódának. Ezt a minősítést hangsúlyozza első nyilvános fellépésének visszhangja is: az 1901 októberében Pesten tartott koncerten Liszt h-moll szonátáját adta elő.

Hogy milyen hatások érik? Wagner és Liszt romantikáját fogadja el, Richard Strausst csodálja, később Debussy világát érzi magához közel. S egyre több idő, kutatást-tanulmányozást szentel a magyar nemzeti zeneeszmény megismerésének s ez a folyamat lázadás eszköze (is) lesz számára.

S amikor Ady, Móricz Zsigmond, A Holnap és a Nyugat új szellővel hoz változást az addigi tespedtségéből éledő magyar művelődési életbe, a fiatal Bartók Béla már az európai koncerttermek pódiumain szerzi az első komponista-sikereket (1904: *Kossuth-szimfónia*) s készül a Valósággal és Változással való nagy találkozásokra. Most érik az első keserű csalódások. Válság-órák depressziói, a párizsi emlékezetes Rubinstein-kudarcs keserűsége (1905. aug.) állítják válaszút elé. S most találja meg a fény felé törés újabb válaszát: a paraszti népzene, „e természeti tünemény” felfedezése vezeti ki zsákutcájából. 1906 tavaszán híressé lett Edison-fonográfjával s Kodály Zoltán segítségével, vele összehangoltan kezdi a rendszeres gyűjtést. Együtt adják ki hamarosan, még 1906 végén a *Magyar népdalok* úttörő jellegű feldolgozásának sorozatát. E tevékenység szerves része 1909. évi júliusi bihari gyűjtőútja is. Mint később írja: összehasonlító kutatás célja vezette, elhatárolni azt, hogy népzeneinkben mi a sajátosan magyar. Majd kárpátukrán és délszláv népi melódiákat jegyez le s a csángóvidékre készül. Ettől a tervétől fosztja meg az I. világháború kirobbanása, de ezután – élete végéig s amikor tehette – állandóan tágul körben kutatta a Kárpát-medencével érintkező területek népzenejét.

Ám ez már nem „csak” összehasonlító folklorisztika, jóval több annál: az elnyomottak iránti rokonszenv kifejezése, tudatos vállalása a nem magyar népzene feltérképezésének. Ennek köszönhetően gyűjt 1918-ig közel 3500 román és 3200 szlovák népi dallamot!

Ám ez már a pesti Zeneakadémia tanárának – ahová időközben ki-nevezték – is érdeme. A zeneszerzői beérkezés korszakával együtt értékelhető siker. Most formálódott egyénivé, érett zenei stílussá muzsikája, pl. a már sajátos zenei jegyeket felmutató első operája, *A kékszakállú herceg vára*.

Már öntörvényű zeneszerzői nyelv exponense. Muzsikája individuális, disszonáns, modern válsághangzásaival (melyet parasztzene színezetei erősítenek fel) sajnos ellentmondásos fogadtatásra talál.

Ady és Móricz már megívta és megnyerte ekkor harcát, de Bartók 1912–18-as korszakában ismét válságba kerül, visszavonulásra kényszerül. És ismét jó a régi recept: gyűjtőutakban, tanulmányok és cikkek írásában oldódik belső feszültsége.

S ebből születik ismét erő (az Improvizációk), s ismét siker (Dohnányi Bartók-ciklusa), háború és házasság krízis-világában... Majd Móriczhoz, Juhász Gyulához – és többek között – hasonlóan ő sem kerülheti el sorsát: az új rend ellenforradalmi vádakkal illeti. Román tárgyú gyűjtései, publicisztikai miatt sovinszta támadások érik. Értethető, külföldön keres „menedéket”, azaz alkotásra alkalmasabb nyugodt légkört. Még nem „emigráció”, de menekülés ez. Önvédelmi akciója a sebzett léleknek.

„Visszagyökerezése”, azaz hazatérése 1923-ban történik, a *Táncsuite* komponálásának évében. Rendkívül gyümölcsöző évtizedét kezdi ekkor: 1924–1934 között két világrész 17 országában 271 nyilvános fellépéssel szerez világhírt! Egyik legismertebb ekkori művét, a *Cantata profana*-t a BBC 1934. esztendei londoni ősbemutatóján ünnepelték...

S itthon? Román kolindákat feldolgozó tanulmánya miatt (is) újból támadások keresztüztébe kerül. S a szokott mellőztetésekkel „büntetik”. Pl. A *csodálatos mandarin* bemutatóját halasztgatják. Válasza tudott: 1930–36 között Pesten nem vállal több szereplést. Majd a nemzeti szocialista párt németországi uralomrajutásától kezdve a Reichban sem. Ám a nagyvilág ünnepli, munkáit kéri. S Bartók már csak rendelésre dolgozik! A *Zene húroshangszerekre, ütőkre és celestára* – talán az életmű legnagyobb alkotása –, a *Divertimento*, a *Kontrasztok* mutatják prosperitását. S a pedagógusi elkötelezettség mutatkozik pl. a *Mikrokozmosz* univerzumában, másik ekkori népszerű zeneművében.

Ezt az új nekifutást gyúri alá a II. világháborús égés, valamint az a mély fájdalom, melyet az édesanya halála okoz. Nincs már helye a gyűlölködést hatalmi eszközként politikává fogadó Magyarországon sem, a humanistát riasztja a fegyverek ropogása és 1940 októberében Amerikába hajózik. Még nem a végleges emigrálás szándékával, de tört remények, vert illúziók muszájával. S lesznek ott még teltházás hangverseny-sorozatok, megszületik még a *Concerto*, születnek még

nagy tervek (régi gyűjtések publikálásáról), de Bartók lendületét is kettészakítja 1945 őszén a halál...

A magyar és az egyetemes zene talán legnagyobbját érte idegen földön, de őt méltósággal fogadó új hazában az elmúlás. Születésének 110. évfordulóján az életet és az életművet is példaként tekintve emlékezünk rá.

Dr. Indig Ottó

Bihari Napló, 1993. május 29–30., június 5–6.

HANGVERSENY EGYKORON

Amikor Bartók zongorázott

I.

Mikor nekifogtam e cikk megírásának, még csak nem is sejtettem, mekkora fába vágom a fejszemet. Mert mi itt a probléma? – gondoltam. Bartók, a magyar géniusz egyik megtestesítője, aki hírnevet, dicsőséget szerzett népünknek, mint tucatnyi balkezes politikusunk együttvéve. (Vigyázzunk csak! Ez a tény azért magában elég lett volna figyelmeztetőnek: jól hegyezzük ki azt a bizonyos lúdtollat, ha ilyen személyiség kerül terítékre!) Továbbá: tudjuk, hogy Bartók Béla 1922-ben játszott először Nagyváradon a nagyközönségnek, majd 24-ben (két alkalommal is), 1927-ben, s végül 1933-ban. Ez világos, ennek könnyen utána lehet járni. Az ember fellapozza a korabeli sajtót, kiragad egy-két jellemző mondatot a beszámolókból, kritikákból, beszélgetésekből – s kész a vázlatos kép: Bartók Nagyváradon. Még hozzá lehet tenni kuriózumként, hogy ez az ötszöri vendégeskedés (itt a koncertekről van szó természetesen, hiszen tudjuk, tízéves korában egy évet Nagyváradon járt iskolába, zenei stúdiumait akkor Kersch Ferencnél végezte – de bihari gyűjtőútjain is fölkereste városunkat, nem utolsósorban azért, hogy meglátogassa egykori kedves tanítványát, Fischerné Szalay Stefániát), tehát a nagyváradi fellépések (De-

mény Jánostól és Benkő Andrástól tudjuk), legalábbis szám szerint, megelőzték Baselt, Velencét, Glasgow-t.

S ha azt is figyelembe vesszük, hogy Bartók (igen sok utalást olvashatunk róla, többi között, saját nyilatkozataiban is) elsősorban zene tudósnak tartotta magát (micsoda hallatlan szerénység!), munkatársai, harcostársai, Kodállal az élen, csaknem 8000 magyar, 4400 román, 2000 szlovák, továbbá arab és török dallamot gyűjtöttek, s a zeneszerző Bartók épp erre a hatalmas dallamkincsre építette forradalmian új utakat nyitó zenei nyelvezetét, formavilágát, talán meg is érthetjük, hogy bár egyike kora legnagyobb pianistáinak, a koncertezést csak szükséges rossznak tekintette, a pódiumok világa alig vonzotta, de hát meg kellett teremtenie a kutatásaihoz szükséges anyagi fedezetet! Ami viszont Nagyváradot illeti, számára több volt kötelező penzumnál, amit le kell tudni azért a száz dollárért (ennyi volt a fellépti díja...). Ide mindig szívesen jött, jól érezte magát. (Zárójelben azért ide kíváncozik: a fásasztó koncertezést, amely törekeny fizikumát igencsak igénybe vette, a lehető legnagyobb gonddal, a rá jellemző tudói alaposággal, szinte skrupulózus pontossággal készítette elő: nemcsak a zongora kiválasztására, de szállítására, elhelyezésére, a világításra is személyesen ügyelt minden fellépése előtt!) Ami hangversenyei műsorának összeállítását illeti, az külön tanulmányt érdemelne. A preklasszikusoktól a romantikán át a huszadik századi zene legújabb alkotásainak bemutatásáig ívelt a sor, és saját műveivel csúcsosodott ki. Ha erre járt, arra is volt gondja, hogy megtisztelje a vendéglátó országot román népzenei feldolgozásainak műsorba iktatásával. És nem csupán udvariassági gesztusként. Ezzel is tudatosan a népek közeledését szolgálta, akárcsak barátja, Enescu. Lám, mind megannyi érdekes, jellemző tény és adat. Tehát ahogy készültem erre a kis ismertetőre, egyre mélyebbre kellett ásnom a Bartók-irodalomban, Szabolcsi Bence, Bónis Ferenc s főleg Demény János és dr. Benkő András írásaiban, monográfiáiban, s egyre újabb, értékes tudnivalókat hoztam felszínre, s alaposan kibővítve eddigi Bartókról szóló ismereteimet. Ez, ha egyébre nem, arra mindenképp jó volt, hogy tudatosabbá tegye a nagy mester iránti tiszteletemet, kötődésemet. Persze, mondhatják joggal, ez magánügy, s talán így is volna. Tanultam azonban (többek között) valami nagyon fontosat Ruffy Pétertől, a magyar

újságírás egyik legnagyobb alakjától, aki ugyancsak városunk szülötte.

Nos, visszatérve Bartók művészetéhez, kijelenthetjük, remélem, joggal, hogy ma, 1993-ban már nem számít kuriózumnak; disszonanciái, atonalitása nem fülsértő, élvezhetetlen, amint az az induláskor tűnhetett a nagy többség számára. Azt mondtam, remélem, de sajnos, nem vagyok róla meggyőződve. Ma is hallani olyan véleményt és ún. „értelmiségiek” részéről is, hogy „számomra a zene Brahms–Csajkovszkij–Verdivel be is fejeződik”. Ugyanakkor Bartókot a század első harmadában, itt, Erdélyben, így üdvöztették: „Egyetlen dicsérő szót se kell leírni. Csak a nevét. Így: Bartók. Ő majd aztán beszélni fog a hangversenypódiumon. És hogy fog beszélni... milyen rejtelmesen, milyen álomszerűen és milyen áradó szívvel. Hallgassuk csak meg!” A cikkíró, Gara Ákos, nem volt egyedül véleményével. Kicsit gondolkodóba esem: vagy az azóta eltelt hatvan-hetven esztendő szállt el nyomtalanul néhányunk zenei ízlése felett, vagy pedig az akkoriak közül egyesek, félek leírni, talán sznobériából, a frenetikus külföldi sikerek hatására, avagy pusztán megérzésből, az úttörő mellett tették le a garast, bár némely óvatos duhajok hangoztatták, hogy a végső szót a jövő mondja ki.

II.

Az elmúlt alkalommal odáig jutottunk, hogy már a század első felében, itt, Erdélyben is akadtak szép számmal, akik megértették a zenét, vagy csak egyszerűen számoltak azzal a hatással, mely a nagy hagyományokkal rendelkező nyugat-európai, amerikai zenei központokból Nagyváradra, Kolozsvárra stb. kisugárzott. Cecil Gray tanulmányai, a bécsi Musikblätter des Ansbruchnak, a kor nagy tekintélyű zenei folyóiratának a negyvenéves Bartókot köszöntő különszáma (hogy a külföldi, diadalmenetnek is beillő Bartók-turnék, bemutatók visszhangjáról ne is beszéljünk), kellően előkészítették az itteni talajt. A kor zenei szakíróira csak a legjobb fényt vet naprakész tájékozottságuk, no meg a mesterségbeli tudás, amellyel ilyen kényes témához érdemben hozzá tudtak szólni! Ne feledjük, Bartók, egészen ritka kivételtől eltekintve (pl. a bukaresti zenekari estje vagy az Enescuval közösen adott szonáta-koncertje, s egy-két balul sikerült vidéki pró-

bálkozást kivéve), egy szál magában állt ki a pódiumra itteni szereplései alkalmával, így hát a kritikusai, csakúgy, mint a nagyközönség, meglehetősen egyoldalú illusztrációt kaphattak a komponista műhelyéből kikerült opusokról: zongoradarabjait. Kamarazenéjéről alig, nagyzenekari, netán színpadi műveinek bemutatásáról szó sem lehetett.

Bartóknak tíz erdélyi turnéjáról tudunk, harmincnyolc hanversenyre (ezek közül öt-öt Bukarestben, illetve Nagyváradon zajlott le), legtöbbször estéről estére változó műsorral. Mint már említettük, 1922. október 24. az a jeles nap, amikor Bartók zongorája először szólal meg a nagyváradai színházban. Hogy milyen várakozás előzte meg koncertjét, elég, ha a kiváló muzsikust, Ștefan Mărcușnak a Nagyváradai Naplóban megjelent köszöntőjéből idézünk. Miután elismeréssel szól a zenetudós-zeneszerző bihari gyűjtőmunkájáról, s arról, milyen sokat köszönhet neki a román nép, hogy dalait egyedülálló művészetébe ötvözve világszerte ismertté teszi, így ír: „Ezért köszöntjük igaz lelkesedéssel és őszinte elismeréssel mi románok is a körünkbe érkezett legnagyobb zeneköltőt, Bartók Bélát. Rendkívüli művészetében egyforma lelkesedéssel fognak gyönyörködni románok és magyarok...”

Az est műsora, Scarlattai és Debussy művei mellett elsősorban saját szerzeményeit játssza: ekkor ismerkedhetnek meg a váradiak a felkavaró *Allegro barbaróval*, a tragikomikus *Medvetáncsal*, először hallhatják a lírai *Este a székelyeknél* ősi dallamait, négy régi székely népdal társaságában (énekelte Kelmay Ilona és Kovács Dezső). Hogy ő hogyan élte meg a hangversenyt „onnan felülről”? „Itteni hangversenyem szerencsésen lezajlott. A színház tömve volt, és a közönség egy részét – úgy látszik – eléggé érdekelte a szokatlan műsor”. Ezt írja Rezik Károly karmesternek Kolozsvárra. Mielőtt Nagyváradról továbbutazik, még „kiugrik” Belényesbe, barátja, Ioan Bușiția meghívásának eleget téve egy „röpke” háromórás hangversenyre. A Belényesben megjelenő lap (akkor ilyen is volt), őszinte, már-már naiv lelkesedéssel írja: „...Bartók úr szerzeményei fölülmúlhatatlanoknak tűnnek, szépségükkel és az előadásmód művészetével... Köszönjük neki, hogy megtisztelt bennünket...”

Két évig kell várni, amíg újra a Körös-parti városban találjuk a Mestert. Most (s a következő két alkalommal) a Katolikus Körben lép

fel (Arta mozi). Guttmann Miklós avatott tollából kapunk némi ízelítőt a koncertről: „Bartókot nem hallani – pótolhatatlan mulasztás. Ha egyenesen virtuóz pályára szánta volna magát, úgy Bartók a legelső, sőt, az „egyetlen” pianista lenne. Bartók neve ma: világfogalom...” – szögezi le. A vendég ezúttal műsorába iktatja Beethoven, Brahms és Chopin egy-egy hatalmas művét – a sajátjai mellett. A Nagyváradi Friss Újság, a Nagyváradi Estilap és a Nagyváradi Napló is részletes beszámolót ad a koncertről. Elgondolkoztató dr. Czeglédy Miklós vallomása: őszinte csodálója Bartóknak, az új muzsikának, bár a „hogyan” megértéséig még nem jutott el. A Nagyváradi című lapban pedig ezt olvashatjuk: „Lenyügözően éreztük a zsenialitásnak új – számunkra merész utakon járó – elképzeléseit, de csak szárnyalva tudtuk követni útjait, megjárni azokat még nem bírjuk.”

Számomra rokonszenves kritikusi megnyilvánulás, követésre érdemes.

Ugyanez évben, október 11-én Bartók ismét itt vendégeskedik, s ami a legérdekesebb: a leghangosabb sikert éppen a magyar és román népzenei gyűjtéséből származó dallamokra komponált műveivel aratja. Pedig „mellesleg” Beethoven, Lisztet, Chopint is játszott... Guttmann ezúttal is a teljes hódolat hangján ír: „Bartók művészete az eszményi tökéletesség perszonalifikációja. Teljesítményei előtt el kell némulnia minden kritikának...” A művész interjút is ad. Londoni, párizsi, salzburgi sikereiről érdeklődnek, valamint a Sztravinszkij és Schönberg zenéjéhez fűződő viszonyáról.

Hetedik erdélyi körútja során, 1927. február 19-én a régi olasz mesterek muzsikájával egészíti ki műsorát, s Kodály *Székely keservesével* – az újabb Bartók-alkotások mellett. Három lap is közöl beszámolót. Guttmann: „Így kell és másképp nem is szabadna Beethoven intonálni”. F. Szalay Stefánia: „Soha így Beethoven-művet nem hallottam még játszani!” (Op. 31/3, Esz-dúr szonáta) A 1927-es koncert után egy disszonáns hang is megszólal (dr. B. A.) a Nagyváradi Naplóban. Szerinte az est – kétségkívül rendkívüli értékű első része – csak ürügy a második rész, a szerzői est elfogadtatására. Természetesen ostoba és nevetséges állítás.

Következne az 1933-as, az utolsó váradi fellépés. A Nagyváradban írja dr. Bánáss László, a későbbi veszprémi püspök: „[Bartók] A ma

élő muzsikuskok között a legismertebb, a legegényibb és legtöbbet vitatott... Bartóknak tegnap kivételes sikere, megértő publikuma volt, és az ünneplés, mellyel körülvették és tapsolták, Várad közönségének is dicséret volt.”

Ezzel a méltatással talán le is zárhatnánk eszme-futtatásunkat, hisz egyformán reverencia a Mester és a vendéglátók, vagyis Nagyvárad felé. Nem lenne azonban teljes a rövid krónika, ha pár mondatban föl nem eleveníteném F. Szalay Stefánia személyes hangú értékelését: Bartók szerény volt, zárkózott, de önzetlen felkarolója a tehetségnek. Megkövetelte a legteljesebb őszinteséget, a nagy mesterek iránti alázatot, a kitartást, a munkát. Személyes példájával tanított: legyünk hűségesek az egyszerű néphez, szokásaihoz, zenéjéhez, mert ez a mai nagy és örökös megújítónk, a TISZTA FORRÁS.

Fekete Attila

Bihari Napló, 1995. március 29.

BARTÓK A TEMPLOMBAN

„Bartók neve – függetlenül évfordulóktól – nagy gondolatok szimbóluma.” (Kodály)

A várad-olaszi református templom volt a helyszíne minap a Bartók Béla halálának 50. évfordulója alkalmából rendezett emlékestnek *Boros Konrád Katalin*, a Kolozsvári Magyar Opera magánénekeese a nagy magyar zeneszerő dalait adta elő, *Orth Enikő* kísérte zongorán, aki a szebeni Művészeti Líceum művésztanára.

Kiváló építkező érzékkel válogatták össze műsorukat. A majd harminc dalt magában foglaló előadást a Pósa Lajos verseire komponált négy dallal kezdődött, amelyek hangzásvilágukban még a népies műdal hagyományaihoz kapcsolódnak (1904), és a *Falun* dalciklussal zárult (1924), ami már az érett Bartók, az egyetemes értékű bartóki zene világa. Nehézkés, bizonytalan indítás után a zenei anyag minőségi sű-

rűsödésével párhuzamosan fejlődött fel a két előadóművész. A *Tíz magyar népdal* ciklusban már teljes szépségében csodálhattuk meg az énekes tisztá, gazdag szopránját, a *Fehér Anna balladájában* pedig erőteljes drámai egyéniségét. A lassú tempójú dalokban jobban érvényesült, kiénekelhetőbb volt ez a dús hanganyag – betöltötte a templomot. A *Falun* ciklus különösen csengő, nehezen interpretálható dalmvilága volt az est csúcspontja. A *Bölcsődal* balladás, párbeszéd hangvételi mű, ez volt az a zeneileg legjobban megfogott, dramaturgiailag legszebben felépített Bartók-dal, amit a koncert folyamán hallhattunk.

Orth Enikő kiváló partnernek bizonyult, aki nemcsak mint kísérő, de mint szólózenész is jól ismeri és érzi Bartók zenéjét. Olyan egységes volt az énekhang és a hangszer kapcsolata, úgy segítette a zongorakíséret a szólóéneket, ahogyan csak a kiforrott kamarazeneszek tudják ezt a feladatot megoldani.

F. Bathó Ida színművésznő olvasta fel az összekötő szöveget, majd mitikus áhítattal szavalta el a román kolinda, a *Cantata profana* szépséges verssorait, a „tisztá forrást”, az abszolút igazságot kereső Bartók ars poeticáját.

A koncertet bizonytalankodó taps zárta. Szabad-e a templomban tapsolni? – merült föl bizonyára a hallgatóság soraiban a kérdés. Ha egy művészeti eseménynek ad hajlékot a templom, akkor a tapsnak, a tetszésnek, az örömmnek is hajlékot kell adnia. A művész érzi a közönységét ugyan, de fölmérni és mérni csak a tapson keresztül képes. A koncert színhelye csak a méltóságát, de nem a minőségét emeli egy művészi produkciónak. Boros Konrád Katalin és Orth Enikő bárhol kiváló teljesítményt nyújtottak volna. Valamilyen módon ki kell nyilvánítanunk a tetszésünket és hálánkat a művészi teljesítmény iránt. Még a templomban is.

Ari Nagy Éva

Bihari Napló, 1995. szeptember 26.

A MI BARTÓK BÉLÁNK

Ma, szeptember 26-án emlékezik a zenei világ arra a napra, amikor századunk egyik legkiemelkedőbb, meghatározó muzsikus egyénisége önként vállalt száműzetésben, New Yorkban örökre lehunyta szemét. Dolgozott és dolgozott, szinte az utolsó órákig: a *III. Zongoraverseny* és a *Brácsaverseny* komponálása közben érte utol a halál. „Csak azt sajnálom, hogy tele poggyással kell elmennem!” – mondotta a szanatóriumban, amikor megértette, hogy hiába az emberfeletti erőfeszítés, lassan kihull kezéből a toll...

A mai évforduló kapcsán elgondolkozhatnánk a vak sors kegyetlenségén, amely lám, nem válogat, amikor létünket kiméri; a legnagyobbak élete fonalát is elmetszik a Párkák, ha eljön a pillanat, s nekünk be kell érnünk azzal, amit a zseni hátrahagyott, amit addig alkotott. Közhely ez persze, és nem vezet sehová. De nem tehetünk róla, annyira szeretnénk belekukkantani annak a poggyásznak a titkaiba, magunkévá tenni kincseit. Mindhiába. Bartók örökül hagyta számunkra a *Cantata profanát*, a három nagy *Zongoraversenyt*, *Hegedűversenyeiket*, a *Zenét*, a *Divertimentót*, a *Kékszakállút* és a *Mandarint*, *Szonátákat* és *Vonósnégyeseket* s mennyi mindent még! – és nekünk hálásaknak kell lennünk, hogy mind e sok csoda a mienk, naponta hallgathatjuk, s erőt meríthetünk belőlük.

Mint láttuk, maga mondta halálos ágyán, mennyi mondanivalója lett volna még, és mégis. Életműve, így, ahogyan pont került rá, felrázta a XX. század zenei világát, amely pedig nem fukarkodott addig sem a meglepetésekkel, meghökkentő újításokkal. Mégis Bartók zsenije volt és maradt az a lendítő erő, amely a legnagyobb távlatokat nyitotta a muzsika jövője előtt. Nemcsak megteremtette a legszilárdabb összekötő kapcsot múlt és jelen között, következetesen tovább vitte Beethoven és Liszt legrejtettebb álmait, kiteljesítve azokat, felkutatta és megmerítkezett a tiszta forrásból, felmutatva a világnak azt a hatalmas összefüggést, amely a népek zenéje között felfedezhető. Ő juttatta el többek között a magyaros zenét a magyar zenéhez: ez után

már nem a Csak egy kislány s a hozzá hasonló édesbús, talmi melódiákon, hanem a *Mikrokozmosz*, a *Kolindák* s a többi, évszázadok mélyén fogant, nemzedékek hosszú sora által fényesre csiszolt dalok hangjain nő fel az új nemzedék. És nemcsak a magyar. Bartók és Kodály olyan ötvösökhöz hasonlíthatók, akik maguk szálltak alá a bányába a drágakőért: s a foglalat, amit remekeltek, méltó a talált kincshez.

Bartók életműve, egyénisége, humánuma igazolt egy ma újra vitatott, bebiztosított igazságot: bár a kultúra egyetemes, mindenki, bárhova veti a gondviselés – vagy az átok? –, csak saját anyanyelvében, népe iránti hűségben válhat óriássá, vagyis emberré! A *Kossuth-szimfónia* megírásának idején, huszonkét évesen, ilyen vallomást tesz: „Én részemről egész életemben, minden téren, mindenkor és minden módon, egy célt fogok szolgálni: a magyar nemzet és a haza javát...”.

Forradalmához mindvégig hű marad. (Bár a haza nem kényeztette el...) És mi a legcsodálatosabb? Hazafisága soha nem fajul olcsó nacionalizmussá, s nem gátolja meg abban, hogy ne forduljon kitért lélekkel más népek felé. Amikor kezébe veszi a vándorbotot, összecsomagolja szegényes fonográfiát, hogy felkutassa, feljegyezze a szomszéd népek dalait (csak román népdalt gyűjtött ezernyi), nemcsak zenetudósként mutat példát, de bebizonyítja, hogy a jó értelemben vett patriotizmus nem összeegyeztethetetlen a népek közötti testvériséggel. Sőt.

Egy korábbi alkalommal részletesen szóltunk erdélyi, romániai útjairól, vendégszerepléseiről, Nagyváradhoz fűződő kapcsolatairól. Tudjuk, hogy igen hányatott gyermekkorra volt. (1881. március 25-én született Nagyszentmiklóson, ahol édesapja a mezőgazdasági iskolában tanított.) Korai gyász érte, apja harmincéves korában meghalt, s édesanyja hősiességének köszönhetően a törékeny, beteges gyermek, hogy egyáltalán életben maradt. Tehetsége igen korán megnyilvánult, e köré valóságos legendák szövődnek. Miután a nagyváradi premonstreiek híres tanintézetébe írták (nagyénjénél, Voit Emmánál lakott), a püspöki Székesegyház orgonistája, karmestere foglalkozott zenei nevelésével. Bámulatos anyag ment át a zsenge gyermek kezén, pl. a Waldstein-sonáta (ezért később sokan meg is rótták Kersch Ferencet, mesterét, aki egyébként Liszt tanítványa volt, hogy túlerőltette a beteges kisfiút). Ám az már tízévesen sem érte be csak a

csúcsokkal. Készült küldetésére, hogy majdan rikoltó, dörgő hang-
özönbe ültesse át e barbár század rémképeit, embertelen disszonan-
ciáit.

Az évfordulóról az egész világ megemlékezik, fényárban úszó
hangversenytermekben, aranyozott operaházakban szólalnak meg
halhatatlan művei. A nemzetközi tisztelgés a lángész előtt minket is
figyelmeztet: legyünk büszkék nemzeti értékeinkre, vigyük tovább a
nagyjaink gyújtotta lángot. Ez adjon erőt és öntudatot a ránk váró
megpróbáltatásokhoz.

Fekete Attila

Harangszó, 1995. november, VI. évfolyam, 23. szám

CSAK TISZTA FORRÁSBÓL

Bartók Béla halála óta eltelt ötven év bizonyította, hogy nagy ze-
neszerzőként a 20. század klasszikusaként tiszteli és tartja számon a
világ zeneirodalma. Művei nap mint nap felcsendülnek a rádióban, a
televízióban, koncerteken, jeles előadóművészek, híres együttesek
tolmácsolásában vagy egyszerű műkedvelők, gyermekek lelkes elő-
adásában.

Sokszor hallunk csodás dallamokat anélkül, hogy tudnánk, bartó-
ki műveket hallgatunk. A Kossuth rádió *Határok nélkül* című műsorá-
nak szignálja egy ilyen dallam; a zongorára írt *Hat román tánc*-ből,
melyet 1915 adott ki Ioan Bușiția belényesi barátjának ajánlva. Mi a
Székely Zoltán hegedű-zongora átíratban halljuk este 21.30-kor, reg-
gel 5.40-kor e szép melódiát.

A népzene kiapadhatatlan forrása a műzenének. Bartók Béla a ma-
gyar népzene gyökereit kutatva jutott el a szomszéd népek zenéjének
gyűjtéséhez, rendszerezéséhez. A zenében is kereste azt, ami össze-
tartja a népeket, ami közös kincs, a zene legnemesebb ága – a népzene.

A bartóki életrajz ismeretében fontos fordulatot jelent az 1940-es
év, amikor a Berlinben sikeres évadot záró zongoraművész a Gömör
megyei Gerlicepusztára (ma hivatalos neve Gerlice) utazott nyaralni,

a Fischer-birtokra fizető vendégként. A szalon melletti szobát bérelte, ahova féltve őrzött hangszerét is elhelyezhette. A zongorát ökrös szekérral hozták a vonathoz 100 km-re eső birtokra, amelyen napon-ta rendszeresen gyakorolt, komponált. Ha elfáradt, sétálni ment a csodálatos parkba és a faluba, ahol a parasztoktól „tisztá forrásból” szlovák népdalokat jegyzett le. A nyaralóvendégek egyik cselédlánya, a kibédi születésű (Marostorda vármegye) Dósa Lidi sok magyar népdalt énekelt. Tehát ezeket is tisztá forrásból jegyezte le. Már népdalgyűjtő munkássága elején egyszerre jelentkezett a nemzeti és más népek dalainak lejegyzése, gyűjtése, rendszerezése. A népzenekutatósi hivatást feladatának, misszióknak tekintette a sokoldalú zenész (zongoraművész, zeneszerző és 1907-től a Budapesti Zeneakadémia tanára volt).

Elődei közül Vikár Béla több, fonográfra gyűjtött népdalgyűjteménye hatására ő is elindult eldugott falvakba, eredeti népdalokat gyűjteni fonográf-fal (1904).

1905. március 18-án Gruberné Sándor Emma (később Kodály Zoltánné), a nagy kultúrájú író, aki pártfogolta és szalonjába egybegyűjtötte az ifjú művészeket, bemutatta Bartóknak Kodály Zoltánt. Rendszeres gyűjtőtevékenységére ösztönzően hatott Kodály Zoltán barátsága és Kodály népdalgyűjtései, valamint tudományos dolgozatai. Életre szóló barátságukat az első közös munka fémjelzi, az 1906-ban megjelent *Magyar népdalok* (fele Bartók, fele Kodály gyűjtésű), zongora és énekhangra átírt népdalgyűjtemény.

Nővérének írta: „A magyar népdalok legszebbjeit összegyűjtöm és a lehető legjobb zongorakísérettel, mintegy a műdal nivójára emelem. Ez arra volna jó, hogy a külföld ilyen gyűjteményből megismerhesse a magyar népzeneét.”

A sorsdöntő gyűjtemény első dalát ma már széles néptömeg énekli, de kevesen tudják, hogy Bartók Béla Békésgyulán gyűjtötte, és neki köszönhetjük, hogy nem ment feledésbe ez a szép dallam (*Elindultam szép hazámból*).

Az Alföldön és Dunántúlon 1906-ban, majd 1907-ben Erdélyben gyűjtött, ahol a falvak tanítói segítettek tudományos gyűjtésében, vendégszeretettel és az énekesek toborzásával. Erdélyben ismerte meg Bartók a magyar népdal régi stílusát, az ereszkedő szerkezetű dalokat (a félhangnélküli ötfokúságot), amit műveiben is felhasznált.

A népzene tudományos feldolgozása zeneszerzői munkásságával forrott össze. „Akkor lehet csak igazán intenzív a paraszt zene hatása valakire, ha az illető a paraszt zenét ott, a helyszínen, a paraszttal közösen átélhette.” Az erdélyi út után közölt *Tíz könnyű zongoradarab* (1908) ötödik része *Este a székelyeknél* – eredeti Bartók-dallam, amit sokan népdalnak vélnek. A IV. és V. osztályos énekeskönyvekben évek óta ez a változat szerepel, de a köztudatban székelyhimmuszként éneklük Jankovich Ferenc szívhez szóló szövegével, amely állandó aktualitással szól hozzánk. Ez a dallam csendül fel a *Magyar képek* (1931) zenekari változatban is.

Bartók zeneszerzői pályáját a népzene és műzene szerves kölcsönhatása jellemzi, melyet a fenti példa is bizonyít. Szabolcsi Bence, mint a bartóki életmű jó ismerője, mintegy 8000-re teszi a Bartók által lejegyzett népdalok számát: 2721 magyar, 2600 szlovák, 2546 román, kisebb számban arab és török dallamokat. Sok fáradságot igényelt ezen nyelvek elsajátítása, sokoldalú tudást, precíz munkát igényelt a gyűjtés. Kodály idézi: „kezdettől fogva tisztában volt vele, hogy a szomszédos népek zenéjének ismerete nélkül, a magyart sem ismerhetjük meg igazán.”

Bartók nem véletlenül jutott el a román népdalok gyűjtéséhez. 1908-ban gyűjtött első ízben román népdalokat, Torockón időző román székelyhidasi lányoktól (Podeni, Kolozs megye). Denijs Dille belga zenetörténész – aki 1961-től a budapesti Bartók Archívum munkatársa –, egyik leghíresebb Bartók-kutató, közlésében ismerjük azt a tényt, hogy Cornelia Nicola, Bușiția Jánosné, a belényesi görög katolikus leánygimnázium ének-zongora tanárnője Budapesten végezte a Zeneakadémiát (1909). Bartók a hallgató román tudását ismerve megkérte, segítsen lefordítani az eddig gyűjtött román népdalok szövegét. Cornelia Bușiția meghívta a nyári vakációra Bartókot Belényes és környékére gyűjteni. Ez ügyben az első bartóki levél őt keresi meg, tehát a fő érdem az ő nevéhez fűződik, hogy ezen a vidéken kezdett román népdalokat gyűjteni.

Ioan Bușiția, a belényesi főgimnázium zene- és rajztanára, Cornelia férje, levelezés útján, majd Belényesben ismerte meg Bartók Bélát. Odaadó hűséges segítőtársa, barátja volt élete végéig. Mindenkiből barátságosan fogadta a törekeny, „szemüveges urat”. Tudományos munkájában a román értelmiség is segítette.

1910 tavaszán Ioan Bușiția tanácsára Bartók bemutatkozó levelet küldött Bukarestbe G. D. Kiriac tekintélyes zeneszerzőnek, kérve közbenjárását a Román Tudományos Akadémiánál a bihari gyűjtés kiadásában, ami 1913-ban sikerült is.

Dr. Constantin Pavel belényesi tudós filológus (teológiát Budapesten, filozófiát Kolozsvárt végzett), a máramarosi és hunyadi gyűjtések szövegkorrektora és a román előszó írója, közeli munkatársa lett és lelkes híve, jó barátja Bartóknak. A máramarosi gyűjtést 1923-ban saját költségén Münchenben németül, és a kolinda-gyűjteményt Bécsben 1935-ben szintén németül jelenteti meg Bartók.

A bartóki zene megértéshez a magyar népzene mellett a kelet-európai népek zenéjét is ismernünk kell, azok típusdallamait, hangsorait, ritmikáját és dinamikáját. A népzenei kutatás nemzetközi szószólóját halála után a Béke Világtanács tüntette ki.

„Az én igazi vezéreszmém azonban, amelynek, amióta csak mint zeneszerző magamra találtam, tökéletesen tudatában vagyok: a népek testvérré válásának eszméje, a testvérré válásé minden háborúság, minden viszály ellenére.”

Bartók Béla

Ez a gondolat vezessen minket napjainkban is, hogy megérthessük és szerethessük Bartók zenéjét.

Mărunțelu Ágnes

Bihari Napló, 1995. november 25–26.

KIEMELKEDŐ ZENEI ESEMÉNYEK

(...)

A hét kiemelkedő eseménye volt a Bartók Béla-est. Elhangzott a *Divertimento* vonószzenekarra, valamint *A kékszakállú herceg vára*. Vendégkarmesterként Hary Béla vezényelte a nagyváradi filharmonikusokat, s két vendégművész: Boros Konrád Erzsébet és Herz Péter (mindketten Váradról elszármazottak) avatta hitelessé az igényes operát.

A háromtétéles *Divertimento* lényegretörő, lehiggadt s a klasszikus formaeszményt követő stílusát a karmester kiváló érzékenységgel mintázta meg, kifejtve a benső nyugtalanságot, a szenvedély sodró erejét. A két művész előadásában megvalósult az a bartóki szándék, amely a magyar zenei deklamációt hivatott megteremteni. Kiválóan oldották meg az ének-beszéd népdalos ihletét, a drámai mondanivaló sűrítettségét, szimbolikáját. A zenekar illusztratíván, egyenlő társként vitte színre e misztérium-opera sajátos jelképekre épülő világát.

Örömmel fogadtuk előadásukat, s elvártuk volna, hogy a Bartók tiszteletére rendezett koncerten többen is megjelenjenek...

Tuduka Oszkár

Bihari Napló, 1995. december 6.

BARTÓK EURÓPAI NAGYSÁGA

Bartók – talán elnézik, hogy közhellyel kezdem – magyarnak született. Ha Kossuth szerint Széchenyi a politikai szintéren a legnagyobb magyar volt, akkor – szerintem – Bartók Béla e megtisztelő címet zenei berkekben vívta ki magának. Bárhol játsszák a világon, a zeneértő fül a magyar földre gondol, mint ahogy Mozart is úgy volt

osztrák Bécsben, hogy mindenütt játszották. Hogyan lett Bartókból európai „polip”? Úgy, hogy tudományos és polgári kapcsolatai behálóztak szinte minden földrészt. Miközben a török és arab kultúrát „leste”, már ismerték nevét az Újvilág tájain. De maradjunk inkább hazai vizeken: milyen kapcsolatai voltak Belényesen, vagy csak román- és szlováklakta településeken? Ki merné állítani, hogy eleve sikerrel kecsegtető, nagy múltú nemzetek kultúráját nézte? Hogy a háború előtti Nagy-Magyarországról – ahol éppúgy otthon volt a román a szerbbel, mint a szlovák a bolgárral – ne is beszéljek. Az említett nyelveket jól beszélte, s talán ennél fogva értette és értékelte e népek szellemi megnyilvánulásait. Úgy falta a műveltségüket, hogy önismeretük gyarapításában is közöttük lehessen. Azt hiszem, az ő példája vezetőink és szomszédaink számára is megtartó érték lehetne. Ha Szent Lászlót egykor Erdély védőszentjének tudták, akkor Bartókot ma a kisebbségek védelmezőjének kellene tekinteni. Többségi honatyáink fejére (amikor bántanak minket) joggal olvashatnánk, hogy azt, amit ő a zenében értünk tett, azt értük is tette, az ő kultúrájukért is „verte” a zongorát. Az egymás mellett élő népek iránti nyitottságával és azonosulni tudásával – ha csak a zenében is –, van-e nagyobb magyar ma nála?

Szombati István

Hírlevél (a Nagyváradi Premontrei Öregdiákok Egyesületének lapja), 2001., I. félév

EGYKORI JELES DIÁKJAINKRA EMLÉKEZÜNK

BARTÓK BÉLA 1881 márciusában született a bánáti Nagyszentmiklóson. Édesapját, a zenekart szervező, gordonkán, zongorán játszó mezőgazdasági iskolaigazgatót igen korán elvesztette. Édesanyja, Voit Paula áldozatkész erőfeszítéseinek köszönhetően már törékeny, beteges gyerekként megcsillogtathatta tehetségét. A nagyváradi premontreiek tanintézetének diákjaként a püspöki Székesegyház orgonistája, Kersch Ferenc (Liszt Ferenc tanítványa) foglalkozott zenei

nevelésével és ráérezvén Bartók Béla képességeire, a legkomolyabb zeneművek előadtságával ösztönözte kibontakozását. Az ifjú bartóki életút következő állomásai: Nagyszőlős majd Pozsony, ahol zongoratanára Erkel László, Erkel Ferenc fia. Majd a mind teljesebb értékű tevékenység következik, amelyről könyvtárnyi kötet tanúskodik szakavatottaktól, így ettől itt és most eltekintünk. Ám kötelességünknek véljük emlékeztetni olvasóinkat Bartók Bélának a *Kossuth-szimfónia* megírása idején tett vallomására: „Én részemről egész életemben, minden téren, mindenkor és minden módon, egy célt fogok szolgálni: a magyar nemzet és haza javát...”

Hazafiságát példamutatóan egyeztette a „népek testvériségének eszméjével”, amikor zenefolklór kutatásain keresztül megismertette a világgal nemcsak a magyar népzene, de szomszédainak dallamkinccsét is. Hűséges munkatársa, a belényesi tanár, Ioan Bușuția és kísérői támogatásával ezernyi román népdalt gyűjtött össze a dél-bihari tájakra. Bihari népdalgyűjteményét 1913 novemberében Kiriác gondozásában a Román Akadémia adta ki.

Bartók Bélát művészi és tudományos humanizmusa készítette önkéntes száműzetésbe a második világháború elején. Amerikában, ahol egy percig sem érezte magát az Ígéret Földjén és betegsége miatt nem tudta közkinccsé tenni például román–török népzenei gyűjtését sem, szinte a *III. Zongoraverseny* és a *Brácsaverseny* komponálása közben érte utol a halál, 1945 szeptemberében.

A nagyváradi Úri (most Ciorogariu) utcában, a Premontrei Főgimnázium (jelenleg M. Eminescu Országos Kollégium) központi lépcsőházának falán dombormű őrzi Bartók Béla emlékét. Érmihályfalván pedig a magyar közösség róla nevezte el művelődési otthonát. De Bartók Bélára emlékezünk bármely időben és helyen, amikor fölcsendülnek műveinek dallamai.

Vesselényi Tibor

CANTATA PROFANA

A Kolozsvárról érkező Hary Béla lesz a koncert karmestere, a filharmónia énekkarát pedig Avram Geoldeş vezényli, s szólistaként lép fel a fiút alakító Hatházi István tenor és az apát megjelenítő Gheorghe Roşu bariton. A népek testvérré válásának eszméjét hirdető mű román kolindaszövegekre épül, amelyeket Bartók fordított magyarra és dolgozott át. A mű szimbolikusan veti fel a természetben feloldódó, a természet tiszta forrásánál önmagát megtaláló európai ember gondolatát. Muzsikáját a népzenéből meríti, ám nem másolja azt, hanem idézetszerűen alkalmazza. A háromrészes formai egység keretezi a tartalmi elemeket.

Az „apó” kilenc fia szarvasvadászatra indul, és az erdő sűrűjében maguk is szarvasokká változnak. Apjuk nyomukba szegődik, s puskájjával meg is célozza a fiúkat. A legkedvesebb közülük így szól: „Kedves édesapám, ránk te sose célozz..., mert mi téged tűzünk szarvaink hegyére.” Majd az apa hazahívja fiait, de azokat sem az otthon melege, sem a terített asztal, sem a töltött serlegek, sem az édesanya hívó szava nem hatja meg: „Mert a mi szarvunk ajtón be nem térhet, a mi szájunk nem iszik pohárból, csak tiszta forrásból.”

A szabadságot megízlelő kilenc szarvas már nem térhet vissza az otthon rabságába. Szövevényes ellenpont (vadászfúga), bonyolult kromatikus szólók, egyszerűség és tisztaság vagy eksztatikus tenor szólam avatja a művet erőteljes, a XX. század gondolatát hangsúlyozó ember testvériségének hordozójává.

Tuduka Oszkár

BARTÓK- ÉS ENESCU-MŰVEK

Rangos zenei esemény koronázta a Varadinum ünnepi hetet. Ez alkalommal Bartók Béla *Cantata profana*-ját is bemutatták a közönségnek.

Maga a szerző, Bartók írja levelében: „A népek tesvérré válásának eszméje minden háborúság és minden viszály ellenére valósulhat meg.” A három szakaszból álló alkotás egyrészt epikus, másrészt drámai hangot üt meg, a befejezésben pedig visszatér az első rész gondolatvilágához. A szerzemény megeleveníti a kilenc csodaszarvas történetét. A kórus indítja a történetet elbeszélő formában, majd hirtelen váltásként harsány kúrthang szólal meg: fuga és négyszólamú vegyes kar idézi fel a vadászatra induló fiúk történetét. Sejtelmes tónusú motívumtöredékek sorjáznak hárfaglissando kíséretével, s népdalidézettel jellegű fordulatot jelez a muzsika: erdő sűrűjében a fiúk szarvasokká lettek. Az énekstílus sajátos feszültségét tükrözi az apát fenyegető legnagyobb, legkedvesebb fiú szólama. A bariton az apa fájdalmas szavait sugallja, végezetül a kórus sejtelmesen elhalkulva fejezi be a cselekményt. Az est karmestere, Hary Béla teljesítménye mintaszerű volt. Minden egyes gondolatot gondosan megformált, nagy figyelmet fordítva a ritmusra, a gyakran változó ütemek megmintázására. A filharmónia kórusát Avram Geoldeş tanította be. Az osztott vegyes kar példás előadása, a művet végigkísérő hangszíne, dinamikája kiválóan támasztotta alá a zenekari játékot. A fiút megjelenítő tenor, Hatházi István jól birkózott meg nehéz szólamával. Gheorghe Roşu baritonja az apát formálta meg kulturált énekléssel, letisztultan, a mű gondolatához idomulva oldotta meg feladatát az énekes. A nagy sikerű esten szólalt meg Bartók 1939-ben komponált, súlyos mondanivalót tartalmazó, háromtételes vonóskari Divertimentója, amelyben már világosan felismerhető a magyar népdal hangja. Jól egészítette ki a műsort George Enescu első C-dúr, négytételes, 1904-ben bemutatott *Szvitje*.

BARTÓKRA EMLÉKEZTEK

Bartók Béla halálának hatvanadik évfordulója alkalmából hangversenyt rendeztek a nagyvárad-velencei Római Katolikus Kultúrházban.

A péntek esti koncerten az ismertebb és népszerű kompozíciók mellett a modern hangzásvilágú *II. Vonósnégyes* második tételét is meghallgattuk. A második elemista Oláh Zoltán a 85 népdalfeldolgozást tartalmazó *Gyermekeknek* című sorozatból az elsőt szólaltatta meg, máris mutatkozó tehetséggel. A *Tíz könnyű zongoradarab*ból (1908) a hegedűre átírt *Este a székelyeknél* címűt a kilencedikes Oláh Boglárka játszotta hangulatébresztően, játékosan, szép tónussal. Zongorán mindkét kis előadót édesanyjuk, Oláh Gabriella kísérte.

Népzenei fogantatás

Szabó Annamária elsőéves hallgató kellemes, meleg szopránjával közvetítette a *Puha meleg tolla van a kismadárnak* című dalt Réthi Brigitta (XII. osztály) zongorakíséretével. Az 1926–1939 között komponált *Mikrokozmosz* 150 darabjából a bolgár ritmusban írt hatodik táncot Bálint Johanna fiatalon abszolválta tanárnő játszotta zongorán, visszaadva a mű sajátos ostinátós, szilaj tempóvételét. 1915-ben a szerző Belényes környéki gyűjtését is felhasználva írta meg a *Román táncokat*, melyeket Székely Zoltán írt át hegedűre. A mesterkurzust végző Costin Szabó Éva művészi előadásában élvezhettük az ősi román táj hangulatát idéző darabot. Méltó társa Thurzó Zoltán (ötödév) volt, aki művészi játékával egészítette ki a szólista szándékát.

Modern hangvétel

A Gombosi B. – Balázs Béla verseire komponált modern hangvételű *Öt dalból a Nyár* címűt Gergely Tóth Erna kidolgozott, kulturált

szopránszólamával avatta érzékletessé, Szeghalmi Péter Emese muzikális kíséretével. Végezetül ideális vonóshangzással, a kamaramuzsikálás bensőségével, a modern zene előadási rejtelmeibe bevezetve szólalt meg az I. világháború gyűlöletes atmoszférájában írt háromtételű *II. Vonósnégyes* vallomásszerű második tétele, az *Allegro molto capriccioso. A fából faragott királyfi* népzenei fogantatásával rokon, az arab folklórt is felhasználó, valamint Schönberg és Sztravinszkij hatását is mutató alkotást a Varadinum vonósnégyes adta elő. Tokaji Ágnes (I. hegedű), Costin Szabó Éva (II. hegedű), Thurzó Sándor József (brácsa) és Marcu Sikes Ágnes (gordonka) összehangolt játéka méltó emléket állított Bartók Béla halhatatlan muzsikájának.

Tuduka Oszkár

Bihari Napló, 2006. március 25.

BARTÓK BÉLA HELYI KAPCSOLATAI

Ma ünnepli a zenekedvelők egyetemes tábora a világhírű zeneszerző, zongoraművész és népzenekutató, Bartók Béla születésének 125. évfordulóját. Bartóknak váradi és bihari kapcsolatai is voltak.

Nagyvárad és Bihar megye méltán büszkélkedhet azzal, hogy a zenekultúra e hatalmas géniusza több szállal kötődik ezekhez a helyekhez. Bartók Bélát alig tízévesen második gimnáziumi évére özvegy édesanyja a nagyváradi Premontrei Gimnáziumba íratta be, s az 1891-1892-es tanév első két harmadát itt végezte.

Már ekkor megnyilatkozott rendkívüli zenei tehetsége, s azért hozta édesanyja Nagyváradra, mert itt élt nagynénje, s így a gyermek családi környezetben folytathatta az édesanyjától kapott zenei nevelést.

Váradi képzés

Váradi zongoratanára Kersch Ferenc, a katolikus püspökség muzsikusa és orgonistája, a jeles zeneszerző volt, aki sikeresen vezette be

a gyermek Bartókot a klasszikus zene világába. Az idegenbe szakadt gyermek nagy szorgalommal és sikeresen folytatta zenei tanulmányait, de nem érezte jól magát a számára idegen váradi iskolai környezetben, ráadásul egészsége is megromlott. Orvosi tanácsra édesanyja a húsvéti szünet után már nem vitte vissza a premontreiek iskolájába. Ezzel lezárul Bartók Béla váradi kapcsolatainak első szakasza.

Másodszor a már sikeres és nemzetközi hírnévre is szert tevő Bartók úgy került ismét kapcsolatba Nagyváradral, hogy budapesti zeneakadémiai tanárként egy tehetséges nagyváradi hallgató, Szalay Stefánia lett egyik első és legkedvesebb tanítványa. (Szalay Stefánia később óriási szerepet játszott Nagyvárad zenei életének fellendítésében. Életéről, munkásságáról Emődi János könyve megjelenés előtt áll.) Bartók és tanítványa között őszinte és tartós baráti kapcsolat alakult ki. Később Bartók gyakran küldött volt tanítványának zenei könyveket, kottákat, kéziratokat, és évente többször fogadta őt koncertműsorainak véleményezésére.

Kupán Árpád

Bihari Napló, 2006. április 28.

BARTÓK-EMLÉKNAPOK NAGYVÁRADON

Bartók Béla zeneszerző születésének 125. évfordulóján emléknapokat és konferenciasorozatot szervez a Romániai Magyar Zenetársaság.

Ma 19 órától hangverseny lesz a Királyhágómelléki Református Egyházkerület dísztermében. Válogatás Bartók műveiből: *44 hegedűduó*, *Mikrokozmosz*, *Allegro barbaro*, *op. 14-es Szvit*, *Improvizációk*, *Hat román tánc hegedűre és zongorára*, *Nyolc magyar népdal*, *Falun* (szoprán hangra és zongorára), *I. rapszódia gordonkára és zongorára*, *Egynemű karok*. Közreműködnek: a PKE diákjai, tanárai, egynemű kara és meghívott előadók – Tokaji Ágnes, Costin Szabó Éva, Thurzó Zoltán, Bálint Johanna, Lászlóffy Zsolt, Kővári Eszter Sára (m.v.), Morzsa Oszkár (m.v.), Brugós Barta Anikó.

Konferencia

Április 29-én, szombaton 10 órától Zenetudományi Konferenciát tartanak a Lorántffy Zsuzsanna Református Egyházi Központban, ahol Lászlóffy Zsolt: *Bartók Béla Kossuth-szimfóniájáról*, Németh István (m.v., Budapest): *Bartók hatása az erdélyi magyar zeneszerzőkre*; Dr. Szegő Péter: *Zeneszerző-technikák bemutatása a Mikrokozmoszban*; Kedves Tamás: *Interpretációs lehetőségek Bartók I. rapszódijának előadásában*; Dr. Angi István: *Bartók költői világa*; Pávai István: *Bartók és a Néprajzi Múzeum*; Laskay Adrienne: *Bartók kórusművészete*; Sebő Ferenc (m.v., Budapest): *Bartók és a magyar népzene* előadások hangzanak el.

Április 30-án, vasárnap 19 órától a Királyhágómelléki Református Egyházkerület dísztermében fellép a Sebő együttes *Bartók világa* című műsorával.

14 órától megemlékezést tartanak Nagyszentmiklóson, Bartók szülőföldjén.

Bihari Napló, 2006. május 2.

A BARTÓKI ZENE SZAVAKBAN

A zenetudományi konferencia programjában az ismert magyarországi muzsikus, Sebő Ferenc beszélt Bartók és a magyar népzene kapcsolatáról.

Az előadó hangsúlyozta, Bartók fedeztette fel az eredeti ősi magyar népdalt. Ahogy kutatásai egyre kiterjedtebbek és alaposabbak lettek, úgy erősödött benne a meggyőződés, hogy a magyar polgári kultúra megteremtése csakis népi-paraszti gyökerekből kiindulva érhető el. Bartók a maga útján haladt, pedig tudta, hogy az akkoriban egyre inkább teret nyerő avantgárd mozgalom mindenféle folklorizmust elutasít. Ennek ellenére Bartók kutatta a népzénet, és figyelme kezdettől fogva más népek dallamvilágára (szlovák, román, szerb, sőt arab) is kiterjedt.

Milyen magyar?

Később a román népzene vált etalonná számára, mert az európai műzenei hatásoktól mentes népdalaik tisztábban megőrződtek. Sebő Ferenc Bartók zenei értékítéletének változásai nyomán a már sokak által feltett kérdésre kereste a választ: mi történt Bartók magyarságával? Hangsúlyozta: Bartóknak nem a magyarsága veszett el, hanem a magyarságképe változott meg. Miután jobban megismerte a terepet, a közép-kelet-európai népek autentikus népzenejét és hagyományos életformáját, akkor formálódott ki benne egy differenciáltabb valóságkép. Az előadó végezetül megállapította: Bartók nemzeti szintű globalizációt hajtott végre, mert 800–900 év hagyományát fedezte fel, ami úgy magyar, hogy európai is.

Nem mindenkié

Saját előadását követően Sebő Ferenc felolvasta Pávai István tanulmányát is, majd kötetlen beszélgetéssel zárult a konferencia. Ekkor Sebő Ferenc elmondta, hogy ma már a fiatalság nem tanul meg táncolni és énekelni, lassan-lassan már beszélni sem tanulnak meg, ezért fontosak a kultúra intézményei. Véleménye szerint a zene nem mindenkié, ahogy azt Kodály Zoltán mondta, hanem azoké, akik művelik.

Pap István

Bihari Napló, 2006. május 2.

BARTÓK-EMLÉKNAPOK A LORÁNTFFYBAN

A Romániai Magyar Zenetársaság szervezésében konferenciasorozatot tartottak a Lorántffy Zsuzsanna Református Egyházi Központban. A moderátor Demény Attila karmester volt.

Elsőként Lászlóffy Zsolt tanár tanulmányában Bartók Kossuth-szimfóniai költeményét elemezte szakavatottan. A tíz, egymással szorosán összefüggő és felirattal ellátott tétel zenéjének jellegzetességeit fejtette ki. Felidézte a szerző 1903. június 12-én anyjához írt levelének jellemző sorait: „Ezek lehetetlen állapotok, melyeket nem lehet tovább tűrni... Isten áldd meg a magyart és mentsd meg a Habsburg családtól.” A kor szemléletével szembehelyezkedve a nemzeti öntudatú Bartók az 1848-as szabadságharcot állítja eszményképül. Az előadó alapos elemzése során kifejtette, hogy a mű Liszt és Erkel hagyományának folytatására vállalkozik, s felfedezhető benne Richard Strauss szimfonikus költeményének hatása is. Bizonyítékul a filmvásznon megelevenedett a szimfonikus költemény néhány mozzanata. Az egyesített szimfonikus és operazenekart Lászlóffy Zsolt vezényelte a kolozsvári bemutaton.

Élmények, feszültségforrások

A Budapestről érkezett Németh István kutató Bartók hatása az erdélyi magyar zeneszerzőkre című tanulmányát olvasta fel. Rámutatott a zene érzelmi, indulati jellegére, de társadalmi meghatározottságára is.

Hangsúlyozta, hogy a mesterségbeli tudás mellett a valóságismerete is alapvető tényezője a bartóki zenének. 1953-ban Max Eisikovits a kor szellemének megfelelően bizonyos formalizmust vélt felfedezni Bartók művészetében.

Majd később olyan modern szemléletű alkotókat sorol fel, akik Bartók művészetének követői, de nem epigonjai, mint Kurtág György, Terényi Ede vagy a korán elhunyt Vermessy Péter.

Elemezte Vermessy *Nenia, in memoriam B.B.* című szerzeményének III. és IV. tételét. E modern, avantgárd muzsika mellett Csiky Boldizsár Bartók művészetéhez kötődő szimfóniájának alap gondolatát fejtette ki. Hangsúlyozta, hogy Bartók a régi népdallamokat nem közvetlenül, hanem közvetve ezek hangvételét illeszti műveibe.

Bartóki dallamvilág

Laskay Adrienne Bartók kórusművészetének jellemző vonásait elemezte tanulmányában. Dr. Angi István dolgozata a bartóki dallamvilág retorikáját ismertette. Kifejtette, hogy a bartóki zene értékrendjéből eredően esztétikai üzenet: groteszk és transzcendens is egyben. Ehhez állította példaként a *Két arckép* kettőségét, az ideálist és a torzot. Zenéjének alapja a hasonlat, a metafora, a jelkép. Ennek bizonyításképpen az *Egynemű karok* egyik darabját idézte, a magányosság üzenetét. Rámutatott a népmesék hatására *A fából faragott királyfi*-ban vagy a *Cantata profana*-ban. Befejezésül kifejtette, hogy a *Concerto IV.* tételében *Szép vagy, gyönyörű vagy, Magyarország* slágere hogyan válik nemes melódiává.

Tuduka Oszkár

Bihari Napló, 2006. május 3.

VÁLOGATÁS BARTÓK MŰVEIBŐL

Bartók Béla születésének 125. évfordulója alkalmából a Romániai Magyar Zenetársaság szervezésében hangversenyt rendeztek a Partiumi Keresztény Egyetem dísztermében.

Bevezetésként Tokaji Ágnes és Costin Szabó Éva Bartók *44 hegedűduójából* hét darabot szólaltatott meg művészi szinten. Catalán Tünde három népdalt játszott zongorán a *15 magyar parasztdalból*, igen megnyerően. A *Mikrokozmosz* legutolsó hat zongoradarabját, a bolgár ritmusban írt táncokat hallgattuk meg Bálint Johanna előadásában. A fiatal szólista ráéreztetett a kompozíció szenvedélyes jellegére. Az *Allegro barbaro*t Morzsa Oszkár zongoraművész tolmácsolta, aki játékában felszabadította a bartóki kívánt őserőt, az észak-afrikai arab-zenét felhasználó erőteljes lüktetését.

Sajátos líraiság

A *Szvitet* Thurzó Zoltán ötödéves hallgató tolmácsolta. Az 1916-ban keletkezett mű sötéten izzó démoniságát igen kifejezően mintázta meg. A befejezés befelé forduló meditációját is érzékletesen hozta felszínre. A közismert és népszerű *Hat román táncot* Costin Szabó Éva játszotta hegedűn, Thurzó Zoltán zongorakíséretével. Ráéreztetek a román zene sajátos líraiságára és egyben feszes, táncos jellegére is. A nyolctételes *Improvizációkat* Lászlóffy Zsolt zongorajátéka avatta rendkívülivé. Felelevenedtek az ismert népdalok, mint például: *Télen nem jó szántani* vagy az *Imhol kerekedik*. A mű modern hangvételű muzsikáját a hozzáállás magas művészi szintjén tolmácsolta.

Négy tétel

A *Falun* című szlovák népdalra épülő kompozíciót Kővári Eszter Sára budapesti operaénekesnő énekelte Morzsa Oszkár zongorakíséretével. Négy tételt hallgattunk meg: *Szénagyűjtés*, *Lakodalom*, *Bölcsődal*, *Legénytánc*. Ezt követte ugyancsak az ő rendkívül kulturált tolmácsolásában a *20 magyar népdalból* négy darab: *Szánt a babám*, *Ablakomba, ablakomba...*, *Általmennék én a Tiszán*, és természetesen a könnyet fakasztó *Elindultam szép hazámból*. Végezetül az *Egyenemű karokból* nyolc énekszám hangzott el. A tizenöt tagú leánykart Brugós Anikó tanárnő, Kovács Enikő és Lőrinci Krisztina vezényelte. A PKE zenei fakultásának hallgatói szép tiszta hangzással, a kettős szólam kiváló megmintázásával avatták széppé a művet, köszönhetően Brugós Anikó karvezetői munkájának.

Tuduka Oszkár

Bihari Napló, 2006. május 15.

BARTÓK ÉS MOZART EMLÉKÉNEK ADÓZTAK

A legutóbbi hangversenyen két Bartók-mű és Mozart C-dúr szimfóniája csendült fel. A filharmónia zenekarát Romeo Rîmbu vezényelte.

Bartók 1915-ben eredetileg zongorára írt *Hat román népi táncát* hallgattuk meg a zenekar előadásában.

Színes, játékos dallamok sorakoztak fel (a *Bot-tánc*, a *Topogó*, a *Furulyajáték*, a *Bucsumi tánc*, a *Román polka*, az *Aprózó*) Romeo Rîmbu karmester vezényletében. Különösen a kislefolyó és a fuvola játéka emelkedett ki. Bartók 1930-ban komponált *II. Zongoraversenyének* szolamát Gernot Hanschke, az esseni Egyetem, valamint a trossingeni Zeneakadémia tanára szólaltatta meg. A *Cantata profana* után keletkezett művet a mester válságos időszakában alkotta. A választás előtt álló szerző koncertje az expresszionizmus, másrészt a Debussy utáni korszak muzsikájának – főként Sztravinszkij – hatása alatt áll.

Több átélést

A fellépő művész szinte kívülállóan játszotta (kottából) a meglehetősen nehéz és bonyolult felépítésű verseny művet. Játékában elmosódtak a kívánt karakterek, s hiányzott a szolamok plasztikus megrajzolása is. A kívánt féktelenség helyett inkább tartózkodást éreztünk előadásában. Csupán itt-ott csillant fel egy-egy mozzanat, főként a poétikus részekben, s valamennyire a bravúrt igénylő előadásmódban. Érzelméletének tovább kellene mélyülnie szellemileg és stílusban egyaránt. Jobban sikerült Mozart gyakrabban játszott *C-dúr Jupiter szimfóniájának* tolmácsolása. Újra felfedezhettük a karmester vezényletében a fenséges erőt, a klasszikus mértéktartással kifejezett derűt, valamint a művet megkoronázó Finálé háromszolamú fűgát a szonátával elegyítő mély értelmű harmóniáját.

Tuduka Oszkár

BARTÓK SZAVAKBAN ÉS SZAVAKON TÚL

Bartók Erdélyben címmel zenés-irodalmi emlékestet rendeztek hétfőn a zeneszerző születésének 125. évfordulója tiszteletére a Királyhágómelléki Református Egyházkerület székházának dísztermében. A Partiumi Magyar Művelődési Céh által a Varadinum-ünnepségsorozat keretében szervezett esten színművészek szavaltak erdélyi költők Bartók által ihletett verseiből, és elhangzott a zeneszerző néhány kompozíciója is.

Illyés Gyula, Lászlóffy Aladár, Lászlóffy Csaba, Szócs Kálmán, Kányádi Sándor, Szilágyi Domokos költeményeit Meleg Vilmos, Kocsis Gyula, Tóth Tünde, Kovács Enikő, Hajdu Géza, Kovács Levente szavalták el, míg Bartók műveiből Thurzó Zoltán (zongora), B. Konrád Erzsébet (ének), Magyar Zsuzsanna (zongora), Tasnádi Ferenc (ének), Kriszta Réka (ének), Costin Szabó Éva (hegedű) és Bálint Johanna (zongora) előadásában hallhattunk részleteket.

A műsorban egymást váltották a versek és a zenei részletek, s így kaphattunk egységes képet mindarról, amit Bartók jelentett az erdélyi költészet számára, illetve arról, amit Erdély jelentett Bartóknak.

A balkáni népek zenéjét egyetemes világnyelvvé átszellemítő Bartók, a tanár, népzene kutató, zeneszerző, a mindig tiszta forrást kereső őszinte ember mellett elhalványul minden kicsinyes, evilági törekvés. A kiválasztott költők szavaiból egy alkotó ember tehetségének és egyéniségének megbecsülése szólt, akinek gondolatai hol egy Belényesben gyűjtött román táncban, hol heves bolgár ritmusokban, hol pedig a magyar paraszti énekben találtak visszhangra. Az utolsó versben (Szilágyi Domokos: *Bartók Amerikában*) némi pesszimizmussal konstatálhattuk szavakon innen és túl, hogy nemcsak Bartók megértéséhez, de egymás elfogadásához is túl kicsik vagyunk. Ezt a rémképet látszott reménnyel megtölteni Bartók igazságszerető, a világot művészi szemmel újratereztető alakjának Szilágyi Domokos soraiban felsejlő fénye:

„Aki alkot, visszafelé nem tud lépni –
s ha már kinőtt minden ruhát,
meztelenül borzong a végtelen partján,
míg fölzárkózik mögé a világ.”

Tóth Gábor